

# ቅዱስ ያሬድ

ኢትዮጵያዊው ርእሰ ሊቃውንት ቅዱስ ያሬድ ፣ ሚያዝያ 5 ቀን 493 ዓ.ም. በአክሱም ከተማ ተወለደ ። አባቱ አዳም የሚባል ሲሆን ፣ እናቱ ታውክሊያ ትባላለች ። የትውልድ ሐረጉም ከአክሱም ካህናት ነው ። የ6 ዓመት ሕፃን ሲሆን ፣ አባቱና እናቱ ይስሐቅ ለሚባል ለአክሱማዊው መምህር አስተምርልን ብለው ሰጡት ። ይሁን እንጂ ትምህርት-አልገባው ብሎ ስለተቸገረና መምህሩንም ስለሰቸገረ መምህሩ ያሬድን መልሶ ወደ አባቱ ዘንድ ላከው ። በመሐሉም ወላጅ አባቱ ስለሞተበት እናቱ ታውክሊያ ለወንድሟ ለአክሱም ቄስ ገበዝ ለአባ ጌዴዎን እንዲያሳድገውና እንዲያስተምረው ሰጠችው ። አባ ጌዴዎንም በአክሱም ጽዮን ቤተክርስቲያን ቅጥር ግቢ የብሉይና የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት መምህር ነበርና በግዕዝ ፣ በእብራይስጥ በግሪክና በዓረብ ቋንቋዎች ይተረጎማቸው ነበር ። አባ ጌዴዎን ያሬድን አብሯቸው እንዲኖር በማድረግ ቢያስተምሩ ችም ለብዙ ዓመታት መዝሙረ ዳዊትን ማጥናት አቅቶት አብረውት ከሚማሩት ሕፃናት ጋር ሲወዳደር ባለመቻሉና ወደኋላ በመቅረቱ አባ ጌዴዎን ያሬድን በየጊዜው ይመክሩትና ይገሥጹት ነበር ። ያሬድ በትምህርት ደካማ ስለነበረ አስተማሪዎቹ የሚሰጡትን ትምህርት ደጋግሞ ቢያጠናም አልሆንለት ስለአለ የትምህርት ጓደኞቹ ሲቀልዱበትና ሲያፈዙበት ይውሉ ነበር ። አጎቱ አባ ጌዴዎን በያሬድ ስንፍና ተመሮ አንድ ቀን “ለምን እንደሌሎቹ ጓደኞችህ በደምብ አታጠናም” ብሎ ያሬድን ከፋኛ ገረፈው ።

ያሬድ በአጋጠመው የትምህርት አለመሳካት ተስፋ ቆርጦ የትምሔዶ አዲስ ሕይወት ለመጀመር ቁርጥ ሐሳብ አደረገ ። ያሬድ ከተማሪ ቤቱ ጠፍቶ ወደ አጎቱ አገር ወደ መደባይ ወለል ሲሔድ ኃይለኛ ዝናብ ስለዘነበ ከአክሱም ከተማ 4 ኪሎ ሜትር ያህል ርቀት ከምትገኝ ማይከራኽ ከምትባል ምንጭ ውኃ አጠገብ ወደአለው ዛፍ ሥር ተጠግቶ መጠለል ግድ ሆነበት ። ዛፉን ተጠግቶ ደገፍ ብሎ እንደቆመ በምን ምክንያት በትምህርት ከጓደኞቹ በታች እንደሆነ ሲያሰብና ሲያሰላስል

ሲያዝንና ሲተክዝ ከቆየ በኋላ ፣ ሐሳቡን የሚያስለውጥ ነገር በድንገት ተመለከተ ። ይኸውም አንድ ጉንዳን አንድ የእህል ፍሬ ተሸክሞ ወደዛፋ ለመውጣት ከፍተኛ ሙከራ ሲያደርግ አየ ። ጉንዳኑ የተሸከመውን ይዞ ስድስት ጊዜ ለመውጣት ጥረት ቢያደርግም ሊሳካለት አልቻለም ። ነገር ግን ተስፋ ሳይቆርጥ ከብዙ ድካምና ጥረት በኋላ በሰባተኛው ሙከራ የተሸከማትን የእህል ፍሬ ይዞ ወጣ ። በሙሉ አትኩሮት ይመለከተውና ይከታተለው የነበረው ያሬድም በድንገት ስሜቱ ተነካ ። ‘ይህ አነስተኛ ፍጡር ከብዙ ጥረት በኋላ ያሰበውን ሲፈጽም የእኔ ተስፋ መቁረጥ ምን ይባላል’ ሲል ራሱን በራሱ ወቀሰ ። ከጉንዳኑ ያገኘው ትምህርት ልቡን ስለነካው ስሜቱንም ስለቀሰቀሰውና የጉንዳኑን ትጋትም አይቶ ስለተደነቀ በራሱ ደካማነት ተጻጽቶ አለቀሰ ። ያሬድ በዚህ አነስተኛ ፍጡር ጥረትና ተስፋ አለመቁረጥ ተደንቆ ራሱን እንዲመረምር ስሜቱን ስለኩረኩረው ፣ ወደ አክሱም ተመልሶ ትምህርቱን ለመቀጠል ወሰነ ። የሰው አፈጣጠር ከዚህ አነስተኛ ፍጥረት እጅግ በጣም የላቀ መሆኑን ስለተገነዘበ ፣ ያጎቱን ምክርና ተግሣፅ ለሕይወቱ የሚጠቅም እንደሆነ በመረዳት ያለውንም ትምህርት በትጋት ቢማርና ቢያጠና የተሻለ ውጤት ሊያገኝ እንደሚችል በማመን ወደ አጎቱና ወደ መንፈሳዊ መምህሩ ወደ አባ ጌዴዎን ተመልሶ በመምጣት “አባቱ ሆይ! ይቅር በለኝና እንደ ቀድሞ አስተምረኝ” ብሎ አጎቱ እግር ላይ ወደቀ ። መምህሩ አባ ጌዴዎንም ፈቅደውለት ዳዊቱን ያስተምሩት ጀመር ። ሕፃኑ ያሬድም ትምህርቱን እየተማረ ሁልጊዜ በጽሞና ወደ አክሱም ጽዮን ቤተክርስቲያን እየገባ “መሐሪ እግዚአብሔር ዐይነ ልቦናዬን አብራልኝ” እያለ በየቀኑ በንጹሕ ልቦና ይጸልይ ነበር ። መሐሪውና የቅርባዩ እግዚአብሔር ርም ልመናውን ሰምቶ ዐይነ ልቦናውን አበራለትና ትምህርቱ ተገለጸ ለት። ባጭር ጊዜ ውስጥ እንዲህ ዐይነት ከፍተኛና የማይታሰብ ለውጥ በማምጣቱ ጓደኞቹና መምህራኑ እጅግ በጣም ተደነቁ ። በዚህ ፈጣን የትምህርት መቀበል ችሎታ የብሉይ ኪዳንንና የአዲስ ኪዳንን ትርጓሜ መጻሕፍት በአጭር ጊዜ ውስጥ ጨረሰ ። ያሬድ ከፍተኛ የትምህርት ተሰጥቶ ያለው በመሆኑ ትምህርቱን በጣም አስደናቂ በሆነ መንገድ ፈጽሞ ዲያቆን ሆነ ። ከመምህሩ ከአባ ጌዴዎን በተማረው መሠረት የእብራይስጥና የግሪክ ቋንቋዎችን ደህና አድርጎ ያውቅ ነበር ይባላል ። ስለዚህ በመጽሐፍ ቅዱስና እንዲሁም በውጭ አገር ቋንቋዎች የአጎቱን



የኢትዮጵያን ዜግ (ሙዚቃ) የመሠረተው ቅዱስ ያሬድ

የመምህር ጌዴዎንን ሙያ አጠናቆ ቻለ = ያሬድ አጎቱ ሲሞት የዐሥራ አራት አመት ልጅ ቢሆንም የአጎቱን ሙያና የትምህርት ወንበር ተረክቦ ማስተማር ጀመረ ።

በግንቦት 11 ቀን ስንክሳር በተባለው የቅዱሳን የሕይወት ታሪክ መጽሐፍ ውስጥ “ያሬድ በመንፈስ ቅዱስ ተመርቶና ተነሣሥቶ የዜማ

ድርሰቶቹን አዘጋጀ” ይላል ። በዚህ ስንክሳር እንደ ተጻፈው ፣ እግዚአብሔር በዚች ምድር እንዲመሰገን በፈለገ ጊዜ ያሬድን በራሱ ቋንቋ ሰማያዊ ዜማ እንዲያስተምሩት በአእዋፍ አምሳል ሦስት መላእክትን ከገነት ላከለት ይላል ። እነሱም ያሬድ ካለበት ሥፍራ አንጻር ባለው አየር ላይ ረበው (አንጥብበው) ጣዕም ያለውና ልብን የሚመስጥ አዲስ ዜማ አሰሙት ። ያን ጊዜ ያሬድ በጣዕም ዜማቸው ተመስጦ ቁሞ ሲያዳምጥ ወዲያውኑ ወፎቹ በግዕዝ ቋንቋ “ብጹዕ ወክቡር አንተ ያሬድ ብጽዕት ከርሥ እንተ ጸረተክ ውብጹዓት አጥባት እላ ሐጸናክ” ብለው በአንድነት አመሰገኑት ። “ትርጉሙ የተመሰገንክና የተከበርክ ያሬድ ሆይ ፣ አንተን የተሸከመች ማኅፀን የተመሰገነች ናት ። አንተን ያሳደጉ ጡቶችም የተመሰገኑ ናቸው” ብለው አመሰገኑት ።

ከዚያም ሐያ አራቱ ካህናት ሰማይ ዜማ ወደ ሚዘምሩበት ወደ ሰማያዊት ኢየሩሳሌም አሳረጉት ። ቅዱስ ያሬድም በመንበረ ጸባዖት ፊት ቁሞ ከሐያ አራቱ ካህናት ሰማይ በፍጥነት የሰማው ማኅሌት ሁሉ በመንፈስ እግዚአብሔር ተገለጸለትና በልቦናው የተሳለበትን ጸዋት ወ ዜማ በቃሉ ያዜም ጀመር ።

ከዚያም ወደ ቀድሞ ቦታው ወደ አክሱም በተመለሰ ጊዜ ከጥዋቱ በ3 ሰዓት ወደ አክሱም ቤተ ክርስቲያን ውስጥ ገብቶ በታቦተ ጽዮን አንጻር ቆሞ እጆቹን ወደ ሰማይ ዘርግቶ ፣ በከፍተኛ ድምፅ በአራራይ ዜማ “ሃሌ ሉያ ለአብ ፣ ሃሌ ሉያ ለወልድ ፣ ሃሌ ሉያ ወለመንፈስ ቅዱስ ቅዳሜሃ ለጽዮን ሰማየ ሳረረ ወዳግም አርአዮ ለሙሴ ዘክመ ይገብር ግብራ ለደብተራ” ብሎ ሥነፍጥረቱንና ሰማያዊት ጽዮንን አስመልክቶ ዘመረ ። ይህችንም ማኅሌት አርያም ብሎ ጠራት ። አርያምም ማለት ልዕልና ሰባተኛ ሰማይ መንበረ እግዚአብሔር ማለት ነው ።

ያሬድ በመንፈስ ቅዱስ ኃይል ተመርቶ መላእክት እንደ ከበሮ ፣ እንቢልታ ፣ ጸናጽል ፣ ማሲንቆና በገና በመሳሰሉት የማኅሌት መሣሪያዎች እየዘመሩ አምላካቸውን እግዚአብሔርን ሲያመሰግኑ ስለሰማ ፣ እነዚህን መሣሪያዎች በሥራ ላይ እንዲውሉ አደረጋቸው ።

ቅዱስ ያሬድ ፣ ያዜመው ዜማ ከቅዱሳን መላእክት የሰማው መሆኑን ሲገልጽ “ሃሌ ሉያ ዋይ ዜማ ዘሰማዕኩ በሰማይ አመላእክት ግናይ እንዘ ይብሉ ቅዱስ ቅዱስ ቅዱስ እግዚአብሔር መልዓ ሰማያተ ወምድረ ቅድሳተ ሰብሐቲክ” አለ ። ትርጉሙ ፣ “ምስጋና ለአምላክ ይሁን ቅዱስ

ቅዱስ ቅዱስ እግዚአብሔር የጌትነትህ ቅድስና ሰማይንና ምድርን መላ ። ከቅዱሳን መላእክት በሰማይ የሰማሁት ዜማ ዋ ምነኛ ይደንቅ!”

በዚያን ጊዜ የነበረ ንጉሥ ገብረ መስቀል (515-529) ዓ.ም. የዝነኛው ንጉሠ ነገሥት ካሌብ ልጅ መሆኑ የታወቀ ነው ። በእርሱ ዘመን ኢትዮጵያ ታሪካና ዝናዋ በዓለም የታወቀች ገናና መንግሥት ከመሆን ዋም በላይ የእግዚአብሔር ጸጋና መንፈስ ያደረበት የዜማ ደራሲ ቅዱስ ያሬድን በማፍራቷ በጣም ደስ አለውና ቅዱስ ያሬድ በቤተ ክርስቲያን ሥርዓት ፡ ንጉሥ ገብረ መስቀል በቤተ መንግሥት ሥርዓት እጂተመሩ ለመጀመሪያ ጊዜ በአክሱም ከተማ ያከናወኑትና ያከበሩት ሥርዓተ ሆሣዕና እስከ ዛሬ በኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት ሥርዓቱ ሲካሄድና ሲከበር ይኖራል ።

ቅዱስ ያሬድ ድጓውን በአራት ክፍለ ዘመን መድቦ ለየራሳቸው ቀምሮላቸዋል ። የዓመቱ ክፍላት የተባሉትም 1ኛ/ መጸው 2ኛ ሐጋይ 3ኛ/ ጸደይ 4ኛ/ ክረምት እየተባሉ የሚጠሩ ናቸው ።

ይኸውም ድጓውን በሦስት ጣዕመ ዜማ አዘጋጅተታል ። እነሱም ግዕዝ ፡ ዕዝልና አራራይ ይባላሉ ። ግዕዝ ማለትም አንደኛ ወይም ርቱዕ ፡ ዕዝል ማለት ጽኑዕ ወይም ሁለተኛ ሆኖ ከግዕዙ ጋር ተደርቦ (ታዝሎ) የሚነገርለት ማለት ሲሆን ፡ አራራይ ማለት ደግሞ ሦስተኛ ተጨማሪ ሆኖ አራራራ ጥዑመ ዜማ ልብን የሚመስጥ ማለት ነው ። ግዕዝ በአብ ፡ እዝል በወልድ ፡ አራራይ በመንፈስ ቅዱስ ይመሰላሉ ።

ማኅሌታይ ያሬድ ድጓውን በብራና ላይ ጽፎ ሲያበቃ ዐሥር የዜማ ምልክቶች አዘጋጀ ። ይኸውም የሆነው ኤውሮፓውያን ሰባት ፊደሎች ያሉበትን የሙዚቃ ኖታ ከመፍጠራቸው በፊት ብዙ ዘመናት ቀደም ብሎ ነው ። ያሬድም ምልክቶቹን (ኖታዎችን) በሚያዘጋጅበት ጊዜ ቀደም ብሎ እንደተገለጸው ፡ ጥዑም ዜማን በግዕዝ በእዝል ፡ በአራራይ በሦስት ዜማዎች ደርሶ በሚከተሉት ዐሥር ምልክቶች ቀምሮታል ። እነርሱም ፡

- |          |                  |
|----------|------------------|
| 1ኛ/ ይዘት  | 6ኛ/ ቅናት          |
| 2ኛ/ ደረት  | 7ኛ/ ሒደት          |
| 3ኛ/ ርክርክ | 8ኛ/ ቁርጥ          |
| 4ኛ/ ድፋት  | 9ኛ/ ድርስ          |
| 5ኛ/ ጭረት  | 10ኛ/ አንብር ይባላሉ ። |

እነዚህም የአቀማመጥ ስልት አላቸው ። በአጠቃላይ ሁሉም ሥረዶ ተብለው ይጠራሉ ። ማለትም የዜማ መሪዎች ሥሮችና መሠሪቶች መሆናቸው ነው ። በነዚህም ውስጥ መስመሮችና ጭረቶች ያሉባቸው ሲሆኑ ፡ ለያንዳንዳቸው የየራሳቸው ትርጉም አላቸው ።

**የዜማ መጻሕፍት ፡**

1. ድጓ በታላላቅ በዓላትና እሑድ እሑድ የሚደረስ የቤተክርስቲያን የዜማ መጽሐፍ ነው ። ጸመ ድጓ የተባለው ደግሞ በጸመ አርባዕ



ቅዱስ ያሬድ የደረሰባቸው አምስቱ የዐዋት ዜማ መጻሕፍት (አዲስ ከሚሠራው የቅዱስ ያሬድ ቤተ ክርስቲያን) የተገኘ

(በዓቢይ ጸም) የሚዘመር ነው ። ይኸውም ስለጸም ሥነ ሥርዓት የተቀመረ መዝሙር ነው ። ከዚህም የተነሣ ጸመ ድን ይባላል ።

2. ምዕራፍ:— የተባለው በሰንበት ፣ በታላላቅ በዓላት የዜማና የዕለቱ ዕለት የጸሎት የምስጋናና የዜማ ሥርዓት የሚከናወንበት ነው ። ይኸውም ቅዱስ ያሬድ ከደረሰባቸው ጸዋትወ ዜማዎች አንዱና ዋናው በወርታ ጸም የሚደረስ ምልክት ያለው የዜማ መጽሐፍ ነው ።

3. ዝማሬ:— ከቁርባን በኋላ ለቅዱስ ቁርባን ክብር የሚዘመር ድርሰት ነው ። ይኸውም ባጭሩ ከቅዳሴ በኋላ የሚዘመር ነው ።

4. መዋሥዕት:— ለሙታን ጸሎተ ፍትሐትና በቅዳጫ ሹር (ሰውር) በእሑድ ፣ በሰብሐተ ነግሀ በሥርዓተ አርያም የሚጸለይ ነው ። ይኸውም ደግሞ ባጭሩ በሥርዓተ ፍትሐት ላይ የሚደረሰው ዜማ ነው ።

5. ቅዳሴ:— ቅዱስ ቁርባኑን (ሥጋውንና ደሙን) ለማክበር የሚጸለይ ጸሎት ነው ።

እነዚህ ሁሉ በሦስት ታላላቅ ቅኝቶች በግዕዝ ፣ በእዝልና በአራራይ ይከናወናሉ ። ማንኛውም ያሬዳዊ ዜማ ከነዚህ ሁሉ ዜማ ስልት አይወጣም ። ቅዱስ ያሬድ የ24ቱ ካህናተ ሰማይ ዝማሬ ከተገለጸለት በኋላ በግዕዝ ፣ በእዝልና በአራራይ እያፈራረቀ እግዚአብሔርን አመስግኗል ። በዓለም ላይ ያሉ ዜማዎችና ዘፈኖች ፣ (ሙዚቃዎች) ሁሉ ከነዚህ የዜማ ዓይነቶች ውጭ እንዳልሆኑ በዜማ ሊቃውንት የተረጋገጠ ነው ። ይኸውም ሰዎች ለምስጋና ለሐዘን ፣ ለደስታ በተለያዩ መሣሪያዎች ስሜታቸውን የሚገልጹበት እንጉርጉሮ ሁሉ በቅዱስ ያሬድ ጣዕመ ዜማ ላይ የተመሠረተ ነው ።

ቅዱስ ያሬድ እላይ የተዘረዘሩትን የዜማ መጻሕፍቱን ድን ፣ ምዕራፍ መዋሥዕት ፣ ቅዳሴ ፣ ዝማሬ ለመድረስ ዘጠኝ ዓመታት ፈጅቶበታል ።

ድንም ማለት በትግርኛ ቋንቋ ደንዕ ማለት ሲሆን ፣ በአማርኛ ቋንቋ ደግሞ ጻፈ ወይም የልቅሶ ዜማ ፣ እንጉርጉሮ ማለት ነው ። አንዳንድ ድንው ማሳሌተ ያሬድም ይባላል ። ይኸውም የያሬድ ዜማ ማለት ነው ። ስለዚህ ብዙ ሊቃውንት ያሬድን የዜማ አባት ፣ የቅኔና የድን ምልክቶቹ ባለቤት መሆኑን ያረጋግጣሉታል ።

ዶክተር ሥርግው ኃብለሥላሴ “ኢንሸንት ኤንድ ሚዲቫል ኢትዮ ጵያ ሂስትሪ አብቱ 1270” (የኢትዮጵያ ጥንታዊና መካከለኛ ዘመን ታሪክ እስከ 1270) በተባለው መጽሐፍቸው ስለ ድን ጠቃሚነት ሲገልጹ ፡

“ምንም እንኳን ድን በአጠቃላይ በድርሰት መልክ የቀረበ ቢሆንም የሃይማኖት ፣ የፍልስፍና ፣ የታሪክ የግብረ ገብ ጽሑፎችንም የያዘ ነው” በማለት ይገልጹታል ።

ስለዚህ ፣ ኢትዮጵያዊው ታላቁ ሊቅ ቅዱስ ያሬድ ተወዳዳሪ የሌለው ከፍተኛ ደራሲ ፣ ገጣሚና ባለቅኔ እንዲሁም የዜማ አባት መሆኑ በደረሰባቸው የዜማ መጻሕፍት የተረጋገጠ ነው ።

ያሬድ የደረሰባቸው መንፈሻውያን የዜማ መዝሙሮች ሁሉ በኢትዮ ጵያ አብያተ ክርስቲያናት በሙሉ በካህናትና በመዘምራን ሲዜሙ ይኖራሉ ። በዚህም ጊዜ በያሬድ የተዘጋጁ ልዩ ልዩ የሆኑ የማህሌት መሣሪያዎች (ጽናጽል ፣ መቋሚያና ከበር ፣) ተባብረው ማህሌቱን ያዳምቃሉ ። መዘምራኑም ከጣዕመ ዜማው ጋር በአንድነት አያይዘው በጎብረት በመዘመር መቋሚያቸውን ወደ ቀኝና ግራ ፣ ወደ ላይና ወደ ታች ወደፊትና ወደ ኋላ ከፍና ዝቅ በማድረግ ስሜትን በሚያረካ ልዩ ውዝዋዜና የልብን ጓዳ በሚዳስስ ቅላጺ “ትርከዛ” በሚል መድፊያ ረገብ እንዲል ወደ ላይ ቀስረውት የነበረውን መቋሚያ መሬት እንዲነካ ያደርጋሉ ። በዚህ ጊዜ ከበሮው ይመታል ፣ ጽናጽሎም አብሮ ልዩ ድምፅ እንዲሰጥ ይደረጋል ።

ከያሬድ በፊት በጥንት ጊዜ ሰማያዊ (ማህሌታዊ) መዝሙር በካህናቱ ዘንድ የሚታወቅ አልነበረም ። እንዲያውም ጸሎታቸውን በለሆሳስና በግል መነባንብ ይጸልዩ ነበር ። ስለዚህ ያሬድ ለመጀመሪያ ጊዜ ጥሩ ጣዕመ ዜማዎችን ሲያፈልቅ ሕዝቡ ፣ ንጉሡም መኳንንቱም ጭምር ወደ እርሱ እየሔዱ ጎሊናቸው በአድናቆት እየተመሰጠ ቀኑን ሙሉ ያዳምጡ እንደነበር ተጽፏል ።

ቀደም ሲል በሃይማኖት መሰደድ ምክንያት ከባይዛንታይን ንጉሣዊ ግዛት (ምሥራቃዊ የሮም ንጉሣዊ ግዛት) ተሰደው ወደ ኢትዮጵያ የመጡ ዘጠኙ ቅዱሳን ከቅዱስ ያሬድ ጋር መንፈሳዊ ፍቅር ነበራቸው ። ከነዚህም አንዳንዶቹ ቅዱሳን አጼ ገብረመስቀል ባሳነፁላቸው አብያተ ክርስቲያናት ተመድበው ሲቀመጡ ቅዱስ ያሬድ እየሔደ ቤተክርስቲያናቸውን ይጎበኝላቸው ነበር ። ለነዚህ ቅዱሳን መንፈሳዊ ዝማሪዎችን ያስጠናቸው እርሱ ነው ። ለቅዱሳኑ ያስጠናቸውና ያሰማቸው የነበረ ጣዕመ ዜማ በድን ውስጥ ይገኛል ። ቅዱስ ያሬድ ዘጠኙ ቅዱሳን የተመደቡባቸውን አብያተ

ክርስቲያናት ከመረቀላቸው አንዱ የአቡነ አረጋዊ ገዳም ደብረ ዳምን ነው ። ቅዱስ ያሬድ ወደ ተራራው ላይ ወጥቶ የሕንፃውን ማማር በአድናቆት ተመልክቶ ሕሊናን በሚመስጥ ጣዕመ ዜማ ከዘመረና ካወደሰ በኋላ ዜማን እያስተማረ ከአቡነ አረጋዊ ጋር ብዙ ቀናት ቆይቶ ወደ አክሱም ተመለሰ።

ያሬድ ብዙ መንፈሳዊ መዝሙሮችን ከመድረሱም አልፎ ተርፎ በዘመኑ ለሚገኙ መዘምራን ልዩ ዓይነት የዜማ ትምህርት አስተላልፏል ። ያሬድ ልዩ ጣዕመ ቃና ያለውና ልብን የሚመስጥ ድምፅ ስለነበረው ሲዘምር የሰማው ሁሉ መንፈሱ የማይማረክ ፍጡር አልነበረም ።

ቅዱስ ያሬድ ፡ ከዕለታት አንድ ቀን በተሰጠው ጣዕመ ቃና በአክሱም ጽዮን ቤተክርስቲያን ውስጥ ማኅሌት ቁም ሳለ ፡ ንጉሡ በጣዕመ ቃናው ተማርከው እየተሳቡ ከአጠገቡ ቆሙና ልባቸው ተመስጦ ዐይን ዐይኑን ሲመለከቱ ስለት ባለው በትረ መንግሥታቸው መሬት ላይ ተክለው የተደገፉ መስጋቸው ከቅዱስ ያሬድ እግር ላይ ተከሉት ። ቅዱስ ያሬድም ጉንዳን የበላቸውን ያህል ሳይሰማው በሚያንቆረቁረው ጣዕመ ዜማና በሚያስረቀርቀው ድምፁ ሙሉ በሙሉ በሰሜት ማዕበል ተውጦ ስለነበር ሁለቱም በተመስጦ ቁመው ተገኝተዋል ። ያሬድ የጀመረውን የማኅሌት ሥራ እንደ ፈጸመ ጦሩን ከእግሩ ቢነቅሉለት ደሙ በቅኔ ማኅሌቱ ዠው ብሎ ሲንቆረቆር (ሲፈስ) ንጉሡ በማየታቸው ደንግጠው “የደምህን ካሣ ጠይቀኝ ፡ ከእኩሌታ መንግሥቴም ቢሆን እሰጥላሁ” አሉት ። ጠቢቡ ሊቅ ግን “የፈለግሁትን ልትሰጡኝ ቃል ግቡልኝ” አላቸው ። ንጉሡም የፈለገውን ሊፈጽሙለት በእግዚአብሔር ስም ቃል ገቡለት ።

“እንግዲያውስ የሕይወት ዘመኔን ሕዝቡን በማስተማርና በምናኔ እንዳሳልፈው ይፍቀዱልኝ” አላቸው ። ያን ጊዜ ንጉሡ “ቤተ ክርስቲያን ዋን እንደ ጽርሐ አርያም ፡ ካህናቶቹን እንደ ሱራፌል አድርገሃቸው በተደሰትኩበት ፈንታ ሐዘን ተሰማኝ” እያሉ ሲያዝኑና ሲያለቅሱ በቤተ መንግሥቱና በአክሱም ከተማ ሁሉ ከባድ ሐዘን ተሰማ ። የመሔድ ነገር ግን በእግዚአብሔር ፈቃድ ስለሆነ ወደ አሰበው ምናኔ እንዲሔድ እያለቀሱ አሰናብተውታል ። ታላቁ መምህር ቅዱስ ያሬድ ድርሰቱንና አገልግሎቱን በአክሱም ጽዮን ከፈጸመ በኋላ ፡ ከቦታ ወደ ቦታ እየተዘዋወረ ላላወቁትና ላልሰሙት ሰማያዊ ዜማን አስተማራቸው ።

ካስተማረባቸውና ሁለት ዓመት ካሳለፈባቸው ሥፍራዎች አንዱ

በጣና ሕይቅ ውስጥ የሚገኘው የቅዱስ ቂርቆስ ቤተክርስቲያን ነው ። ከዚያም ቤተክርስቲያን ውስጥ ከድንጋይ ተፈልፍሎ የተሠራ የቀለም መበጥበጫ ጉድጓድ እያዘጋጀና ቀለሙን እየቀመመ ድንጋይን ይጽፍ ነበር። ለማስረጃም ያህል እሱ ራሱ የጻፈው ድንጋይ እንዲሁም ጸናጽሉና መቋሚያው አስከዛሬ ድረስ በጣና ቂርቆስ በእንክብካቤና በሚገባ ተጠብቀው ይገኛሉ ። ይህም ቤተክርስቲያን ቀደም ብሎ አጼ ገብረ መስቀል ፡ አቡነ አረጋዊና ቅዱስ ያሬድ የጣናን ባሕርና ደሴቱን ለመጉብኘት በመጡ ጊዜ ያሠሩት ነው ይባላል ።

በጋይንት አውራጃ ውስጥ በሚገኘው በዙር አምባ ተራራ ላይ በቅድስት ማርያምና በአቡነ አረጋዊ ስም የታነውትን አብያተ ክርስቲያናት ጉብኝቷል ። እነዚህም አብያተ ክርስቲያናት አጼ ገብረመስቀል በዘመነ መንግሥታቸው ጊዜ ያሳነዕዋቸው ናቸው ። በዚህም ቦታ ቅዱስ ያሬድ ሦስት ዓመት ያህል ዝማሬና መዋሥዕት አስተምሮአል ። ሥፍራውም እስከ ዛሬ ድረስ የዝማሬና የመዋሥዕት ችሎታ ማስመስከሪያ ሆኖ ይገኛል ።

ከዚያም ተነሥቶ ቅዱስ ያሬድ ወደ ስሜን አውራጃ አምርቶ ሲገሰግስ በሰሜን በጸለምት ተራራ በረዶና ውርጭ በሚፈለግበት ቦታ ጽዋና ይዞ በአካባቢው ያሉትንና ከሩቅ የሚመጡትን ሕዝቦች ትምህርት ዜማ እያስተማረ ብዙ ዘመን ኖሮዋል ። ብዙ ሊቃውንትንም አፍርቷል ። ከዚያም በጸምና በጸሎት ፣ በሥርዓተ ማኅሌት እግዚአብሔርን በማገልገል ገድሎን ፈጽሞ ግንቦት 11 ቀን 568 ዓ.ም. በሰባ አምስት ዓመቱ ሲያስተምርበት ከነበረ ተራራ በታች ባለው ዋሻ ውስጥ ገብቶ መቅረቱን (መሰውሩን) መጽሐፈ ድርሳኑ ይገልጻል ።

ከዚያም ደቀ መዛሙርቱ ከርሱ የተማሩት የዜማ ባህልና ሥርዓተ ትምህርት እየተዘዋወሩ በየገዳማቱ ስለ አስተማሩ የቅዱስ ያሬድ ድርሰት እስከ ዛሬ ድረስ ጸንቶ ኢትዮጵያ ስትገለገልበት ትኖራለች ። ሃይማኖታዊና መንፈሳዊ ተግባሮችንም በመረዳት የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተክርስቲያን ቀዳማዊና የመጨረሻ ቅዱስ ብላ ትጠራዋለች ። የዜማ መምህር የሆነ ሰውም በመስቀል ሲባረክ ፡ “ቄሱ በረከተ ያሬድ ይገድር በላዕሊከ” ብሎ ይባርክዋል ።

ቅዱስ ያሬድ በታላቂቱ ከተማ አክሱም የመላእክት ሥርዓተ ማኅሌት መሥራችና መምህር ብቻ ሳይሆን ፡ በኢትዮጵያ ከጥንት ጀምሮ

ሲወርድ ሲዋረድ የመጣውን የትምህርት ሒደትና ልማድ በመለወጥና በማሻሻል ምስጢሩን እየገለጸ የኢትዮጵያ ሕዝብ በሚያውቀው በግዕዝ ቋንቋ ያሰረዳ የገለጸ እሱ ነው። ባጭሩ በኢትዮጵያ ብቻ ሳይሆን በመላ ዓለም ላይም ቅዱስ ያሬድን የመሰለ ሊቅ አልተነሣም ለማለት ይቻላል። ቅዱስ ያሬድ ለኢትዮጵያ ባህል ዕድገት ከፍተኛ አስተዋጽኦ ያበረከተ በመንፈስ ቅዱስ ተምልቶ የኢትዮጵያን ዜማ ያወጣና ትምህርት እንዲስ ፋፋ ያደረገ የትምህርት አባት ነው። ዛሬም እንደሚታየው ሁሉ ተያይዞ የመጣው የአገራችን የትምህርት ዘርፍ ቅኔ፣ ግጥምና ዜማ በሙሉ በቅዱስ ያሬድ የተዘጋጀ ነው። በመጀመሪያ ደረጃ፡

ሁ. ንባብ ቤት፡ ሐ. ዜማ ቤት፡

ለ. ቅኔ ቤት፡ መ. መጽሐፍ ቤት/የመጽሐፍ ትርጓሜ

የሚሰጥበት ት/ቤት በትምህርት ገበታ ይሰጣሉ። በተጨማሪም ኢትዮ ጵያ ጠላቶቿ በፈጠሩበት ችግር በብቸኝነት ትኖር በነበረችበት ብዙ መቶ ዓመታት ውስጥ ቤተክርስቲያን ዋናውን የክርስቲያን ባህልና ግብረ ጉባኤን ጠብቃ ማቆየቷ አያጠራጥርም። ስለዚህ እነዚህ ሁሉ የቅዱስ ያሬድ የትምህርት ውጤቶች ናቸው ሊባል ይቻላል። እንዲሁም ተከታዩ ትውልድ የመንፈሳዊውን የቅዱስ ያሬድን ጣዕመ ዜማ እየተከተለ ለመንፈሳዊና ለሥጋዊ የሚጠቅም አዲስ ዜማ (ሙዚቃ) በማዘጋጀት ሰውን ሁሉ ሲያስደስትበት ይገኛል።

የንጉሠ ነገሥት ገብረመስቀል የዘውድ በዓል ሲከበር “ተቀጾል ጽጌ ገብረመስቀል ሐጺጌ” የሚለውን መዝሙር ለመጀመሪያ ጊዜ እየዘመሩ ቅዱስ ያሬድ የአበባ ጉንጉን በንጉሠ ነገሥቱ ዘውድ ላይ አስቀምጧል። ይኸውም ከድጋው ይገኛል። ስለዚህ የሊቁ ቅዱስ ያሬድ አእምሮ ለአዳዲስ ዜማም (ለዓለማዊ ሙዚቃም) መወለድና መገኘት ለማደግም ጭምር ብዙ አስተዋጽኦ አድርጓል። በዚህም መሠረት የቅዱስ ያሬድ የትምህርት ውጤት ከ6ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ጀምሮ ኢትዮጵያን የጸዋት ዜማና የምሥጢረ መጻሕፍት ባለንብረት አድርጓቷል።

ከቅዱስ ያሬድ 1000 ዓመታት በኋላ የተፈጠሩት እንደ ሃይድንና ሞዛርት ያሉ አውሮፓውያን ሙዚቀኞች ለአያሌ ምዕተ ዓመታት ሲሞገሱ፣ ያሬድ የዝማሬ መሥራች ተብሎ በዓለም ውስጥ ተገቢውን ዝና አለማግኘቱ የሚያሳዝን ነው። ይህም ሊሆን የቻለበት ዋናው ምክንያት ምናልባት ኢትዮጵያ ለብዙ መቶ ዓመታት ከዓለም ተለይታ በመኖርዋ

ሊሆን ይችላል።

በትውልድ ሀገሩ በኢትዮጵያ ግን፣ ከፍተኛ አድናቆትና ከፍተኛ ክብር ተሰጥቶታል። አልፎ አልፎም ለስሙ መጠሪያ ለክብሩ መታሰቢያ እንዲሆኑ ተብለው በስሙ አብያተ ክርስቲያናት ታንፀውሉታል። ከነዚህ ውስጥ አንዱ በሰሜን ተራራ ራስ ዳሽን አጠገብ በቅዱስ ያሬድ ተሰይሞ የሚገኘው ገዳም ሲሆን፣ በአዲስ አበባም የያሬድ ሙዚቃ ትምህርት ቤት ተከፍቷል። አንድ ቤተ ክርስቲያንም በስሙ በመሠራት ላይ ይገኛል። እንደዚሁም በአክሱም ከተማ በብፁዕ አቡነ ዮሐንስ ድካምና ጥረት በቅዱስ ያሬድ ስም የሚጠራ የመንፈሳዊ ከፍተኛ ት/ቤት ተቋቁሟል።

የቅዱስ ያሬድ ታሪክ በራሱ ድርሳን ገድል ዘቅዱስ ያሬድ በተባለው የቅዱስ ያሬድ ገድል፣ በብዙ ቅዱሳን መጻሕፍት፣ እንደዚሁም በክብረ ነገሥት ተጽፎ ይገኛል። ስለዚህም በኢትዮጵያችን ቅዱስ ያሬድን የመሰለ በአድናቆትና በልዩ ክብር ተስተጋብቶ የተጻፈለት ሊቅና መንፈሳዊ አባት አልተነሣም ለማለት ያስደፍረናል። ስሙንም በመጥ ራት በብዙ ሺህ የሚቆጠር ሕዝብ ክርስቲያን በረከቱን ለመካፈል በዓሉን በደስታ ያከብራል።

አንድ በቅዱስ ያሬድ ጣዕመ ዜማ የተመሰጠ ሊቅ፡

“ያሬድ ሆይ የመንበረ ታቦት ቄስ!

በከፍተኛ ሰማያዊ ሥፍራ ያለህ!

ባለክብር ከሁሉ በላይ የሆነ አባት መርጦህል እኔንም

ወደ እንተ ምራኝ፣ ካንተ ጋር እንድዘምር አድርገኝ”

ሲል የልቦናውን ምኞት ገልጿል።

አንድ ጸሐፊ፡ “ያሬድ በግሪካውያን፣ በሮማውያን፣ በሶርያውያንና በግብጻውያን በምዕራብም ሆነ በምሥራቅ ተመሳሳይ የማይገኝለትን መዝሙር ፈጥሮዋል” ሲል መስክሮለታል።

ሌላው ጸሐፊ ደግሞ በበኩሌ፡ “ከሦስቱ የቅዱስ ያሬድ ዜማ ቅኝቶች ሌላ፣ እስከ አሁን ድረስ አዲስ የዜማ ቅኝት ሊፈጥር የቻለ ሰው የለም” ሲል ጽፎአል።

# የእስልምና ሃይማኖት መነሣት

በ570 ዓ.ም. ሙሐመድ በተወለደበት ዘመን ዓረቦች የተከፋፈሉና በተለያዩ ጣዖታት የሚያምኑ ሕዝቦች ነበሩ ። የሙሐመድ የትውልድ ሥፍራ የሆነችው መካየጣኦት አምላኪዎቹ ሥፍራ ነበረች ። ምክንያቱም ይህ ሥፍራ ዙሪያው ከሦስት መቶ ስልሳ በሚበልጡ ጣኦቶች የተከበበና እንደ ቅዱስ ተቆጥሮ ይከበርና ይመለከበት የነበረው ድጌጋይ ካዕባ የሚገኘው በዚህ ሥፍራ በመሆኑ ነበር ።

የሙሐመድ አባት አብደላ ነጋዴ ነበር ። አብደላ ከዚህ ዓለም በሞት የተለየው ሙሐመድ እንደ ተረገዘ ገና ከመወለዱ በፊት ነበር ። ወላጅ እናቱ አሚናም ሙሐመድ ገና የሰድስት ዓመት ሕፃን እያለ ነው በሞት የተለየችበት ። ከዚህም የተነሣ ሙሐመድ ከአያቱ ከአብዱል ሙጣሊብ ጋር ለመኖር ተገደደ ። እንደ ዕድል ሆኖ ከሁለት ዓመት በኋላ አያቱም ስለሞተበት በንግድ ሥራ ይተዳደር ከነበረው ከአጎቱ ከአቡጣሊብ ጋር ይኖር ጀመር ። ከአጎቱ ጋር በሚኖርበት ጊዜ ግመሎችንና ፍየሎችን በማገድ በሚያገኘው ገንዘብ የአጎቱን ገቢ ይደጉም ነበር ።

በኋላ ሙሐመድ ከድጃ ከተባለች ባሏ ከሞተባት ሀብታም ሴት ጋር ሽርክና ገብቶ የንግድ ሥራዋን ያካሂድላት ጀመር ። ከዚያም ከድጃን በሚስትነት ካገባ በኋላ የመጀመሪያዋ የእምነቱ ተቀባይ ሆነችለት ።

ሙሐመድ የመጀመሪያውን ራዕይ የተገለጸለት የዐርባ ዓመት ጎልማሳ እያለ ነበር ። በቁርዓን እንደ ተገለጸው ፡ በዚህ ራዕይ መልአኩ ገብርኤል ሕዝቡ በእውነተኛው ብቸኛ ፈጣሪ በአላህ (በእግዚአብሔር) እንዲያምን ያስተምራቸው ዘንድ ሙሐመድን አዘዘው ይላል ። ሃይማኖቱም “እስልምና” የሚባል ሲሆን ፡ ትርጉሙም ለእግዚአብሔር መገዛት ማለት ነው ። ባጭሩም “እግዚአብሔር አንድ ነው” ሙሐመድም ነቢይ ነው በሚለው ሕግ የተጠቃለለ ነበር ።

በመጀመሪያ ሙሐመድ በምስጢር እየሰበከ ጥቂቶችን ወደ ሃይማኖቱ ላባ ። ከሦስት ዓመት በኋላ ግን በንግድ ወጥቶ ራሱ የአላህ ነቢይ መሆኑን ገለጠ ። ቁሬሾችም (የመካ ባላባቶች) የቆዩ አማልክቶቻቸውንና

የነበራቸውን ሥልጣን ላለማጣት ሲሉ ስለተነሡበት እብድ ነው በማለት ይቀልዱበትና ይሳለቁበት ጀመር ። ከጊዜ በኋላ የእስላሞች ቁጥር እየበረከተ መሔዱን ባዩ ጊዜ ፡ ቁሬሾቹ እስላሞችን ያሳድዷቸውና ከመካም ያባርሩቸው ጀመር ። ሙሐመድንም ለመግደል አሰቡ ። በዚህም ጊዜ ሙሐመድ ተከታዮቹን ከመካ በስተሰሜን የእስልምና ሃይማኖት ተቀባይነት ወዳገኘበት 500 ኪ.ሜ ርቀት ላይ ወደምትገኘው ወደ መዲና እንዲሸሹ መከራቸው ። ከዚህም ቀደም ብሎ ነቢይ ሙሐመድ ወገኖቹና የቅርብ ተከታዮቹ ሃይማኖቱን ባልተቀበሉ ሰዎች ስለተሰቃዩ በት “ራሳችንን ለመከላከል አላህ ብርታቱን እስኪሰጠን ድረስ ወደ ሐበሻ አገር (ኢትዮጵያ) ሔዳችሁ እዚያው ቆዩ ። የሐቀኞችና የጻድቃን ሀገር ናት። ንጉሷም ፍርድና ፍትሕ ዐዋቂና አስተዋይ ስለሆነ በሱ ዘንድ ማንም አይበደልምና አትሥጉ” በማለት ምክር ሰጣቸው ። እነኚህ የእስልምና ሃይማኖት ተከታዮች የነቢይ ሙሐመድን ምክር ለበስ ትእዛዝ በመቀበል ዐሥራ ሁለት ወንዶችና አራት ሴቶች የሚገኙበት የመጀመሪያው ቡድን በ610 ዓ.ም. ቀይ ባሕርን አቋርጦ መጠጊያን ለማግኘት ወደ ኢትዮጵያ መጣ ። ከመጡትም ስደተኞች መካከል የሙሐመድ ሴት ልጅ ሩቂያና ባለቤቷ የሙሐመድ ሦስተኛ የሆኑት ከሊፋ ዑስማን ይገኙባቸዋል ። ኢትዮጵያዊው ንጉሥ አርማህ (አስባሐ) (603—623 ዓ.ም) ስደተኞችን ከተቀበላቸው በኋላ ፡ የሚኖሩበት ቦታ ሰጥቶ በጥገኝነት እንዲቆዩ ፈቀደላቸው ። ስደተኞቹም ከሦስት ወር ቆይታ በኋላ ነገሩ ሁሉ ተረጋግቶ አገር ሰላም ሆኗል በሚል የሐሰት ወሬ ተገፋፍተው ወደ መካ ተመለሱ ። ነገር ግን ጭቆናው ከቀድሞ የባሰ ስለሆነ ወዲያውኑ ሌሎቹ ሰማንያ ሦስት ወንዶችና ዐሥራ ስምንት ሴቶች እንዲሁም ሕፃናት ጨምረው ተመልሰው ወደ ኢትዮጵያ መጡ ። የአክሱም ንጉሥም መስተንግዶ አድርጎ ከተቀበላቸው በኋላ ኢትዮጵያ ውስጥ እንዲቀመጡ ፈቀደላቸው ።

ስደተኞቹ ኢትዮጵያ ከደረሱ ከጥቂት ቀናት በኋላ ፡ ጥገኞቹን መልሰው በእጅ ለማስገባት በማሰብ የመካ ቁሬሾች በርካታ ስጦታዎችን የያዙ ባለ ሥልጣን የሆኑትን መልእክተኞችን ወደ ንጉሥ አርማህ ላኩ ። ንጉሡ ግን ፡ የክርስቲያን ጳጳስና መሳፍንት ባሉበት የቁሬሾችን መልእክተኞችና እስላሞቹን አቅርቦ ጉዳያቸውን ጠየቃቸው ። የሁለቱን ወገን ሐሳብ ከሰማና ከመረመረ በኋላ ፡ “ተራራ የሚያህል ወርቅ ብትሰጡኝም እንኳ በኔ ሀገር ሊጠጉ የመጡትን ሰዎች መልሼ አልሰጣችሁም” በማለት

መልእክተኞቹ ያመጡትን ስጦታ ይዘውት እንዲመለሱ አዘዛቸው ። ስደተኞቹንም “በግዛቱ ያለሥጋት መኖር ትችላላችሁ” አላቸው ። ይህም የኢትዮጵያውያን እንግዳ ተቀባይነትን ባህልንና ለተቸገሩ መጠለያ የመስጠትን ልማድ የሚያንጸባርቅ ጠባይ ነው ። ስደተኞቹም ኢትዮጵያ ውስጥ በሰላምና በምችት እምነታቸውን እንደያዙ ለዐሥራ አምስት ዓመታት ቆዩ ። ይኸውም በዓለም አቀፍ የስደተኛ መብት መጠበቅ የተጀመረው በዚያን ጊዜ በአክሱም መንግሥት እንደሆነ በታሪክ ጸሐፊዎች ሠርክ ሲነገር የኖረ ሐቅ ነው ። በመሆኑም ኢትዮጵያውያን የመንፈስ ኩራት ሊሰግን ይገባል ። ኢትዮጵያ የጎረቤት ሀገሮች ሕዝቦች መብት ጠባቂ ለመሆንም የታሪክ ማስረጃ ነው ።

ከጊዜ በኋላ ነቢዩ ሙሐመድ ጥገኞቹ ወደ ሀገራቸው እንዲመለሱ ስለጠየቁ ፣ በጥያቄያቸው መሠረት ለመመለስ የፈለጉትን ሁሉ እንዲመልሱ ተፈቅዶላቸው ተመልሰዋል ። በዚህም ምክንያት ኢትዮጵያን ባለውለታ በማድረግና የትክክለኛ ሃይማኖትም ባለቤት በመሆንዋ፣ “ሐበሾችን አትንኳቸው” በማለት ለእምነቱ ተከታዮች ነቢዩ ሙሐመድ መልእክት ማስተላለፋቸው በነቢዩ ንግግር (ሐዲስ) ተረጋግጧል ።

ይኸውም ኢትዮጵያ የነቢይ ሙሐመድን ተከታዮች በጥገኝነት ስትቀበል ቀዳሚት ሀገር ስለሆነች ፣ በነቢዩ ሙሐመድ አንደበት ታላቅነቷንና የሕዝቧን እንግዳ አክባሪነት መመስከሩ እንደ ቀላል ነገር የሚታይ አይደለም ።

ኢትዮጵያ የነቢዩን ሙሐመድ ተከታዮች ለመጀመሪያ ጊዜ ተቀብላ ሃይማኖታዊ መብታቸውን በማክበር ፣ እነሱንም በአገሯ በሰላም እንዲኖሩ በመፍቀድምና በመንከባከብዋ በእስልምና ሃይማኖት ተከታዮች ዘንድ መልካም ዝናን አትርፋለች ። ስለሆነም የእስልምና ሃይማኖት በመካከለኛው ምሥራቅ ተመሥርቶ ከተስፋፋና ኃይል ካገኘ በኋላ በሙልጣን በሚተዳደሩ የምሥራቅ ኢትዮጵያ ግዛቶች በኩል የዐረብ እስላሞች መልካም ኑሮን በመፈለግ ወደ ኢትዮጵያ እየገቡ ኑሮዎቻቸውን መሥርተው የእስልምናን ሃይማኖትም እየሰበኩ እንዲስፋፋ አድርገዋል ።

ኢትዮጵያውያን እስላሞች በሀገራቸው ከወንድሞቻቸው ከክርስቲያኖች ጋር ለብዙ ዓመታት ጎን ለጎን በሰላም ኖረዋል ። የኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት ለብዙ ዘመናት ሕዝቡን የቀለምና የሃይማኖት

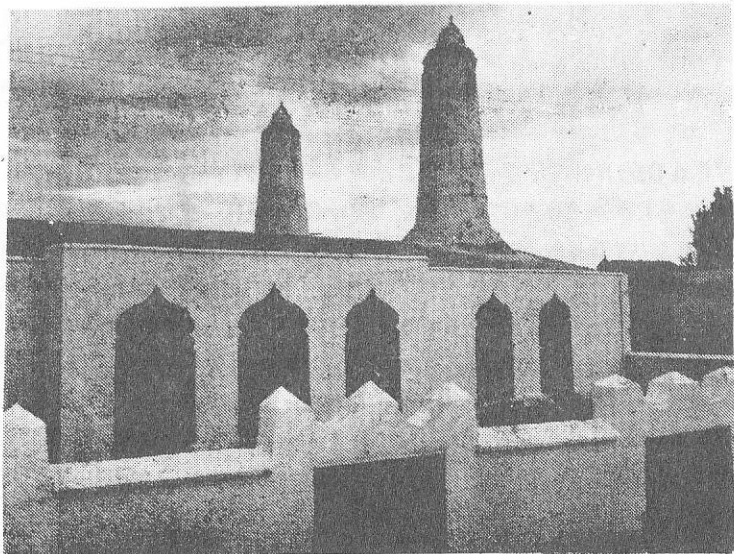


በኢትዮጵያ ጥንታዊ የሆነው የሐረር (ጀጉል) መስጊድ

ትምህርት ሲያስተምሩ እንደቆዩ ሁሉ ፣ እንዲሁም የእስልምና ሃይማኖት ተከታዮች በሚኖሩባቸው ሥፍራዎችና መስጊዶች አጠገብ እምነታቸውን አስተምረዋል ። በማገልገል አስተዋጽኦ አድርገዋል ።

የእስልምና ሃይማኖት ቀስ በቀስ እየተስፋፋና እየተጠናከረ በመሆኑ የዓረብ ሠራዊት በየአቅጣጫው የሚገኙትን ሀገሮች እያስገበረና ሌሎችንም ለማስገበር ይዘምት ጀመር ። የዓረብ እስላሞች በቀጥታ ኢትዮጵያን ባይጋፉም ይህ ሁኔታ ለኢትዮጵያውያን በሰላም የመኖርና የመረጋጋት ሁኔታን የሚያናጋ መጥፎ ውጤት ነበረው ። ነቢዩ ሙሐመድ የኢትዮጵያን መልካም ውለታ እንዳይረሳ “ጀሐድ” በመባል የሚታወቀው የሃይማኖት ጦርነት በኢትዮጵያ ላይ እንዳይፈጸም ከልክሏል በማለት ብዙ የዓረብ አገር ጸሐፊዎች አረጋግጠዋል ። የዓረብ እስላሞች መካከለኛው ምሥራቅን ፣ ሰሜን አፍሪካን ፣ የአውሮፓን ምዕራባዊና ምሥራቃዊ ክፍል እንዲሁም እስከ ቻይና ድረስ ግዛታቸውን ቢያስፋፉም ፣ ኢትዮጵያ የዚያ ዓይነት ጥቃት ሳይደርስባት በታላቅ ውለታዋና በልጅቷ ኃይል ነፃነቷን ጠብቃ ኖራለች ። ለወደፊቱም በልጅቷ ብርታትና አንድነት ተጠብቃ ለዘላለም ትኖራለች ።





በአ.ትዮጵያ ጥንታዊ የሆነው የሐረር (ጅግል) መስጊድ

# የአክሱም መንግሥት መዳከም

ለብዙ ዘመናት ኃይል የነበረው የአክሱም መንግሥት በ7ኛው ክፍለ ዘመን ፋርሶች የዐረብን ሰላጤ ከያዙበት ጊዜ አንሥቶ ወደ መጨረሻ ውድቀቱ ማሸቆልቆል ጀመረ ። ይህ ሁኔታ አክሱም በደቡባዊ ዐረብ የነበራትን ንግድ ፣ ከሕንድና ሲሎን (ሲሪላንካ) ስታካሒድ የቆየችውን የንግድ ግንኙነት እንድታጣ አደረጋት ። በዚህም ምክንያት ከዲቢዋና ከክብሯም ገሚሱን አጣች ። የአክሱም ኃይልና ገናናነት ከዚህ ጀምሮ እየተናደ ግዛቱም እየጠበበና እየተዳከመ መሔድ ጀመረ ።

ይህ ሁኔታ በሰባተኛው ክፍለ ዘመን ወራሪ የሆነው የእስላም ሠራዊት በየአቅጣጫው በመንሠራፋቱ የተነሣ ድክመቱ እየተባባሰ መጣ ። የእስልምና ሃይማኖት ተከታዮች ኃይል ደቡብ ዐረብን ፣ ግብፅንና መካከለኛ መሥራቅን ፣ ሰሜን አፍሪካን ስፓኝንና ምሥራቅ ፈረንሳይን በቁጥጥሩ ሥር አዋለ ። በዚህ የተነሣ ኢትዮጵያ ከውጭው ዓለም ጋር የነበራት ግንኙነት ታወከ ። ከቢዛንታይን መንግሥትና ከሜዲቴራኒያኑ ክፍል ጋር የነበረውም ምጣኔ ሀብታዊ ግንኙነት ተቋረጠ ። ቀድሞ ባጣችው ላይ ይህ ሲጨመር የአክሱምን የንግድ እንቅስቃሴ ጭራሹን አሰናከለው ። ተስፋ የቆረጡት አክሱሞችም በ702 ዓ.ም. የዐረቦች የወደብ ከተማ የሆነችውን ጄዳን አጠቁ ። በዚህም የተቆጡት የዓረብ እስልምና ተከታዮች የአክሱሞችን መርከቦች አቃጥለው የዳህላክ ደሴቶችን ያዙ ። አዲሲስም የተቃጠለችው በዚህ ጊዜ እንደሆነ ይገመታል ። የእስልምና ሃይማኖት ተከታዮች ኃይል በዐረብና በጉረቤት ሀገሮች እየተጠናከረ ሲመጣ ፣ ኢትዮጵያ ከጥንት ጀምሮ የነበራትን የባሕር መስመር ተነጠቀች ። ይህ የዓረቦች ከበባ በየአቅጣጫው ምንም መፈናፈኛ እንዳይኖራት አደረገ ። የ18ኛው ክፍለ ዘመን እንግሊዛዊ ታሪክ ጸሐፊ ኤድዋርድ ጊቦን ፣ “ዘደክላይን ኤንድ ፎል አፍ ዘ ሮማን ኤፓየር” (የሮም ንጉሠ ነገሥት ግዛት መዳከምና መውደቅ) በተሰኘው መጽሐፍ ይህን ሁኔታ እንዲህ ሲል ገልጿታል ። “በሁሉም አቅጣጫ በሃይማኖት ጠላቶቻቸው ስለ ተከበቡ ኢትዮጵያውያን ዓለምን ረስተው እሷም ረስታቸው ለአንድ ሺህ ዓመታት ያህል አንቀላፉ ።”

ይህ ከበባ በመከማቸት ላይ የነበረውን የሀገራቱን ሰፊ ሀብት ሲያላሽቀው የማዕከላዊ መንግሥቱንም ጽናት አላላው ። በ10ኛው ክፍለ ዘመን አክሱሞች በቀይ ባሕር ዳርቻ ከሚገኙት ግዛቶቻቸው በመጠኑም ቢሆን መልሰው ለመያዝና ዘይላ በተባለው ሌላው ወደባቸው በኩል ከየመን ጋር መጠነኛ የንግድ እንቅስቃሴ ለማካሄድ ችለው ነበር ። ነገር ግን የእስልምና ሃይማኖት ተከታዮች ኃይል እንደገና በማንሰራራቱ እንቅስቃሴው ባጭሩ ሲቀጭ ፣ ከዐረቦች ጋር በቀይ ባሕር ባደረጓቸው ጦርነቶች የተነሣም የአክሱሞች ንግድ ክፉኛ ተዳከመ ። ቀይ ባሕርም በዐረቦች እጅ ወደቀ ።

አክሱሞች በ3ኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያ ላይ ከፍተኛ ሥልጣኔና ገናናነት ካስገኙላቸው ነገሮች አንዱ በቀይ ባሕር በኩል የሚደረገው የንግድ እንቅስቃሴ እንደነበር የታመነ ነው ። ይሁን እንጂ ፣ በተለያዩ በርካታ ምክንያቶች ጥቃት እየደረሰበት ሲንገዳገድ የቆየው ምጣኔ ሀብት ተንኮታኮተ ። የአክሱም ገናናነት ጽልመት ሊወርሰው በተቃረበበት በዚህ ዘመን ገንዘብ መሠራትም ሲቆም ኢኮኖሚው ጭራሽ ወደመ ። በእነዚህና በመሳሰሉት ምክንያቶች ማዕከላዊው መንግሥት አቅም ስላጣ በዙሪያው ባሉት ግዛቶች ላይ የነበረው ጠንካራ ይዞታ ላላ ። በዚህ የተነሣ በሰሜናዊው ቆላ ክፍል ይኖሩ የነበሩት የአክሱም ገባሮች የሆኑት ቤጃዎች ለዓመፅ ተነሡ ። እንቅስቃሴያቸውንም በማጠናከር አክሱሞች ወርቅ በሚወጣበት ሥፍራ እንዳይደርሱ አገዷቸው ። ከማዕከላዊው መንግሥት ምንም ዓይነት የበቀል እርምጃ እንደማይወስድባቸው ባዩ ጊዜ ቤጃዎቹ የልብ ልብ ስለተሰማቸው አካባቢውን ወረሩ ። ጄ.ኤስትሪሚንግ ሐም “ኢስላም ኢን ኢትዮጵያ” (እስልምና በኢትዮጵያ) በተሰኘው መጽሐፍ ፣ “ወረራው የተካሄደው ... በታሪኩ ሁሉ የአክሱም መንግሥት እጅግ በተዳከመበትና በቆላዎቹም ላይ የበላይነቱን ለማረጋገጥ አቅም ባነሰው ጊዜ አብዛኛው የሐማሴን ክፍል ተወረረ ፣ የተፈናቀሉትም አክሱሞች ወደ ደቡብ ተበተኑ” ይላል ።

በጨካኝነቷ የታወቀችው ንግሥት ዮዲት በ852 ዓ.ም ለመውደቅ በሚንገዳገድ በአክሱም መንግሥት ላይ የመጨረሻውን ምት አሳረፈች በት ። በአክሱም ገዥዎች ላይ ካመፀች በኋላም ሠራዊቷ የአክሱሞችን ግዛት ወርረው ከተሞቻቸውን አቃጠሉ ፣ ሐውልቶቻቸውንም ሰባበሩ ፣ አብያተ ክርስቲያናትን አፈራረሱ ። ክርስቲያኑንም ሕዝብ ሰየፉት ። ይህ

ዓቢይ ምክንያት የአክሱም ንጉሠ ነገሥታዊ ግዛት ማክተሚያ ሆነ ። የመንግሥቱ ማዕከል ይበልጥ ወደ ደቡብ ሲያፈገፍግ ፣ እስላሞቹም በየጊዜው በሚያደርጉት ጥቃትና ከውስጥ በመነጨ ችግሮች ለተከታዮቹ ምዕተ ዓመታት ሀገሪቱ ክፋኛ ተዳክመች ፣ ቀደም ሲል የነበራት ሥልጣኔም ሊመለስ አልቻለም ።

የታወቁት ደራሲው አቶ ከበደ ሚካኤል ፣ “የዓለም ታሪክ” በተሰኘው መጽሐፋቸው “ኢትዮጵያውያን በመሬት ላይ ካሉት ከቀሩት ሕዝቦች ጋር ስለተለያዩ ተመልሰው ከድንቁርና አረንቋ ወስጥ ተዘፈቁ ። መርከቦቻቸውም በቀድሞ ጊዜ እስከ ሳይሉን ድረስ ሲመላለሱ የታዩትን ያህል በአፍሪካ ጠረፎች ላይ ብቻ በመዘዋወር ተወሰኑ ። በፈረሰኛው በአክሱም ከተማም የሚኖርባት ሕዝብ ጠፋ ። የመንግሥቱ ሕዝብ በየመንደሩ የተከፋፈለና የተበታተነ ሆነ ። ቀድሞ ግርማና ሞገስ ተቺናጽፎ ይታይ የነበረው ንጉሠ ነገሥትም በድንኳን ውስጥ ኗሪ ሆነ” በማለት ይደመድማሉ ።

## ዮዲት (ጉዲት)

ከክርስቶስ ልደት በኋላ ፣ በአንደኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያ በንግሥት ህንደኬ ዘመን ወደ ኢትዮጵያ የገባው የጥምቀት ዜና በአራተኛው ክፍለ ዘመን በአብርሃና አጽብሐ ዘመን መንግሥት በአባ ሰላማ ከሣቴ ብርሃን ሰብከት ተስፋፍቶ አብዛኛው የኢትዮጵያ ሕዝብ ስብከተ ወንጌልን አምኖ ጥምቀትንና ክርስትናን ተቀበለ ። አጅግ በጣም ጥቂት የሆኑ የአይሁድ (ጁዳይዝም) ሃይማኖት አማኞች በወንጌል አናምንም ክርስቲያን እንሆንም ፣ ሕገ ኦሪትን አንለቅም በማለት በ982 ዓ. ዓለም ግድም በቀዳማዊ ምኒልክ ዘመን የመጣውን እምነት እሥራኤል መከተልን ቀጠሉ ።

የክርስትና ሃይማኖት አንቀበልም ብለው በአይሁድ (የኦሪት) እምነታቸው የፀኑት ሕዝቦች በነገሥታቱ ትእዛዝ የኢትዮጵያ ዋና ከተማ ከሆነችው ከአክሱምና ከዙሪያዋ እየለቀቁ በመውጣት በወልቃይት ፣ በሰሜንና ፣ በወገራ ፣ በደምቢያ ፣ በአገው ፣ በላስታ ፣ በሰቆጣና በመሳሰሉት ሊኖሩ እንደሚችሉ ስለ ተገለጸላቸው አክሱምንና አካባቢዋን እየለቀቁ በመሔድ ተበታትነው ይኖሩ ጀመረ ። በዚህ ምክንያት ፈላሻ ተባሉ ። ፈላሻ ማለትም በግዕዝ ቋንቋ ፈላሲ ፣ በአማርኛ ቋንቋ ደግሞ ስደተኛ ማለት ነው ። ማንም ሰው ከሚኖርበት ሥፍራና አካባቢ ነቅሎ ሲሰደድ ፈለሰ ይባላል ። ፈላሻዎች እምነታቸው ሕገ ኦሪት ቢሆንም ፣ ኢትዮጵያዊነታቸው የተረጋገጠ ስለሆነ ፣ በመንግሥት ትእዛዝ በተፈቀዱ ላቸውና በሠፈሩባቸው በሰሜንና በላስታ እንዲሁም በተለያዩ ሥፍራዎች ለረዥም ጊዜ በመኖር ቁጥራቸው እየበዛ ሔደ ። የሕዝቡ ቁጥር እየበዛ ሲሔድም ለአክሱም መንግሥት ግብር እየከፈለ በሰላም ይኖር ጀመር ። በዘጠነኛው ምዕተ ዓመት (852) ዓ.ም. ገደማ ዮዲት የተባላችው የጌዴዎን ልጅ ንግሥት ዘሯ ከፈላሻ ውስጥ በመሆኑ ፈላሾችን ይዛ ተነሣች ። በላስታ የሚኖር የክርስቲያን ሃይማኖት ተከታይና የቡገና ባላባት በዮዲት ውበትና ኃይለኛነት ስለተማረከ ሃይማኖቱን ለውጦ አገባት ። በዚህም ምክንያት ተጨማሪ ኃይል ለማግኘት ቻለች ።

በዚህ ዘመን ፣ በአክሱም ዙፋን ላይ የተቀመጠው የንጉሥ ድግናገኖን ልጅ አንበሳ ውድም ነበር ። አንበሳ ውድም አባቱ ሲሞት ገና የዐሥራ ሁለት ዓመት ልጅ ቢሆንም የንግሥና ሥልጣኑን ያዘ ። የዲትም ንጉሡ ገና ሕፃን ስለሆነ የሲን ጥቃት የሚቋቋም ኃይል ሊያሰባስብ እንደማይችል በመገመት አጋጣሚውን ተጠቅሞ ልትወጋው አሰበች ። በዚያን ጊዜ አክሱም የአስልምናን ሃይማኖት ለማስፋፋት በሚደረገው ጥረት የተነሳ ጠረፎቿ በመወረራቸው በቀይ ባሕር የነበራትን የበላይነት ያጣችበት ወቅት ነበር ። ይህች የክርስቲያን ባላጋራ የሆነች ንግሥት ፈላሾች የሆኑትን ሁሉ በአንድነት አሰባስባና ጽሕተባብራ የአክሱም ንጉሥ አንበሳ ውድምን ለመውጋት ተነሳች ። ከላስታ ፣ ስሜንና ወልቃይት የተሰበሰቡትን ፈላሾችና ሌሎችም ቀስቅሳና አስፈራርታ በማስነሣት ብዙ ሠራዊት እየመራች ወደ አክሱም ዘመተች ። ወደ አክሱም በምትጓዝበት ጊዜ ያለፈችበትን ሥፍራ ሁሉ ሠራዊቷ ይመዘብርና ያጠፋ ነበር ። አብዛኛዎቹ አብያተ ክርስቲያናትና ሌሎችም ውድ የሆኑ የሳህል ቅርሶች የተቃጠሉትና የወደሙት በየዲት ጭካኔ የተሞላበት ወረራ ነበር ። ብዙ ጊዜ አምረውና ደምቀው ግርማ ሞገስ የነበራቸው አብያተ-ክርስቲያናትና ሐውልቶች ጭራሽ ከወደሙት ሌላ ለታሪክ ምስክርነት በእሳት ጋይተው ፍርስራሻቸው ብቻ የሚታየው ብዙ ናቸው ። ብዙ ክርስቲያኖች ሲጨፈጨፉ የቀሩትንም በታላቅ አደጋና ሥጋት ተውጠው የመከራ ዘመናት አሳልፈዋል ። የዮዲት ፍላጎት የክርስትና ሃይማኖትን አጥፍታ የአይሁድን እምነት ለማስፈን ነበር ።

ይህን በስፋት ይካሄድ የነበረውን ጭፍጨፋ ለመቋቋም የተሳናቸውና በሥጋት ላይ ወድቀው የነበሩት የአክሱም መሳፍንትና መኳንንት ፋታና ጊዜ አግኝተው መልሰው ለማጥቃት እስኪችሉ ድረስ ሕፃኑን ንጉሥ ይዘው ሸዋ ውስጥ ወደሚገኘው ወደ መንዝ ሸሹ ። መንዝ የተመረጠበትም ዋናው ምክንያት የመልከዓ ምድሩ አቀማመጥ ገደላማና ዋሻ በመሆኑ ጠላት ስለማይደፍረው ፣ ገፍቶም ቢመጣ ለመከላከል አመቺ በመሆኑ ነበር ። ከዚህም በላይ የሁለቱ ሕዝቦች የትውልድ የታሪክና የባሕል ግንኙነት ስለነበራቸው ነው ። ምክንያቱም የመንዝ ሕዝብ ከትግራይ የመጣው በነአብርሃና አጽብሐ ዘመን በመሆኑ ነው ። ስሙም ያገኘው “መንእዞህ” ይህ ማነው ከሚለው ከትግሪኛ ቋንቋ እንደሆነ በብዙ ሊቃውንት ይነገራል ። በኋላም ከአንበሳ ውድምና ከድልነዓድ ጋር

በብዙ ሺህ የሚቆጠር የትግራይ ሕዝብ ወደ መሐል አገር ስለመጣ በጥቅሉ ሸዎች ሲባሉ ያረፉበት ክልልና ሥፍራም ሸዋ ተብሎ ይጠራ ጀመር ። የኢትዮጵያ ታሪክ እንደሚለው የነገሥታት አብርሃና አጽብሐ ሌላው ዋና ከተማቸው በሸዋ ውስጥ የረር የተባለው እንደበረ ነው ። ይኸውም “አብርሃ ህፃናሪያውን በመናገሻው ዋና ከተማ በአክሱም አድርጎ ሲገዛ ፣ ወንድሙ አጽብሐ ደግሞ ቤተመንግሥቱን የረር ከተማ አድርጎ ሸዋን ፣ ደቡብንና ምዕራቡን ሁሉ ይገዛ ነበር” ይላል ። አጽብሐ በመሐል ሀገር ግዛቱ ላይ በነበረበት ጊዜ ከወንድሜ ጋራ ቅበሩኝ ብሎ ተናግሮ ስለነበር በኑዛዜው መሠረት ከዚህ ዓለም በሞት ሲለይ የአብርሃ መቃብር አክሱም የመሰላቸው የሸዋ መኳንንት (ሸዎች) አስከሬኑን ይዘው ወደ ትግራይ በተለይም ወደ አክሱም ሲጓዙ ሰንብተው አይባገማድ (ትግራይ) ሲደርሱ ፣ አንድ ውሻ በሚያስገርም ሁኔታ እያሸተተ ውደት ሲዞር ምክንያቱን ለማወቅ የአካባቢውን ኗሪዎች ቢጠይቁ ሥፍራው የአብርሃ መቃብር መሆኑ ስለተነገራቸው በነገሩ ተደነቁና ከወንድሙ ከአብርሃ መቃብር ጉን እንዲቀበር አደረጉ ።

የዲት የክርስትናን ሃይማኖት አጥፍታ የፈላሻን ሃይማኖት በሰፊው እንዲሰክና እንዲስፋፋ ስለፈለገች ፣ በአክሱም ሕዝቦች የተገነባውንና ሁለት ሺህ ዓመታት ያህል አብቦ የቆየውን ሥልጣኔና የሥልጣኔ ውጤት የሆኑትን ታሪካውያን ሥራዎች ማፈራረሷን ተያያዘችው ። አብያተ ክርስቲያናትን ማቃጠልና ካህናትን መግደል የዕለት ሥራዋ ሆነ። በተለያዩ አጋጣሚዎች ከተረፉትና እስካሁን ድረስ ካሉት ጥቂቶች በስተቀር ሐውልቶችን ውብ የሆኑ የሥነ ጥበብ ቅርሶችንም አፈራርሳለች ፣ አብያተ ክርስትያናትን አቃጥላለች ። የክርስትና ሃይማኖት ተከታይ ተራው ሕዝብና ቂሶች ተሰየፉ ። የመንግሥት ዘርነት የነበራቸው የመሳፍንት ልጆችም መንግሥቱን እንዳይቀናቀኑና እንዳይሸፍኑ ሕዝቡንም እንዳያነሣሁ ተብሎ ወደ ደብረ ዳሞ ተራራ እየተወሰዱ በእስር እንዲቀመጡ ይደረግ ነበር ። በቆየው ሥርዓት በዚህ ገዳም ውስጥ የመሳፍንት ልጆች በቁም እስረኛነት እየተጠበቁ ይቆዩና ንጉሡ ሲሞት ከመሳፍንቱ ውስጥ ሕዝቡ የመረጠው ይነግሥ ነበር ። በዚህ ምክንያት የተሰበሰቡበትን 400 የሚሆኑ የመሳፍንት ልጆች በጅምላ አሳረደቻቸው።

ዮዲት በፈጸመችው ጭካኔ ሥራና ከፍተኛ ጥረት የተነሣ ተግባር ንና ክፋትዋን የሚገልጹ የተለያዩ ቅጥያ ስሞች ተሰጥቷታል ። በትግራይ ሕዝብ ጉዲት (ጉደኛ) በአፋር ሕዝብ ጋዕዋ (አስፈሪ አውራ) በመባል ስትታወቅ በአማራ ሕዝብም እሳቶ (የምታቃጥል) ብለዋታል ።

ዮዲት በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያንና ምዕመናን ላይ ባደረገችው የወረራ ዘመን ፡ የአክሱም ቀሳውስቱና ሕዝቡ ታቦተ ጽዮንን ከጥፋት ለማዳን ከአክሱም መቅደስ አውጥተው ወደ ሸዋ በማሸሽ ዝዋይ ሐይቅ ላይ ወደሚገኝ ደሴት አምጥተው ዐርባ ዓመት በዚያው እንደሚኖሩትና ሰላም በሰፈነ ጊዜም ወደ አክሱም እንደ መለስዋት በክብረ ነገሥት ውስጥ ተጽፎ ይገኛል ። ከአክሱሞች ካህናትና ሕዝብ ጥቂቶቹ ሳይመለሱ በዝዋይ ደሴት በመቅረታቸው ባሁኑ ጊዜ ደብረ ጽዮን በተባለው ሥፍራ ከሚኖሩት ሰዎች አብዛኞቹ የአክሱሞች ተወላጆች ነን የሚሉ ናቸው ። ደብረጽዮንም ማለት የአክሱም ጽዮን መደበቂያ ተራራ ማለት ነው ። የአክሱም ጥንታውያን መጻሕፍት በዚያን ጊዜ እንደወጡ እስከዛሬ በዚያው ይገኛሉ ። በዚህ የሚኖሩ አዛውንትም የአክሱም መጻሕፍት ናቸው እያሉ ይናገራሉ ።

ጉዲት ሕፃኑን ንጉሥ አንበሳ ውድምን በመንዝ የመደበቁን ዜና በሰማች ጊዜ ኃይሉን ሰብሮ እሱን ማርኮ እንዲያመጣ ጦር ልካ ነበር ። ነገር ግን የላከችው ሠራዊት በመሸነፉ ሐሳቧ ሳይሰምር ቀረ ። ስለዚህ አንበሳ ውድምንና ተከታዮቹን አጥፍታ እርካታ ለማግኘት በማሰብ ራሷ ሠራዊቷን እየመራች ወደ መንዝ ዘመተች ። አንበሳ ውድምና ተከታዮቹ ግን ለማጥቃት ይበልጥ አስቸጋሪ ወደ ሆነውና እዚያው ሸዋ ውስጥ ወደሚገኘው ወደ መርሐቤቱ ሸሹ ። ዮዲትም በዚህ ሳትገታ ልትከታተ ለው ሞክራ ነበር ። ይሁን እንጂ ከመሬቱ አቀማመጥ አስቸጋሪነት ሌላ የንጉሡ ወታደሮች ፡ የመንዝና የመርሐቤቱ ሕዝብ በየጊዜው ያደርሱባት የነበረው ጥቃት አንድ ላይ ተዳምረው ስላደከሟት ዓላማዋ ሳይሳካላት ወደ ሰሜን ኢትዮጵያ እንደገና እንድትመለስ ተገደደች ። ከዚህ በኋላ ለ13 ዓመታት ስትገዛ ቆየች ። ይህች ጨካኝ ንግሥት አብዛኞቿ የኢትዮጵያ ቅርሶች ያጠፋችበትን የ40 ዓመታት ዕድሜ ገዝታ ማክተሚያ ላይ የአብርሃ ወአጽብሐን ቤተክርስቲያን አቃጥላ በምትመለስበት ጊዜ እግዚአብሔር መንገዷን አሳስቶ አዲንፋስ ከሚባለው ቦታ ከፍተኛና አስፈሪ አውሎ ነፋስ አስነሥቶ ወርውሮ አደካውህ ከሚባለው ቦታ ላይ

እንደ ጣላትና በዚህ ምክንያት እንደ ሞተች ብዙ ሊቃውንት ይናገራሉ ። መቃብሯም ከውቅሮ ከተማ በታች በሚገኘው አደካውህ አጠገብ የድንጋይ ምልክት ተቀምጦበት ይገኛል ።

በዚች ለጥፋት በተላከችው ንግሥት ምክንያት ቅዱሳት መጻሕፍት ፡ አብያተ ክርስቲያናት ሐውልቶችና ቤተ መንግሥቶች እንዲሁም በርካታ ምትክ የለሽ ንብረቶች በመውደማቸው የተነሣ የግዛት ዘመኗ አሳዛኝ ጥቃት ያስከተለ ነበር ። ከዚያ ጥፋት ክንድ ያመለጡ ዋነኛ ቅርሶች ጥቂት ሐውልቶችና ከድንጋይ የተፈለፈሉ አብያተ ክርስቲያናትና እጅግ የተከ በሩ ዕቃዎች ብቻ ናቸው ።

ንጉሥ አንበሳ ውድም ፡ የዮዲትን መሞት በሰማ ጊዜ ሠራዊቱን አደራጅቶ ከነበረበት ከሸዋ ተነሥቶ ወደ አክሱም ተጓዘ ። እዚያም ሲደርስ ሕዝቡ በታላቅ ክብርና ደስታ ተቀበለው ። የዮዲት ተከታዮች የነበሩትና ሊወጉት የተነሡትንም ፈላሾች ድል አደረጋቸው ። መንግሥቱን ካረጋጋና ከአደላደለ በኋላ ፡ ፍትሕና ሰላም እንዲሰፍን በማድረግና የፈራረሱትን አብያተክርስቲያናት በማሠራት በሕዝቡ ክርስቲያን ዘንድ ከፍተኛ ተወዳጅነትን አተረፈ ። በዚህ ሁኔታ ሐያ ዓመት ገዛ ። እሱ ከሞተ በኋላም ልጁ ድልነዓድ ነገሠ ። የግዛቱ ዘመን ግን ብጥብጥና ሁከት የበዛበት ነበር ። በተለይም የአክሱም መንግሥት እንዲመለስ ያልወደዱት የአገው ፡ የላስታና ሰሜን ፈላሾች ያውኩት ነበር ። በመጨረሻም የሠራዊቱ አዛዥ የነበረው የላስታው ባላባት መራ ተክለሃይማኖት ሊገለብጠው ስለተነሣበት ድልነዓድ ዐሥር ዓመት ያህል ከገዛ በኋላ እንደ አባቱ እንደ አንበሳ ውድም ወደ ሸዋ ለመሸሽ ተገደደ ። ነገሥታቱ እየሸሹ ወደ ሸዋ ፡ መንዝ ይመጡ የነበረበት ዋናው ምክንያቱ ፡ የቦታው አቀማመጥ ገደላ ገደልና ለጠላት የማይመች መሆኑንና እላይ እንደ ተገለጸው ሕዝቡም በደስታ ተቀብሎ እንደሚያስቀምጣቸው ስለሚያ ውቁ ነበር ። መራ ተክለሃይማኖት ሥልጣኑን ከያዘ በኋላ የድልነዓድ ልጅ እቴጌ መሰቦ ወርቅን አግብቶ በ912 ዓ.ም. አካባቢ ዘውድ ጫነ ። መናገሻውንም ከአክሱም ወደ ሮሃ (አሁን ላሊበላ) አዞረ ። ስመ መንግሥቱም ዛጉዌ ስለተባለ የዛጉዌያውያን ሥርወ—መንግሥት መሥ ሬች ተባለ ። በዚህም የተነሣ የአክሱም ነጉሠ ነገሥታዊ ግዛት ማክተሚያ ሆነ ። የዛጉዌ ነገሥታት ለሦስት መቶ ተከታታይ ዓመታት ያህል እንደገዙ ይታወቃል ።

በዘመናት ሁሉ የኢትዮጵያ መናገሻ ከአክሱም ወደ ላሊበላ ፡ ከዚያም ወደ ቤተ አምሐራ ፡ ወደ ሸዋ ፡ ጎንደር ፡ ደብረታቦር ፡ መቀለ በመጨረሻም አዲስ አበባ ሲዘዋወር የቆየ ቢሆንም በዚህ ጊዜ ሁሉ የአክሱማውያን አባቶቹን ማኅበራዊና ሃይማኖታዊ ምግባሮችን እንደጠበቀ ቆይቷል ።

ቀደም ሲል የፈላሻ ሕዝብ ብዛት በብዙ መቶ ሺህ የሚቆጠር ነበር ። ነገር ግን በዘመን ብዛት ግማሹ በግድ ግማሹም በፍላጎት የክርስትና ሃይማኖት እየተቀበሉ በመምጣታቸው ቁጥራቸው በየጊዜው እየተቀናሰና እየተመናመነ ስለሔደ በአሁኑ ጊዜ የአይሁድ እምነት ተከታዮች ቁጥር በጣም ዝቅተኛ ነው ። ፈላሾች ከቅርብ ጊዜ ወዲህ ለራሳቸው ፡ “ቤተ እሥራኤል” የሚል መጠሪያ ሰጥተዋል ። አብዛኛዎቹም ወደ እሥራኤል እየሔዱ ናቸው ። እነኝህ ሕዝቦች የአይሁድ እምነት ተከታዮች ከመሆናቸው በስተቀር ፍጹም ኢትዮጵያውያን ናቸው ። እምነታቸው በብሉይ ኪዳን ላይ የተመሠረተ ይሁን እንጂ እንደ እሥራኤላውያን የእብራይስጥ ቋንቋ አያውቁም ። የሚገለገሉትም በግዕዝ በተጻፈ ብሉይ ኪዳን ሲሆን መጽሐፉንም የሚያገኙት ከክርስቲያን ሃይማኖት አባቶችና ምሁራን ሊቋውንት ነው ። በትግራይ የሚኖሩት ትግርኛ ተናጋሪዎች ፍጹም ትግራዎች ሲሆኑ ፡ በጎንደርና በአካባቢው የሚኖሩም አማርኛ ተናጋሪዎች ፍጹም ጎንደራዎች ናቸው ። ነገር ግን በሃይማኖት ልዩነት ብቻ ራሳቸውን ከኅብረተሰቡ አግልለው በጠባብ ማኅበረሰብ ተከልለው የኖሩ ሕዝቦች ናቸው ። ይሁን እንጂ ፡ ፈላሾች ፡ ሥራ ወዳደች ፡ ኃይለኞች ታታሪዎች ፡ ባለሙያዎችና ጥበበኞች ናቸው ። የሚተዳደሩትም በሽመና ሥራ ፡ በአናጢነት ፡ በሸክላ ሥራ ብረትን በመቀጥቀጥ ሲሆን ጥቂቶቹም በግብርና ሥራ ይተዳደራሉ ። ኑሮአቸውም አብዛኛዎቹ በአንድ አካባቢ ነው ።

# የዛጉዌ ሥርወ-መንግሥት አነሣሥና አጠቃላይ

## የአክሱም መንግሥት እንደገና ሥልጣኑን መልሶ እንደ ጨበጠ

በ912 ዓ.ም. መራተክለ ሃይማኖት የተባለው የአክሱም የመጨረሻ ንጉሥ ከነበረው ከአማኛ ከድልነአድ መንግሥቱን ቀምቶ ስመ መንግሥቱን ዛጉዌ ‘(ዘአጉየየ)’ አሰኝቶ ነገሠና የዛጉዌን ሥርወ መንግሥት መሠረተ ። ‘ዘአጉየየ’ የሚለውም ቃል ግዕዝ ሲሆን ፡ ትርጓሜውም ያባረረ ወይም ያሳደደ ማለት ነው ። ምክንያቱም ድልነአድ መንግሥቱን በመራተክለ ሃይማኖት ከተቀማ በኋላ ከአክሱም ወደ ሸዋ መባረሩን የሚያመለክት ነው ።

አዲሱ የዛጉዌ ሥርወ-መንግሥትም መናገሻ ከተማውን ከአክሱም ደቡብ 300 ኪ.ሜትር ያህል ርቀት ወዳለው ላስታ ውስጥ ወደሚገኝ ሮሃ ወደሚባለው ተራራማ ስፍራ አዛወረ ። ዋና ከተማውንም ከአክሱም ወደ ሮሃ ያዛወረበትም ምክንያት ምናልባት ሮሃ የተመሠረተው ተራራ ላይ ስለሆነ ለመከላከያ እንዲረዳው ተብሎ ሊሆን ይችላል ።

ከ912 እስከ 1245 ዓ.ም. ድረስ በኢትዮጵያ ላይ የነገሡት በሥራ አንድ የዛጉዌ ነገሥታት ከአክሱማውያን የቤተ መንግሥት ዘሮች በጋብቻ የተሳሰሩ ነበሩ ። እነዚህም ነገሥታት አብያተ ክርስቲያናትን በማሳነፅና የክርስትና ሃይማኖትን በማስፋፋት ረገድ ከፍተኛ አስተዋጽኦ ያደረጉና ጽኑ የክርስቲያን ሃይማኖት ተከታዮች ነበሩ ። ለንግግርም ሆነ ለጽሑፍ የሚጠቀሙበት ሕዝባዊ ቋንቋ ግዕዝ ሲሆን ፡ በማኅበራዊና በባህላዊ ሕይወታቸው የአክሱማውያንን ወግና ባህል ሌሎችም ሥርዓቶች የተከተሉ ነበሩ ።

ከዛጉዌ ነገሥታት ውስጥ ታላቅና እጅግ መንፈሳዊ የነበረው ከ1157 እስከ 1197 ዓ.ም. የነገሠው ላሊበላ ከአለት ድንጋይ ተፈልፍለው የታነፁ አስደናቂና እንደ ሰንሰለት የተያያዙ አብያተ ክርስቲያናትን

አሳንጿል (አሠርቷል) = መናገሻ የሆነችው የሮሃ ከተማም የንጉሥ ላሊበላ የክብር ማስታወሻ እንድትሆን በማለት መጠሪያ ስሟ ላሊበላ በሚል ስያሜ ተለወጠ ።

የላሊበላ የወንድም ልጅ ነአኩቶለአብ የመጨረሻው የዛጉዌ ንጉሥ ሲሆን፣ የግዛት ዘመኑ ግን የተረጋጋ አልነበረም ። ምክንያቱም ዛጉዌዎች መንግሥቱን ከአክሱም በኃይል ነጥቀው የወሰዱት በመሆኑ ሥልጣኑን መልሶ ለመጨበጥ ብርቱ ሙከራ ይደረግ ስለነበረ ነው ። እንደዚሁም በሸዋ የድልነአድ ዝርያ መሳፍንት የሥልጣን ተቀናቃኞች ስለነበሩ የነአኩቶ ለአብ ዘመነ መንግሥት የሁከት ዘመን ነበር ። በመሆኑም የአክሱም መንግሥት በተቀማበት ጊዜ ፣ ከአክሱም ወደ ሸዋ ሸሽቶ የነበረው ከድልነአድ ዘር የሚወለድ ተስፋ ኢየሱስ የተሰኘው መስፍን ተነሣ ። ተስፋ ኢየሱስ በዛጉዌ መንግሥት ዘመን እየተያዙ እንዳይታሰሩና እንዳይገደሉ እየተደበቁ ከኖሩት መሳፍንት መካከል አንዱ ነበር ። ያደገውም በሐይቅ ደሴት ውስጥ ነው ። ተስፋ ኢየሱስ መጀመሪያ በሐይቅ ደሴት መምህር በአባ ኢየሱስ ሞዓ በኋላም በአባ ተክለሃይማኖት ትምህርትና ምክር ይጠናከር ነበር ። እነኚህ ሁለቱ የተስፋ ኢየሱስ ደጋፊ መነሳት መምህራን “የነአኩቶለአብ መንግሥት የሚገባው ለተስፋ ኢየሱስ ነበር ፣ ስለዚህ ሥልጣኑን ሊለቅለት ይገባል” በማለት የአክሱም ንቡረእድ ፣ የደብረዳም አበምኔት አባ ዮሐንስ ፣ አባ ኢየሱስ ዘሞዓ ሦስቱ በትግራይ ፣ አባ ተክለሃይማኖት ተስፋ ኢየሱስን ይዘው በሸዋ ሕዝብ መካከል እየተዘዋወሩ ይሰብኩ ጀመር ። በዚሁም ስብከታቸው ብዙውን ሕዝብ ሊያሳምኑ በመቻላቸው ፣ ተስፋ ኢየሱስ ከሸዋና ከትግራይ የተውጣጣኝ ስልቅ ሠራዊት ሊሰበሰብ ቻለ ። ይህም ጦር በ1197 ዓ.ም. ግድም በዛጉዌው ንጉሥ ላይ ዘመተ ። የዛጉዌ ነገሥታት ሃይማኖትን በማስፋፋት ላይ ያተኩሩ ስለነበር ፣ ከሠራዊታቸውም መካከል አብዛኛው ለመዋጋት የተደራጀና ጠንካራ ሠራዊት አልነበራቸውም ። ስለዚህም ነአኩቶ ለአብ በቀላሉ ድል ሆነ ። በዚህ መሐል በአቡነ ተክለሃይማኖት አማካይነት ለነአኩቶ ለአብ የሚከተለው የሰላም ድርድር ቀረበለት ። “ይኸውም ድርድር ነአኩቶለአብ በሕይወት ዘመኑ ሁሉ ላስታን እንዲገዛና እሱም ከምተ በኋላ ለአክሱም ዘር ነገሥታት ተገዥ እየሆኑ የዛጉዌ መንግሥት ተወላጆች ብቻ በላስታ እንዲገዙ” የሚል ነው ።

በዚህ መንገድ ስምምነት ተደርጎ ከአክሱም ነጋሚዎች መካከል

ተወላጅ የሆነው ተስፋ ኢየሱስ ይኩኖ አምላክ በሚል ስመ መንግሥት በዙፋኑ ላይ ለመቀመጥ ቻለ ። ይኩኖ አምላክም ማለት አምላክ ጠባቂና ረዳት ይሁነው ማለት ነው ። አቡነ ተክለ ሃይማኖትም ንጉሥ ይኩኖ አምላክንና ንጉሥ ነአኩቶ ለአብን በማደራደር መንግሥቱ ከላስታ ወደ አክሱም ዘርዓ መንግሥት በማስመለሳቸው ላደረጉት ውለታ ንጉሥ ይኩኖ አምላክ የመንግሥቱን ሲሶ መሬት ለኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መተዳደሪያ እንዲሆን ፈቀደ ። ንጉሥ ይኩኖ አምላክ የአባቶቹን ሥልጣን መንግሥት ካስመለሰ ፣ በኋላ አንዳንድ የዮዲትና የዛጉዌ ወገኖች በትግራይና በአማራ ሀገር ምናልባት ይኖሩ ይሆናል ብሎ ስለገመተና በመንግሥቱ ላይ ሁከት እንዳያስነሡበት ስለፈራ ፣ ወደ አክሱም መሔዱን ትቶ ዋና ከተማው በሸዋ ውስጥ ተጉለት እንዲሆን በማድረግ ከ1245 እስከ 1277 ዓ.ም. ድረስ ኢትዮጵያን ገዛ ።

በ1245 ዓ.ም. በይኩኖ አምላክና በነአኩቶለአብ መካከል የተደረገው ስምምነት እስከ ቅርብ ጊዜ ድረስ ተፈጻሚነት ነበረው ። ይኸውም የላስታ ገዥዎች (ዋግ ሹዎች) የዛጉዌ መንግሥት ተወላጆች እንደ ነበሩና የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተክርስቲያንም በተሰጣት የመተዳደሪያ መሬት እስከ 1966 ዓ.ም. ድረስ ከሞላ ጉደል ስትጠቀም ቆይታለች ።

በሸዋ ከነገሡት የአክሱም የዐፄዎች ዘር ከሆኑት እጅግ ዝነኛ ነገሥታት አንዱ ፣ ዓምደ ጽዮን (ዳግማዊ ገብረ መስቀል) (1297—1327 ዓ.ም.) በመባል የታወቀው ነው ። ከውጭ ጠላቶች መካከል እጅግ አደገኛ የነበሩት የእስላም ዓረቦች ሃይማኖት ተከታይ ነበሩ ። ዓምደ ጽዮን ግን ፣ በቆላው መሬት የሚገኙት የእስልምና ሃይማኖት ተከታዮች በየጊዜው ቢያምፁም በተደጋጋሚ ድል ነሥቷቸዋል ። ኃያል ሠራዊቱም የነሱን ጦር ብትንትኑን በማውጣት የንግድ መስመሩን ደህንነት በማስጠበቅ የምጣኔ ሀብታዊ ጥቅሞችን እስጠብቋል ። በዘመኑ በአዝማች ስብሐት አዝማችነት ከትግራይና ከኤርትራ የተለያዩ አውራጃዎች በከተት መልክ የተውጣጡ ወታደሮች ጉራዕ ላይ ከተሰበሰቡ በኋላ በደቡብ ሸዋ ጸጥታን ለማስከበር ከጉራዕ ተነሥተው አይመለል ወደሚባ ለው ቦታ መጥተው ሠፈሩ ። እነርሱም ዘመን አልፎ ዘመን ሲተካ ወደመጡበት ለመመለስ አመቺ ሆኖ ስላላገኙት ፣ ባካባቢው ሠፍረው መንደር መሥርተው መኖር ጀመሩ ። ከትግራይና ከኤርትራ አውራጃዎች ስክተት መልክ የተውጣጣው ወታደር ወደ ሸዋ ዘመቻ ከመነሣቱ በፊት

ጉራዕ ላይ ሠፍሮ ስለነበር የመጡበትን የጦር ሠፈር ለማስታወስ ሲሉ የሠፈሩበትን አካባቢ ጉራዕኔ ብለው ሰየሙት ። አገሪቱን በማረጋጋትና የአንድነት እንቅስቃሴዎችን በመጀመር በግንባር ቀደምትነት በሚታወቁት በአጼ ዓምደጽዮን ዘመነ መንግሥት ሥነ ጽሑፍ ያበበበት ዘመን ነበር ። ለመጥቀስ ያህል እስከ 1922 ዓ.ም. በፍርድ ቤት ይሠራበት የነበረው ፍትሐ ነገሥት እንዲሁም ክብረ ነገሥትና የኢትዮጵያ ታሪክ በግዕዝ ቋንቋ በብራና አምሮና ደምቆ የተጻፈው በዓምደጽዮን የግዛት ዘመን ነበር ።

ሌላው ገናና ንጉሥ ደግሞ ፡ ዘርዓዖዕቆብ (1426—1460 ዓ.ም.) ነበር ። እሱም ኢትዮጵያ በእስላም ሃይማኖት ተከታይ ዐረቦች ኃይል እንዳትወረር እየተዋጋ ተከላክሎ አቆይቷል ። መንግሥቱንም በሰሜን ምዕራብ ከባርካ ወንዝ እስከ ምዕዋ ፡ በደቡብም እስከ ይፋት + ፋታጋርና ባሌ ድረስ አስፋፍቷል ። ዘርዓዖዕቆብ ከተሞችንና የጦር ሠፈሮችን በኢትዮጵያ በተለያዩ ስፍራዎች አቋቋሟል ። በአጼ ዘርዓዖዕቆብ ዘመን የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መልእክተኞች በ1438 ዓ.ም. በውጭ ሀገር ፍሎረንስ ውስጥ በተካሄደው ሃይማኖታዊ ጉባኤ ተሳታፊ ሆነዋል ። በዚህም ዘመን ይህንኑ ሃይማኖታዊ ጉባኤ ተካፋይ ለሆኑት ኢትዮጵያውያን በሮም ከተማ በቫቲካን በቅዱስ ጴጥሮስ ቤተክርስቲያን ገዳም አጠገብ ማረፊያ እንዲሆን የቅዱስ እስጢፋኖስ ቤተክርስቲያን ገዳም በፓፓ ሲኮላቶስ አራተኛ ተሰጥቷቸው ፡ ገዳሙንም እስከዛሬ ድረስ መንፈሳዊ አገልግሎትና ትምህርት በመስጠት ኢትዮጵያውያን ይጠቀሙበታል ። ዘርዓዖዕቆብ ከቤተክርስቲያን ጋር የጠበቀ ግንኙነት የነበረው ሲሆን ፡ በብዙ መንገድም አሻሽሏል ። የቅዱሳን በዓላትንና የጸም ቀኖችን ሲወስን ፡ ክርስቲያኖችም በየግምባራቸው መስቀልኛ እንዲነቀሱ አውጀ ነበር ። በዘርዓ ዖዕቆብ ዘመን ሥነጽሑፍ ተስፋፍቶ ነበር ። ንጉሡም የተማረና ሊቅ ስለነበረ ብዙ መጻሕፍት ጽፏል ። የብዕር ሰዎችን የሚደግፍና የሚያበረታታ ከመሆኑም በላይ እሱም ራሱ በርካታ ሃይማኖት ነክ ጽሑፎችን ደርሷል ። ከነዚህም መካከል ‘መጽሐፈ ብርሃን ፡ መልክአ ማርያምና ክህደተ ሰይጣን’ የተባሉትን ድርሰቶች አዘጋጅቶ ጽፏል ። አጼ ዘርዓዖዕቆብ ጠንቋዮችን ፡ አስማተኞችንና አረመኔዎችን ለማጥፋትና የክርስትናን ሃይማኖት ለማስፋፋት ብዙ ጥረት አድርጓል ። በዚያን ዘመን እንደ ቀድሞው ሥርዓተ ንግሥ የሚከበረው በአክ

ሱም በመሆኑም እንደነ ዓምደ ጽዮን ፡ ዘርዓ ዖዕቆብና ሠርዐ ድንግል የመሳሰሉ ገናና ነገሥታትና ሌሎችም ብዙዎች ዘውዳቸውን የደፉት በአክሱም መናገሻ ከተማ ነበር ። አጼ ሠርዐ ድንግል (1553—1587 ዓ.ም.) ከታወቁት የኢትዮጵያ ነገሥታት መካከል አንዱ እንዲሆኑ ካበቃቸው ሞት ምክንያት ፡ ቱርኮች ምዕዋን ለመውረር ባደረጉት ተደጋጋሚ ጦርነት ግንባራቸውን ሳያጥፉ በጀግንነትና በቆራጥነት ተዋግተው ድል ስለ ተቀዳጁ ነው ።

ከአጼ ዓምደ ጽዮን ፡ ከአጼ ዘርዓ ዖዕቆብና ከአጼ ሠርዐ ድንግል በኋላ ከነገሡት ነገሥታት ውስጥ አንዳንዶቹ ብርቱ ካለመሆናቸው የተነሣ ለብዙ ዘመናት የተካበተው ቅርስና የጥበብ ሥራ የወደመበት ዘመን ነበር። ለመጥቀስ ያህል በ16ኛው ክፍለ ዘመን በአጼ ልብነ ድንግል (1500—1532) ዘመነ መንግሥት በግራኝ አህመድ ወረራ የሀገሪቱ ባህላዊና ምጣኔ ሀብት ቅርሳ ቅርስና አብያተ ክርስቲያናት በድጋሚ የወደሙበት ዘመን ነበር ። በልብነ ድንግል ጊዜ በሁልጣንና በአሚር ከሚተዳደሩ የእስላም ግዛቶች ጋር የነበረው ግጭት መጨረሻ ደረጃ ደርሶ ነበር ። በክርስቲያኖችና በአፋር እስላሞች መካከል በምሥራቅ ደቡብ በተካሄደው ጦርነት አንድ ጊዜ የክርስቲያን ወገን ድል ሲያደርግ በሌላ ጊዜ ደግሞ የአፋር ወገን ድል ሲያደርግ ፡ ሳይለይለት እየተፈራረቀ አምስት ዓመት ያህል ብርቱ ጦርነት ተደርጎ ነበር ። በዚህ ቀውጦ ዘመን በሞግዚትነት መንግሥቱን ታስተዳድሮ የነበረችው ንግሥት እሌኒ ወደ ፖርቱጋል መንግሥት እርዳታ የሚጠይቅ የመልእክተኛ ቡድን ልካ ነበር። በመልዕክቱ መሠረት በ1512 የፖርቱጋል መልእክተኞች ቡድን ወደ ኢትዮጵያ ከመጣ በኋላ በ1518 ተመልሶ ወደ ሀገሩ ሔደ ። ምንም እንኳ ልብነድንግል በመጀመሪያ በምሥራቅና በደቡብ የመጡትን ወራሪ የእስላም አሚሮች ቢቋቋምና ሊመልስ ቢችልም ፡ የግዛት ዘመኑ በኢትዮጵያ ከነበሩት ሁሉ እጅግ አስከፊና የጨለማ ዘመን ነበር ።

በ1519 ዓ.ም. የተነሣው የእስላሙ ወራሪ መሪ የግራኝ ሙሉ ስም ኢማም አህመድ ቤን ኢብራሂም አልሃጋዚ ሲሆን ፡ በተለምዶ ግን የሚታወቀው አህመድ ግራኝ በሚለው መጠሪያ ብቻ ነው ። የተነሣውም በሐረርና አጋዴን መካከል ከሚገኝ ሆባት ከተባለ ቆላማ ቦታ ነው ። አህመድ ግራኝ ከአፋር ትግራይ ባላባቶች የሚወለድ ነው ። የሐረር አሚርም ሆኖ ነበር ። በዚህ ዐይነተኛ ምክንያት ግራኝ አህመድ ከአቶማን



ቱርኮች ብዙ ጠመንጃና ጥይት ከመቀበሉም ሌላ፣ የሠለጠኑ ወታደሮችም ተልከውለት ነበር = የአጼ ልብነ ድንግል ሠራዊት ግን፣ አልፎ አልፎ ለዐይነት ያህል አንዳንድ ጠመንጃ የያዘ ቢኖርም የአብዛኛው ሠራዊት ትጥቅ ጋሻ ጦርና ሰይፍ ብቻ ነበር = አህመድ ግራኝ በ1519 ዓ.ም. 16,000 ጦር ይዞ ደጋማውን ክፍል ሲወር በየጊዜው በተካሄዱት ጦርነቶች ብዙ ሺህ ሠራዊት ቢያልቅበትም ጠንክሮ ስለተዋጋ በማከታተል ድል እያደረገ ወደፊት ይገፋ ጀመር =

አጼ ልብነ ድንግልን ለመርዳት ብዙ የጦር አዝማኞች ከሰሜን ኢትዮጵያ ከነሠራዊታቸው መጡ = የአጼ ልብነ ድንግል ሠራዊትና ለእርዳታ የመጣው ሠራዊት ተቀላቅሎ በተጠናከረ ሁኔታ ከወራሪው ከአህመድ ግራኝ ሠራዊት ጋር ወሳኝ የሆነ ውጊያ ሸዋ ውስጥ በዱከምና በዋጆ መካከል በሚገኝ ሽምብራ ኩሬ በሚባለው ሥፍራ ሚጋቢት 12 ቀን 1521 ዓ.ም. ኃይለኛ ጦርነት ተካሄደ = ምንም እንኳን ከሁለቱም ወገን በርካታ ሠራዊት ቢያልቅም፣ ግራኝ በጦር መሣሪያ ብልጫ ስለነበረው ከልብነ ድንግል በኩል ብዙ ሺህ ሰው አለቀ = በሽምብራ ኩሬው ጦርነት ከንጉሡ ወገን ሆኖ የተዋጋው ሠራዊት የተውጣጣው ከትግራይ፣ ከላስታ፣ ከቦጌምድር፣ ከአገው፣ ከአማራ ሳይንት (ቤተ አምሐራ)፣ ከዳሞት፣ ከዳዋሮ፣ ከባሌ፣ ከጉጃምና ከሸዋ ነበር = በጦርነቱ ያለቀውን ሠራዊት ቁጥር በዝርዝር ለማስቀመጥ ቢያስቸግርም፣ ለምሳሌ፣ ያህል በዚህ ጦርነት ላይ ብቻ ሲዋጉ የወደቁ የትግራይ ወታደሮች ቁጥር ዐሥር ሺህ እንደ ሆነና ከንጉሡ የጦር መሪዎችና አዛዥዎችም ከሞቱት ከ120 ውስጥ 80 ትግራዎች እንደነበሩ ተመልክቷል = በዚህ ውጊያ ጉራዶ፣ ጦር፣ ጋሻና አንዳንድ ጠመንጃዎች የያዘው የንጉሡ ጦር ድል እንዲሆን ካደረጉት በርካታ ምክንያቶች ውስጥ አንዱና ዋናው የአህመድ ግራኝ ሠራዊት መድፍና ጠመንጃዎች በታጠቁ የቱርክ፣ ዐረብና የፋርስ ቅጥር ወታደሮች የታገዘ ስለነበር ነው =

ከዚህ በኋላ ቀስ በቀስ የግራኝ ጦር ደቡባዊውን ደጋማ ክፍል በቁጥጥሩ ሥር ሲያደርግ፣ በ1531 ደዋሮና ሸዋ፣ ቀጥሎም ቤተ አምሐራና ላስታ፣ በ1532 ዓ.ም. የተወሰነ የቦጌምድርና የትግራይ ክፍል በግራኝ አህመድ እጅ ወደቁ = ምንም እንኳን ክርስቲያኖቹ ቀስት፣ መጥረቢያና ድንጋይ በመሳሰሉ ኋላቀር መሣሪያዎች ጠንክረው እስከ መጨረሻ ቢዋጉም የእስላሙን ጦር ሊቋቋሙት አልቻሉም = ግራኝና ተከታዮቹ

ድል ስላደረጉ ልብነ ድንግልንና ተከታዮቹን እያሳደዱ ሀገሩን ይወሩት ጀመር = አብያተ ክርስቲያናትንና ገዳማትን እንዲሁም ብዙ መጻሕፍትንና ንዋየ ቅድሳትን በእሳት አቃጠሉ = የሀገሪቷን ቅርስ ደመሰሱ = በየተዋጉበት ቦታ ካህናትንና ክርስቲያኖችን ፈጁ = ንጉሡና ቤተሰቡ እንዲሁም ሠራዊቱ እየተሰደደ ወደ ሰሜን ኢትዮጵያ ክፍል ከዘለቀ በኋላ የአያቶቹ ሀገር ወደሆነውና የሚሱቱ የንግሥት ሰብላ ወንጌል የትውልድ ሥፍራ ወደሆነው ወደ ትግራይ ሔዶ ደብረ ዳሞ ገዳም ገባ = ወራሪውም ጦር ንጉሡን እያሳደደ ሲሔድ በመንገዱ የጋጠሙትን አብያተ ክርስቲያናትንና ገዳማትን አቃጠለ = ሕዝብ ክርስቲያኑንም ፈጀ = የእስላሙ ሠራዊት በያዛቸው ሥፍራዎች የሚኖረው ሕዝብ ክርስቲያን የነበረው ምርጫ መስለም ወይም ደግሞ ለሰይፍ መዳረግ ብቻ ነበር = ከዚህም የተነሣ ብዙ ሕዝብ ሰለመ = በተለይም የወሎ ሕዝብ በግድ እንዲሰልም ተደረገ =

አጼ ልብነ ድንግል የአህመድ ግራኝን ሠራዊት መግታት ስለተሳነው በ1532 ዓ.ም. ቤርሙዳዝ የተባለውን የፖርቱጋል ተወላጅ እርዳታ እንዲጠይቅ ወደ ፖርቱጋል ላከው = ነገር ግን፣ የመልእክቱን መልስ ሳያገኝ እየተዋጋ እያፈገፈገ ከመሐል አገር ወደ ሰሜን መሰደድ ግድ ሆነበት = ሲሰደድ የቆየ ንጉሡ ነገሥት የሀገሩን ነፃ መውጣት ለማየት ሳይታደል ቀርቶ በ1532 ዓ.ም. ደብረ ዳሞ ገዳም ውስጥ እንዳለ ዐረፈ = ዙፋኑንም የዐሥራ ስምንት ዓመት ወጣት የነበረው ልጁ ገላውዴዎስ (1532-1551) ከወረሰው በኋላ ከናቱ ከንግሥት ሰብላ ወንጌል ጋር በመሆን የፖርቱጋልን ንጉሥ እርዳታ እየጠየቀ በቆራጥነት ትግሉን ቀጠለ = ይህም ዘመን በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ካለፉት ዘመናት የከፋ ዕልቂት የደረሰበት ዘመን ነበር = በጦርነቱ ምክንያት ብዙ ሕዝብ በመሞቱ የሀገሪቱ ሕዝብ ቁጥር በጣም ተቀነሰ = እርሻዎችም ሳይታረሱ በመቅረታቸው ረኃብና ድህነት ሰፊን = አብያተ ክርስቲያናት፣ ንዋየ ቅድሳት፣ ታላላቅ የብራና መጻሕፍትና ልዩ ልዩ ንብረቶች ወደሙ = ባጠቃላይ ምጣኔ ሀብት፣ ባህላዊና፣ ታሪካዊ ሁኔታዎች እንዳልነበሩ ሆኑ = ይህ በእንዲህ እንዳለም ከአብዛኛው የትግራይ፣ የኤርትራና የጉንደር ክፍሎች በስተቀር ይበልጡን የኢትዮጵያ ግዛት በግራኝ እጅ ወድቆ ነበር =

ለረዥም ጊዜ ሲጠበቅ የቆየው የፖርቱጋል የእርዳታ ሰጪ ኃይል

ቱርኮች ብዙ ጠመንጃና ጥይት ከመቀበሉም ሌላ፣ የሠለጠኑ ወታደሮችም ተልከውለት ነበር = የአጼ ልብነ ድንግል ሠራዊት ግን፣ አልፎ አልፎ ለዐይነት ያህል አንዳንድ ጠመንጃ የያዘ ቢኖርም የአብዛኛው ሠራዊት ትጥቅ ጋሻ ጦርና ሰይፍ ብቻ ነበር = አሁመድ ግራኝ በ1519 ዓ.ም. 16,000 ጦር ይዞ ደጋግውን ክፍል ሲወር በየጊዜው በተካሄዱት ጦርነቶች ብዙ ሺህ ሠራዊት ቢያልቅበትም ጠንክሮ ስለተዋጋ በማከታተል ድል እያደረገ ወደፊት ይገፋ ጀመር =

አጼ ልብነ ድንግልን ለመርዳት ብዙ የጦር አዝማች ስላሉን ኢትዮጵያ ከነሠራዊታቸው መጡ = የአጼ ልብነ ድንግል ሠራዊትና ለእርዳታ የመጣው ሠራዊት ተቀላቅሎ በተጠናከረ ሁኔታ ከወራሪው ከአሁመድ ግራኝ ሠራዊት ጋር ወሳኝ የሆነ ውጊያ ሸዋ ውስጥ በዱከምና በሞጆ መካከል በሚገኝ ሽምብራ ኩሬ በሚባለው ሥፍራ መጋቢት 12 ቀን 1521 ዓ.ም. ኃይለኛ ጦርነት ተካሄደ = ምንም እንኳን ከሁለቱም ወገን በርካታ ሠራዊት ቢያልቅም፣ ግራኝ በጦር መሣሪያ ብልጫ ስለነበረው ከልብነ ድንግል በኩል ብዙ ሺህ ሰው አለቀ = በሽምብራ ኩሬው ጦርነት ከንጉሡ ወገን ሆኖ የተዋጋው ሠራዊት የተውጣጣው ከትግራይ፣ ከላሰታ፣ ከበጌምድር፣ ከአገው፣ ከአማራ ሳይንት (ቤተ አምሐራ)፣ ከዳዋት፣ ከዳዋሮ፣ ከባሌ፣ ከጎጃምና ከሸዋ ነበር = በጦርነቱ ያለቀውን ሠራዊት ቁጥር በዝርዝር ለማስቀመጥ ቢያስችግርም፣ ለምሳሌ፣ ያህል በዚሁ ጦርነት ላይ ብቻ ሲዋጉ የወደቁ የትግራይ ወታደሮች ቁጥር ዐሥር ሺህ እንደ ሆነና ከንጉሡ የጦር መሪዎችና አሳዥዎችም ከሞቱት ከ120 ውስጥ 80 ትግራዎች እንደነበሩ ተመልክቷል = በዚሁ ውጊያ ጎራዴ፣ ጦር፣ ጋሻና አንዳንድ ጠመንጃዎች የያዘው የንጉሡ ጦር ድል እንዲሆን ካደረጉት በርካታ ምክንያቶች ውስጥ አንዱና ዋናው የአሁመድ ግራኝ ሠራዊት መድፍና ጠመንጃዎች በታጠቁ የቱርክ፣ ዐረብና የፋርስ ቅጥር ወታደሮች የታገዘ ስለነበር ነው =

ከዚህ በኋላ ቀስ በቀስ የግራኝ ጦር ደቡባዊውን ደጋግ ክፍል በቁጥጥሩ ሥር ሲያደርግ፣ በ1531 ደዋሮና ሸዋ፣ ቀጥሎም ቤተ አምሐራና ላሰታ፣ በ1532 ዓ.ም. የተወሰነ የበጌምድርና የትግራይ ክፍል በግራኝ አሁመድ እጅ ወደቁ = ምንም እንኳን ክርስቲያኖች ቀስት፣ መጥረቢያና ድንጋይ በመሳሰሉ ኋላቀር መሣሪያዎች ጠንክረው እስከ መጨረሻ ቢዋጉም የእስላሙን ጦር ሊቋቋሙት አልቻሉም = ግራኝና ተከታዮቹ

ድል ስላደረጉ ልብነ ድንግልንና ተከታዮቹን እያሳደዱ ሀገሩን ይወሩት ጀመር = አብያተ ክርስቲያናትንና ገዳማትን እንዲሁም ብዙ መጻሕፍትንና ንዋዩ ቅድሳትን በእሳት አቃጠሉ = የሀገሪቷን ቅርስ ደመሰሱ = በየተዋጉበት ቦታ ካህናትንና ክርስቲያኖችን ፈጁ = ንጉሡና ቤተሰቡ እንዲሁም ሠራዊቱ እየተሰደደ ወደ ሰሜን ኢትዮጵያ ክፍል ከዘለቀ በኋላ የአያቶቹ ሀገር ወደሆነውና የሚስቱ የንግሥት ሰብለወንጌል የትውልድ ሥፍራ ወደሆነው ወደ ትግራይ ሔዶ ደብረ ዳሞ ገዳም ገባ = ወራሪውም ጦር ንጉሡን እያሳደደ ሲሔድ በመንገዱ የጋጠሙትን አብያተ ክርስቲያናትንና ገዳማትን አቃጠለ = ሕዝበ ክርስቲያኑንም ፈጅ = የእስላሙ ሠራዊት በያዛቸው ሥፍራዎች የሚኖረው ሕዝበ ክርስቲያን የነበረውም ምርጫ መስለም ወይም ደግሞ ለሰይፍ መዳረግ ብቻ ነበር = ከዚህም የተነሣ ብዙ ሕዝብ ሰለመ = በተለይም የወሎ ሕዝብ በግድ እንዲሰልም ተደረገ =

አጼ ልብነ ድንግል የአሁመድ ግራኝን ሠራዊት መግታት ስለተሳ ነው በ1532 ዓ.ም. ቤርሙዳዝ የተባለውን የፖርቱጋል ተወላጅ እርዳታ እንዲጠይቅ ወደ ፖርቱጋል ላከው = ነገር ግን፣ የመልእክቱን መልስ ሳያገኝ እየተዋጋ እያፈገፈገ ከመሐል አገር ወደ ሰሜን መሰደድ ግድ ሆነበት = ሲሰደድ የቆየ ንጉሠ ነገሥት የሀገሩን ነፃ መውጣት ለማይት ሳይታደል ቀርቶ በ1532 ዓ.ም. ደብረ ዳሞ ገዳም ውስጥ እንዳለ ሀረፈ = ዙፋኑንም የዐሥራ ስምንት ዓመት ወጣት የነበረው ልጁ ገላውዴዎስ (1532-1551) ከወረሰው በኋላ ከናቱ ከንግሥት ሰብለ ወንጌል ጋር በመሆን የፖርቱጋልን ንጉሥ እርዳታ እየጠየቀ በቆራጥነት ትግሉን ቀጠለ = ይህም ዘመን በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ካለፉት ዘመናት የከፋ ዕልቂት የደረሰበት ዘመን ነበር = በጦርነቱ ምክንያት ብዙ ሕዝብ በመሞቱ የሀገሪቱ ሕዝብ ቁጥር በጣም ተቀነሰ = እርሻዎችም ሳይታረሱ በመቅረታቸው ረኃብና ድህነት ሰፊን = አብያተ ክርስቲያናት፣ ንዋዩ ቅድሳት፣ ታላላቅ የብራና መጻሕፍትና ልዩ ልዩ ንብረቶች ወደሙ = ባጠቃላይ ምጣኔ ሀብት፣ ባህላዊና፣ ታሪካዊ ሁኔታዎች እንዳልነበሩ ሆኑ = ይህ በእንዲህ እንዳለም ከአብዛኛው የትግራይ፣ የኤርትራና የጎንደር ክፍሎች በስተቀር ይበልጡን የኢትዮጵያ ግዛት በግራኝ እጅ ወድቆ ነበር =

ለረዥም ጊዜ ሲጠበቅ የቆየው የፖርቱጋል የእርዳታ ሰጪ ኃይል

ከስድስት ዓመት በኋላ በ1532 ዓ.ም. ሐምሌ ወር ምጽዋ ደረሰ = እዚያም በደረሰ ጊዜ የአጼ ገላውዴዎስ ወኪል ባሕረ ነጋሽ ይስሐቅ ሁለት መቶ ወታደሮችን አስከትሎ በመሔድ ከተቀበላቸው በኋላ ፡ እየመራ ንግሥት ሰብላ ወንጌል ወዳለችበት ወደ ደባርዋ አደረሳቸው = በዚህም ጊዜ ከንግሥት ሰብላ ወንጌል ሠራዊት ጋር ተቀላቀሉ = የፖርቱጋሎች ጦር ቁጥር አራት መቶ ልዩ ልዩ አዳዲስ መሣሪያ የያዙ ሲሆኑ ፡ የሚመሩትም በዝነኛው ሀገር አሳሽ በቫስኮ ዳጋማ ልጅ በክርስቶፊር ዳጋማ ነበር = ወቅቱም ገና የክረምቱ ወራት መግባቱ ስለነበረ ፡ በጉም የተሸፈነው መንገድና በውሃ የተሞሉት ወንዞች ለጉዞ አስቸጋሪዎች ሆነው ነበር = ቀስ እያሉም በመጓዝ በ1533 ዓ.ም ጥር ወር መጀመሪያ አጋመ ውስጥ ሲሰፍሩ የትግራይ ሕዝብ ንግሥቷና ፖርቱጋሎች ወደ ሠፈሩበት ሠፈር ይጉርፍ ጀመር = የአካባቢው ሕዝብም በደስታ ተቀብሎ የሚያስፈልገውን መስተንግዶና ፅርዳታ ሁሉ አደረገላቸው = ለጦርነቱም ዝግጁ መሆኑን በወኔ ገለጸላቸው ።

ግራኝ አህመድ ፡ ይህ ጦር ከገላውዴዎስ ሠራዊት ጋር እንዳይገናኝ ቢጥርም በፖርቱጋሎችና የንግሥቷ ሠራዊት በአድዋ አውራጃ በአምባ ስነይቲ በተደረገው ጦርነት ተሸንፎ በመቁሰሉ በወሳኝ ሆኖ ወደ ዘቡል ሸሽቶ ስለሐደ ዓላማው ሳይሰምርለት ቀረ = ግራኝም ይህን ባዩ ጊዜ በአፋጣኝ ከቱርኮች እርዳታ ጠይቆ 900 የቱርክና የዐረብ ወታደሮች እንዲሁም ብዙ ተጨማሪ መሣሪያና ፀሥር መድፎች ተላክለት = ግራኝ በዚህ መልክ ኃይሉን ካጠናከረ በኋላ ፡ በ1533 ዓ.ም. አሸንጌ ሐይቅ አጠገብ ወፍላ በተባለ ሥፍራ ላይ ለእርዳታ የመጣው የአራት መቶ የፖርቱጋል ወታደርና የንግሥቷቱን ሠራዊት ድል አደረገ = በዚህ ጦርነት ከፖርቱጋሎቹ ወታደሮች ውስጥ ገሚሶቹና መሪያቸውን ክርስቶፊር ዳጋማ ተማረኩ = ብዙዎቹም በጦርነቱ ወደቁ = ክርስቶፊር ዳጋማም በምርኮ ላይ እንደ ተገደለ ተረጋገጠ = እርሱ ቢሞትም ከንጉሡ እናት ከእቴጌ ሰብላ ወንጌል ጋር የቀሩት ኢትዮጵያውያንና ፖርቱጋሎች ወደ ሰሜን ተጉዘው ከገላውዴዎስ ጋር ለመገናኘት በቁ = ይህ የእስልምና ሃይማኖት ተከታዮች የተቀዳጁት ድል በንጉሡ ላይ ከፍተኛ ጉዳትና ሰቀቀን አስከተለ = ቢሆንም ገላውዴዎስ በከፍተኛ አስተዋይነትና ቆራጥነት ቀሪዎቹን ሁለት መቶ የሚሆኑ የፖርቱጋል ወታደሮች እንዲሁም በአብዛኛው ከትግራይና ከሐማሴን እንዲሁም ከበጌምድር ከጉጃ

ምና ከሸዋ የሰበሰባቸውን በጠቅላላ ስምንት ሺህ እግረኞችንና አምስት መቶ ፈረሰኛ ወታደሮችን ይዞ ጣና ሐይቅ አጠገብ ሠፈረ = የልብ ልብ የተሰማው ግራኝም ፡ ይህን ጦር ለመግጠም ዘምቶ በ1535 ዓ.ም. በጣና ሐይቅ አጠገብ ወይና ደጋ ላይ ፀሥራ ሦስት ሺህ የሚሆነውን ጦር ይዞ ወሳኝ የሆነውን ጦርነት ሁለቱም ተፋላሚዎች ገጠሙ = በዚህ ውጊያ ግራኝ ሲሞት ፡ የእስልምና ሃይማኖት ተከታይ ሠራዊቶቹ ቅስጣቸው ስለተሰበረ ብዙዎቹ በጦሩ ሜዳ ላይ እንደቆጠል ረገፉ = ጥቂቶቹ ብቻ ሸሽተው አመለጡ = ግራኝና ሠራዊቱ በክርስቲያን ሃይማኖት ተከታዮችና በአብያተ ክርስቲያናት ላይ ያካሄዱት ዘረፋና ጭፍጨፋ አከተመ = ይኸውም የአቶማን ቱርኮች አሚሮችን በማስታጠቅ ሥልጣን ይዘው በነበሩት በአጼ ገላውዴዎስና በተከታዮቻቸው መክሸፉን ያስረዳል = አጼ ገላውዴዎስም በአባቱ ዙፋን ላይ ተተክቶ መንግሥቱን በሙሉ ከያዘ በኋላ የተቃጠሉትን አብያተ ክርስቲያናት ማሳነፅና የተዘረፉትን መጻሕፍት ከያሉበት እየፈለገና እያስፈለገ በርከት ባለ ቁጥር እንደገና እንዲጻፉ ከማድረጉም ሌላ እራሱም የተማረና የድርሰት ስጦታም ስለነበረው ከሊቃውንቱ ጋር ሆኖ እያሌ መጻሕፍትን ጽፏል =

አጼ ገላውዴዎስ ጽኑ ክርስቲያን በመሆኑ በመላ ግዛቱ ክርስትና እንዲሰፍን ጥረት ያደርግ ነበር = በአህመድ ግራኝ ከፈረሱትና ከተቃጠሉት ታላላቅ አብያተ ክርስቲያናት ውስጥ አብዛኛዎቹን መልሶ አሳድሷቸዋል = አዳዲሶቹንም አሠርቷል = በአጼ ገላውዴዎስ ዘመን መንግሥት የካቶሊክን እምነት ለመስበክ “ኢየሱሳውያን” በመባል የሚታወቁ ሚሲዮናውያን ስለመጡ የሮማው ጳጳስ አንድ አቡን ወደ ኢትዮጵያ ልከው ነበር =

ከዚህ በላይ የአውሮፓ ሊቃውንት የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን የምትመራበትን መሠረት እምነት ለማወቅ ስለፈለጉ ተጽፎ እንዲላክላቸው የጥያቄ መልእክት ወደ አጼ ገላውዴዎስ በጽሑፍ ላኩ = ንጉሡ ግን ፡ ወደ ኢትዮጵያ የመጡትን ሚሲዮናውያን ሳይገላሉና ሳይጉላቆሉ በመልካም ሁኔታ ተቀብሎ አስቀመጣቸው = ይሁን እንጂ ንጉሡም ሆነ የኦርቶዶክስ ሃይማኖት ተከታይ ሕዝብ የሚሰዩናውያን መሠረተ እምነት (ዶክትሪን) ተቃዋሚ ቢሆንም ቅሉ ፡ ንጉሡ የኢትዮጵያ ትዋህዶ ቤተክርስቲያን የምትመራበትን መሠረተ እምነት (ዶክትሪን) ዝርዝር በጽሑፍ ላክላቸው = በዚሁም በደረሰው ጽሑፍ የኢትዮጵያ

አርቶዶክስ ቤተክርስቲያንን እምነት እያሞገሰ ጽኑል = ይህንን በማድረግ ተመስግኗል = ታላቅ ደራሲም አሰኝቶታል ።

አርሞች ለከብቶቻቸው ግጦሽ ፍለጋ ሲሉ ከደቡብ ኢትዮጵያ ከቦረና አካባቢ ተነሥተው ጥቂት በጥቂት እየፈለሱ ወደ ደቡብ መሐል መምጣት በጀመሩበት ጊዜ በክርስቲያን ሃይማኖት ተከታዮችና በእስልምና ሃይማኖት ተከታዮች መካከል ለዐሥራ አምስት ዓመታት የተካሐደው ውጊያ በፈጠረው መመሳቀል በመጠቀምና አገሪቱ እንደ ተዳከመችና እንደ ተጉሳቆለች በማየት በ16ኛው ክፍለ ዘመን መጨረሻ ላይ ከዚህ ቀደም ባልታየ መልክ በብዛት በመጉረፍ አብዛኛውን የኢትዮጵያን ደቡብ ምሥራቅ፣ ግዕዝላዊ ደቡብና ወደ ምዕራብ ደጋማ ክፍል ዘልቀው ሰፋፊ የሆኑትን ቦታዎች ያዙ ። አጼ ገላውዴዎስ-በግራኝ የተመራ የእስላሞችን ጦር ድል ከነሣ በኋላ፣ ገና እጩ ሳይል የአርሞ በብዛት መምጣትና ወረራ ወደ አሠጋው ወደ ደቡብ ኢትዮጵያ ፊቱን በማዞር በበለጠ አገሪቱን እንዳያጥለቀልቋት ከነሱም ጋር ውጊያ በማድረግ እንዳይገቡ አገዳቸው ። ቀደም ሲል ገብተው የሠፈሩትን ግን፣ ለመንግሥቱ ተገዥዎች ሆነው እንደ ማንኛውም ኢትዮጵያዊ የመንግሥት አሥራት እየከፈሉ በሰላም እንዲኖሩ አደረገ ።

ግራኝ አህመድ ቢሞትም፣ ከሞት የተረፉት ጥቂቶች ተከታዮቹና የእህቱ ልጅ የሆነው አሚር ኑር ባለቤቱ ድልወንበራን ይዘው ወደ አፋር ክልል ሸሽተው ገቡ ። ከዚያም በግራኝ ሚስት ቀስቃሽነት እስላሞቹ እንደገና በ1551 ዓ.ም. ስለተነሡ፣ አጼ ገላውዴዎስ እንኝህን ዓመፀኞች ለመደምሰስ በተለያዩ ወቅቶች የጦር አለቆችን እየላከ ድል እያደረገ አባረራቸው ። ከዚህም በኋላ በ1552 ዓ.ም. ኑር ሞጃሒድ የሚባል የግራኝ አሕመድ የእህት ልጅ የሐረር አሚር ሆነ (1534-1559) በዚህም ጊዜ የሐረርን (የጀገልን) ግንብ ስለአሠራ በእስላሞች ዘንድ ስሙ ገና ነበር ። ግንቡንም ያሠራው በከተማው ውስጥ የሚኖረውን ሕዝብ ከአካባቢው ሲደርስ የሚችለውን ጥቃት ለመከላከል ሲባል ነው ። እስላሞችም እንደ ግራኝ ይሆናል ብለው በብዛት ተከተሉት ። ኑር ሞጃሒድ የግራኝ ሚስት የነበረችውን ድል ወንበራን ለሚስትነት ጠየቃት ። እሷም “የሚቹን የባሌን የግራኝ አሕመድን ደም ተበቅለህ የአጼ ገላውዴዎስን ራስ ቆርጠህ ታመጣልኝ እንደሆነ ማልልኝና ላግባህ” አለችው ። እሱም ይወዳት ስለነበረ ማለፍ አገባት ። እሷም በበኩሏ ባላባቶችን ሁሉ በሰ

ሥር ሆነው ለዚህ ጦርነት እንዲተባበሩ እየመከረች ኑርን አደፋፈረችው ። ኑር፣ አጼ ገላውዴዎስን ለመውጋት ታላቅ ዝግጅት አድርጎ ሸዋን ሊወር ስለመጣ ከንጉሡ እንደራሴ ጋር ጦርነት ገጥሞ ተሸንፎ ተመለሰ ። ሆኖም ከአምስት ዓመት በኋላ የበለጠ ዝግጅት አድርጎ ሚስቱን ድል ወንበራን አስከትሎ መጥቶ ሸዋን ጫረረ ። አጼ ገላውዴዎስም ጉጃም ሆነው ይህን ወሬ በሰሙ ጊዜ ጥቂት ሠራዊት ይዘው በቁጣና በንዴት ተነሣሥተው ወደ ሸዋ መጥተው ከኑርና ከሠራዊቱ ጋር ግንባር ለግንባር ተሰለፉ ። መኳንንቶቻቸው ግን “ወቅቱ ዓቢይ ጾም የሚጾምበት ጊዜ በመሆኑና የተከተለንም ሠራዊት ጥቂት ስለሆነ ከፋሲካ በዓል በኋላ ተጨማሪ ሠራዊት አሰባስበን ብንዋጋ ይሻላል” ብለው በብዙ ለመኖቸው ። አጼ ገላውዴዎስ ግን “ፋሲካን በሰማይ ከጌታዬ ከኢየሱስ ክርስቶስ ጋራ ለመዋል እሻለሁ” ብለው የመኳንንቱን ምክርና ልመና ሳይቀበሉ በመቅረታቸው፣ ዓርብ የስቅለት ዕለት ጦርነት ገጠሙና ከጦርነቱ መሐል ገብተው ሲያሞጉ በመጀመሪያው ቀን በጥይት ተመትተው ሞቱ ። እስላሞቹም የንጉሡን መሞት ካረጋገጡ በኋላ ራሳቸውን ቆርጠው ወደ ሐረር ወስደው ሰው እንዲያየው ሰቀሉት ። ሬሣቸውን ግን የንጉሡ አሽከሮች ፈልገው ስላገኙት ራሳቸው ወደአሠሩት ወደ ወሎ ተደባበ ማርያም ቤተክርስቲያን ወስደው በክብር ቀበሯቸው ። አጼ ገላውዴዎስ ኢትዮጵያን ለ19 ዓመታት ገዝተው የተወረረችውን ሀገራቸውን መልሰው አቋቁመው ብዙ አብያተ ክርስቲያናትን አሳንፀውና አሳድሰው በተወለዱ በ37 ዓመታቸው ዐረፉ ።

አጼ ሱስንዮስ ፡ (1599—1624) ዓ.ም በዘመኑ ሃይማኖታዊ ውዝግብ እንደ ተነሣ ይታወሳል ። ይኸውም የእስፓኝ ተወላጅ በሆነው በአቡነ አልፎንሱ መንደዝ የሚመሩ ኢየሱሳውያን በመጡ ጊዜ ንጉሡ በመልካም ሁኔታ ተቀብሎ ዓድዋ አጠገብ ፍሬሞና የተባለውን ቦታ ሰጥቶ አስቀመጣቸው ። ንጉሡም የካቶሊክ ሃይማኖት ተከታይ እንዲሆንና በርም ቤተክርስቲያን ሥር እንዲመራ አሳመኑት ። ወደ ካቶሊክነት ከመለወጡም ባሻገር የአርቶዶክስ ሃይማኖትን እንዲያፈርስና ሕዝቡም እንደገና እንዲጠመቅ ካህናቱም እንደገና ሥርዓተ ቅስና እንዲፈጽሙ እንዲያዝገ ገፋፋት ። አጼ ሱስንዮስ የኢትዮጵያ ሕዝብ በሙሉ የካቶሊክን ሃይማኖት እንዲቀበል ለማድረግ በዓዋጅ ባስታወቀ ጊዜ በሕዝቡ በኩል ከፍ ያለ ተቃውሞ ገጠመው ። ይህ አዲስ የሃይማኖት ሥርዓት ሕዝቡ



የፋሲል ዜተ መንግሥት

እንዲቀበለው በመታወጃ ምክንያት ሕዝቡ በሁለት ወገን ተከፍሎ አዲሱን ሃይማኖት እንቀበልም ያሉት የአርቶዶክስ እምነት ተከታዮች ተሰደዱ ። ብዙዎቹም ተጨፈጨፉ ። ንጉሡም የተቀሰቀሰው ዓመፅ ከተቀጣጠለ አዲሱን እምነት ይቃወም የነበረውን ልጁን ፋሲልን በቀላሉ እንደማይመልሰውና እንደ ማይሆንለት ስለዐወቀ የፊተኛውን ዓዋጁን አፍርሶ “ፋሲል ይንገሥ ሃይማኖት ይመለስ” ብሎ እንዲያውጅ ተገደደ ። የኢትዮጵያ አርቶዶክስ ቤተክርስቲያን እምነትም ቀድሞ ወደነበረው ክብርና ደረጃ እንዲመለስ በማድረግ ሕዝቡም የቆየውን የአባቶቹን ሃይማኖት እንዲከተልና በዚያ ጸንቶ እንዲኖር መፍቀዱን የሚያበሥር ዓዋጅ አስነገረ ። አጼ ፋሲልም መንግሥቱን ወርሶ እንደ አባቱ በአክሱም ጽዮን ዘውድ ከሚነበኝ በኋላ ከ1624—1659 ድረስ ነግሦዋል ። አጼ ፋሲል የተቀሰቀሰው የእርስ በርስ ጦርነት እንዳይባባስ በመሥጋቱ የካቶሊክ ሚሲዮናውያንን በሙሉ ከኢትዮጵያ አስወጥቶ ለረዥም ጊዜ ጸንቶ የቆየውን መንግሥትና ሃይማኖት ወደ ቀድሞ ሥፍራው እንዲመለስ አደረገ ።

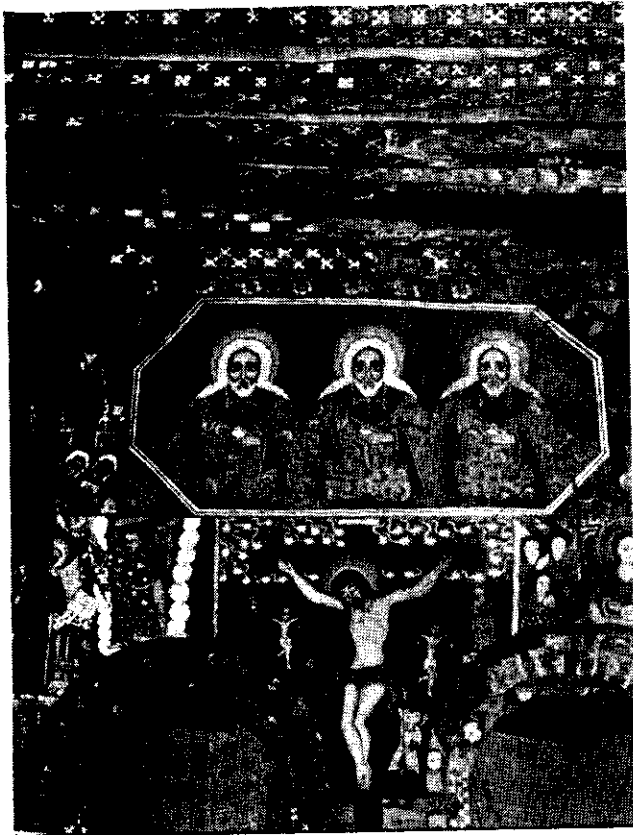
አጼ ፋሲል ወይም ፋሲለደስ በ1627 ዓ.ም. የጎንደርን ከተማ ከቆረቆረ በኋላ በጣም ድንቅ የሆነውን ቤተ መንግሥት አሠርቷል ። በግራኝ የወደመችውን የአክሱም ጽዮን ማርያም ቤተክርስቲያንን እንደ ገና አሳንዷል ። ጎንደር ከሁለት ክፍለ ዘመናት በላይ የኢትዮጵያ መናገሻና የንግድ መናኸሪያ ከተማ ሆና ቆይታለች ።

የጎንደር ከተማ በመቆርቆሩ አጼ ፋሲል በ700 ዓመታት ውስጥ ቋሚ መናገሻ ከተማ የነበረው የመጀመሪያው የኢትዮጵያ ንጉሥ ሆነ ። አጼ ፋሲል ጎንደር ውስጥ ባለ ሦስት ደርብ በጣም ውብና የቀደሙት አባቶች ጥበብ የሚንጸባረቅበት ግንብ አሠርቷል ። በንጉሠ ነገሥቱ ቅጽር ግቢ ውስጥ ከሚገኙት ሕንፃዎች ትልቁና ጉልቶ የሚታየው በስሙ የሚጠራው ግንብ ነው ። በየማዕዘኑ ክብ የግንብ ማግኛዎችና እንዲሁም በጣሪያውም ላይ አካባቢውን ሀገር ሁሉ የሚያሳይ ትልቅ የግምብ ማማ ይገኛል ። በቀሃ ሸለቆም የአጼ ፋሲል መታጠቢያ (መዋኛ) የሚባለውን ሕንፃ አሻግሮ ለመመልከት የሚያስችል ባለ ሁለት ደርብ ሕንፃ አሠር ቷል ። ከመታጠቢያው አጠገብ ዜቡል የተባለ የንጉሡ ፈረስ መካነ መቃበር ፍርስራሽ ይታያል ።

ከአጼ ፋሲል በኋላ በተከታታይ የነገሡት ነገሥታት የእርሱን አርአያ ተከትለው በዚህ ቤተመንግሥት ቅጽር ግቢ ውስጥ አነስ አነስ ያሉ ሕንፃዎችን አሠርተዋል ። እነሱም ቀዳማዊ ዮሐንስ (1659—1674)፣ ቀዳማዊ ኢያሱ (1674—1698)፣ ሣልሳዊ ዳዊት (1708—1713)፣ በካፋ (1713—1723)፣ ዳግማዊ ኢያሱ (1723—1747) እና እቴጌ ምንትዋብ በ1742 ናቸው ።

የጎንደሩ የደብረ ብርሃን ሥላሴ ቤተክርስቲያን የተሠራው በቀዳ ግዌ ኢያሱ ዘመን መንግሥት ነው ። የፊት ለፊቱ ክፍል የውስጥ ግድግዳዎች የሐዲስና የብሉይ ኪዳን ታሪኮች በሚያሳዩ ቅብ ሥዕሎች የተገጠ ነው ። አጼ ኢያሱ የግብርን አከፋፈል በማሻሻሉና እንዲሁም በዘልማድ በአምባ ወህኒ ታስረው የሚኖሩትን የመሳፍንት ልጆች የኑሮ ሁኔታ በመሻሻሉ “ታላቁ” የሚል መጠሪያ ተሰጥቶታል ። የመሳፍንት ልጆች በተራራ ላይ በሚገኝ እስር/ቤት የሚቀመጡት የሥልጣን ሽኩቻ እንዳይኖር ለማድረግ ነበር ።

በአጼ ኢዮአስ ፣ ዘመን መንግሥት (1748—1762 ዓ.ም) ራስ የማርያም ባርያው የተባለ የቤጌምድር ገዥ የነበረው በንጉሡ ላይ ዓመፀ ። ንጉሥ ኢዮአስም ጦርነት ለማድረግ ስላሰበ የትግራይ ትግርኝንና የሰሜን



የጉንደር ደብረ ብርሃን ሥላሴ ቤተክርስቲያን የውስጥ ሥዕል

ገዥ የነበረው ራስ ስሑል ሚካኤልን አብሮት እንዲዘምት ጠራው ። ራስ ስሑል ሚካኤልም ከንጉሡ ጋር ዘምቶ ተዋጋና ራስ የማርያም ባርያው ድል ሆኖ በራስ ስሑል ሚካኤል አሽከሮች እጅ ተማረከ ። ይሁን እንጂ ራስ ስሑል ሚካኤል ንጉሡ ራስ የማርያም ባርያውን እንዲምረው ለመነው ። ነገር ግን ንጉሡ ሳይፈቅድ ቀረና ቆዳውን እየገፈፈ በማሰቃየት እንዲገደል ስላደረገ ራስ ስሑል ሚካኤል በንጉሡ ላይ ተቀየመ ። ንጉሡም የራስ ስሑል ሚካኤል ቁም መያዝ ስላሳለበው ወደ ግዛቱ ወደ ትግራይ እንዲሔድ አሰናበተው ። ራስ ስሑል ሚካኤል ግን ፡ ትዕዛዙን

በመጣስ አብሮት ወደ ጉንደር ሔደና “ራስ አዳራሽ” በተባለው ቤቱ ተቀመጠ ። በዚህም ምክንያት ንጉሡና ራስ ሚካኤል ስለ ተቀያየሙ ፡ በመኳንንቱና በመሳፍንቱ መካከል ሰላም የሚነግ ጉርምርምታ ስላስከ ተለ ከጥቂት ጊዜ በኋላ ሽማግሌዎች አስታረቋቸው ።

ከዕለታት አንድ ቀን ራስ ስሑል ሚካኤል በሰገነት ተቀምጦ ካንዱ ወዳጁ ጋር ገበጣ በመጫወት ላይ እያለ ንጉሡ ቂሙን አምቆ ኖሮ አጋጣሚው ሲያመች ንጉሡ በርሙጥ በሚባለው ጠመንጃ አስተኮሰበትና አብሮት ይጫወት የነበረውን መኩንን ሲገድል ፡ ራስ ስሑል ሚካኤልን ግን ሳተው ። በዚህም ምክንያት ራስ ሚካኤል ተቆጣና ሠራዊቱን አስከትቶ ከንጉሡ ጋር ይዋጋ ጀመር ። በኋላም የንጉሡ ሠራዊት ምሽግ ይዘው ስላልተበገሩ ፡ ድል ያደረግን እንደሆነ በኋላ ቤተመንግሥቱን ልንሠራው የምንችል ስለሆነ አሁን አቃጥሎት በማለት ትእዛዝ አስተላ ለፈ ። በዚህ ጊዜ ወታደሮቹ ሲወጡ ጦርነቱን መቀጠል ነው ብሎ ራስ ሚካኤል ለወታደሮቹ ትእዛዝ ስለሰጣቸው ወዲያው ትእዛዙን ተግባ ራዊ አደረጉት ። የንጉሡ ወታደሮችም ባንድ ፊት እሳት ባንድ ፊት ጦር ስለከበባቸው ድል ሆኑ ። የቀሩት መኳንንቱና ዘመዶቹ የንጉሡን ድል ሠሆን በሰሙ ጊዜ ከያሉበት ጦራቸውን አስከትለው መጡ ። ድሉ ግን አሁንም ለራስ ስሑል ሚካኤል ሆነና ንጉሡ ተማርኮ ታሠረ ። በዚህ ጊዜ የጉንደር ነገሥታት ማዕረግ ተገፈፈ ።

ከዚያ በኋላ ራስ ስሑል ሚካኤል የነገሥታቱ ልጆች አንድ ላይ ወደሚታሠሩበት አምባ ወህኒ ሔዶ የትልቁ ኢያሱን ልጅ አቤቶ ዮሐንስን መርጦ በማምጣት ዮሐንስ 2ኛ አሰኝቶ በኢዮአስ ፋንታ በጉንደር አነገሠው ።

በዚያም ጊዜ ፡ አዲሱ ንጉሥ እስረኛው አጼ ኢዮአስ እንዲፈታው ራስ ስሑል ሚካኤልን ለመነው ። ራስ ሚካኤል ግን አዲሱ ንጉሥ ዮሐንስ 2ኛ በተገኘበት መኳንንቱንና ሊቃውንቱን ሰብስቦ አጼ ኢዮአስ ያደረጉትን ስለምታውቁ ምን ማድረግ እንደሚገባ ፍረዱን ብሎ ስለ ጠየቃቸው ፡ እነሱም ባንድ ድምፅ “ሞት ይገባቸዋል” ብለው ፈረዱባቸው ። በዚህ መሠረት ራስ ስሑል ሚካኤል በ1762 ዓ.ም አጼ ኢዮአስን (በሻሽ አሳንቆ) አስገደለው ።

በንጉሥ ሿሚና ሻሪነቱ የሚታወቀው ኃያሉ ራስ ስሑል ሚካኤል



ራስ ስሑል ሚካኤል ግምብ ጉንደር

ባለሙሉ ሥልጣን በመሆን ለእርሱ አገዛዝ የሚመቹትን ነገሥታት ብቻ እየመረጠ በየጊዜው አንግሥቶቻቸዋል ። ራስ ስሑል ሚካኤል በጉንደር ቤተ መንግሥትና በመላ ኢትዮጵያ ባለ ሙሉ ሥልጣን ስለነበረ በጉንደር ከተማ ሌሎችን የቤተ መንግሥት ሕንፃዎች የሚመስል ያሠራው ውብ ሕንፃ ታድሶ በቤተ መንግሥትነት ያገለግላል ። እሱም ከሌሎቹ የጉንደር ቤተ መንግሥት ራቅ ብሎ የተሠራ ነው ። ራስ ግምብም ተብሎ ይጠራል ።

የስኮትላንድ ተወላጅ ጆምስ ብሩስ በ1761 ዓ.ም. የአባይን ምንጭ ለመፈለግ ወደ ኢትዮጵያ በመጣ ጊዜ ራስ ስሑል ሚካኤል በቤተ መንግሥቱ ውስጥ ተቀብሎ ካነጋገረው በኋላ የሚያስፈልገውን ሁሉ እርዳታ አድርጎ ጉለታል ። ጆምስ ብሩስ በምጽዋ በኩል ኢትዮጵያ ገብቶ ለሦስት ዓመታት ጉንደር ከተማ ተቀምጧል በዚህም ጊዜ በወቅቱ ስለነበረው ስለ

ኢትዮጵያ ሁኔታና ታሪክ ስለ ራስ ስሑል ሚካኤል ኃያልነትና ሌላም ብዙ ጽኑል ። ወደ ሀገሩ ሲመለስም መዝሙረ ዳዊትን ፣ ክብረ ነገሥትንና ጥንታዊ የሆነውን የሄናክን መጻሕፍት ሰብስቦ ወስዷል ።

በመጨረሻም ራስ ስሑል ሚካኤል ዕድሜያቸው እየገፋና ኃይላቸው እየተቀነሰ ስብሐቱ በአቤቶ ወንድወሰን ድል ሆኑ ። ከዚህ በኋላ ቤጌምድር ወደሚባለው የጉንደር ክፍለ ግዛት ሔደው ተቀመጡ ። በኋላም ወደ ዓድዋ ተመልሰው እንዲሔዱ ተፈቅዶላቸው ጠቅላላ የግዛት ዘመናቸውም ትግራይ ትግርኛን 40 ዓመት ፣ መላ ኢትዮጵያን ደግሞ 40 ዓመት በድምሩ 80 ዓመት ገዝተው የዕድሜ ባለጸጋ ከነበሩት ኢትዮጵያውያን አንዱ ስለነበሩ በ130 ዓመታቸው ከዚህ ዓለም በሞት ተለይተዋል ።

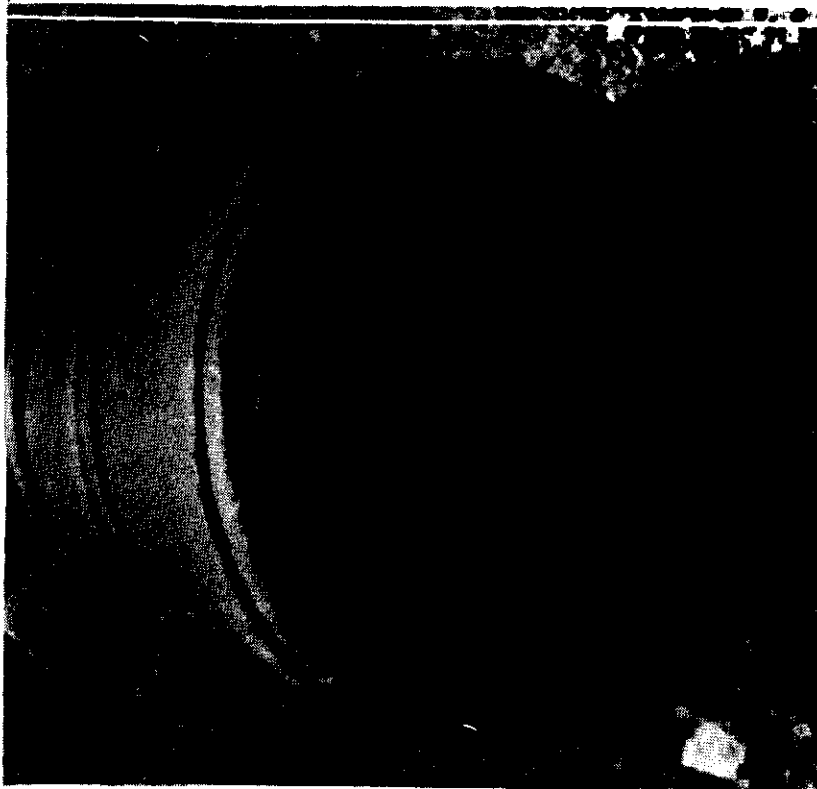
በመጨረሻው በአጼ ተክለጊዮርጊስ ዘመነ መንግሥት (1772—1777) ተዳክሞ የነበረው የነገሥታቱ ሥልጣን ፈጽሞ ወደቀ ። መኳንንቱም አንገዛም ብለው ስለከዱት አጼ ተክለጊዮርጊስ መንግሥቱን ለቆ በምንኩስና አክሱም ውስጥ ፈጣሪውን ሲያገለግል ከቆየ በኋላ በዚያው ዐረፈ ። ከዚህ በኋላ ዘመነ ነገሥታት ተፈጸመና ዘመነ መሳፍንት ቀጠለ ። መሳፍንቱ በዙፋን ለመቀመጥና ዘውድ ለመቀዳጀት የማይገባቸው ሕዝቡም የማይቀበላቸው ስለሆኑ ፣ የነገሥታቱን ታሪክና ክብር ለመጠበቅ በሥልጣናቸው ውስጥ የሚታዘዙ ንጉሦች በየጊዜው አነገሡ ። ሆኖም በዝቅተኛ ንጉሦችና መሳፍንት መካከል በሚደረግ የሥልጣን ሽሚያ ለተከታይ 80 (ሰማንያ) ዓመታት ያህል የተካሄደው ብጥብጥ የተጀመረበት ጊዜ ነበር ። አብዛኛዎቹ ንጉሦች የስም ሥልጣን ብቻ የነበራቸውና ደካማዎች ሲሆኑ ፣ እውነተኛ ገዥዎቹ ግን መሳፍንቱ የሆኑበት ይህ ከራስ ስሑል ሚካኤል እስከ ትንሹ ራስ አሊ ድረስ ያለው ጊዜ (1762—1845) ዘመነ መሳፍንት በመባል ይታወቃል ። ይህ የተባለበትም ምክንያት በብሉይ ኪዳን እንደ ተጻፈው ። “በዚያን ዘመን በእሥራኤል ንጉሥ አልነበረም ። ሁሉም ሰው የፈቀደውን ያደርግ ነበር ። (መሳፍንት 21 ፣ 25) የሚለውን ስለሚያስታውስ ነው ።

የነገሥታቱ ዘመን አክትሞ የመሳፍንት ዘመን ከተተካ በኋላ በተከታታይ በርከት ያሉ በስም እንጂ በተግባር ግን ቀድሞ ከነገሡት ነገሥታት ጋር መሳፍንቱ የሚወዳደሩ አልነበሩም ። ይልቁንም በተለያዩ ክፍለ ሀገሮች ሙሉ ሥልጣንና ኃይል የነበራቸው መሳፍንት ብቻ ነበሩ ። ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥትም አልነበረም ። እንደ ምሳሌም ደጃዝማች

ጉሹ ጉጃም ፡ ለመጨረሻ ጊዜ በጉንደር መሳፍንት የሆኑትም ራስ ማርዶና ራስ አሊ (1789—1845) በተከታታይ ጉንደርን ይገዙ ነበር ። ትግራይ ትግርኛም ይገዙ የነበሩ ራስ ወልደሥላሴ ፡ (1781—1808) ቀጥለውም ደጃዝማች ሰባጋዲስ (1808—1823) እና ደጃዝማች ውቤ (1823—1845 የተባሉ መሳፍንት ነበሩ ። ወሰን ሰገድ ፡ ንጉሥ ሣህለሥላሴ (1806—1839) እንዲሁም ኃይለ መለኮት የተባሉት ሸዋን በተከታታይነት ገዝተዋል ። እነኚህ ሦስቱ የሸዋ መሳፍንት መንዝ ላይ የቀረው የአጼ ልብነ ድንግል ልጅ የአቤቱ ያዕቆብ ልጆች ዘር ናቸው ።

በዚህ የመሳፍንቱ ዘመን መካከል ጉንደር ውስጥ ደምቢያ ከምትባል ትንሽ ወረዳ ከምትገኝ ቋራ በምትባል ሥፍራ ከዝቅተኛው ቤተሰብ የተወለደው ካሣ ኃይሉ ተነሣ ። ቋረኛው ካሣ በነበረው የጦር ታክቲክ ብስለት የተነሣ ባጭር ጊዜ ውስጥ ሊጠናከር ቻለ። ወዲያውም የጉጃሙን ደጃዝማች ጉሹን ፡ የጉንደርን ራስ አሊን ፡ የሰሜንና የትግራይ ትግራኚን ደጃች ውቤንና የሸዋን ንጉሥ ኃይለመለኮትን ተራ በተራ ድል አደረጋቸው ። ቴዎድሮስ ጀግና ንጉሥ ስለነበረ በዚህ የተነሣ (ከ1845—1860 ዓ.ም.) በነበረው የ15 ዓመት መንግሥት ኢትዮጵያን እንደጥንቱ በአንድ ኃያል ንጉሠ ነገሥት ሥር ተጠቃልላ ለመተዳደር አበቃት ። ካሣ ዘውድ የሚኑት ዳግማዊ ቴዎድሮስ በሚል ስመ ንግሥ ነበር ። ይህም የሆነበት ዋናው ምክንያት “ቴዎድሮስ” የተሰኘ ታላቅ ንጉሥ ነግሦ በሀገሩ ሰላምን ያስፋፋል ። ፍርድን ያስተካክላል የሚለው ትንቢት በእርሳቸው ይፈጸማል የሚል እምነት ስለነበር ነው ።

አጼ ቴዎድሮስ ፡ ኢትዮጵያን በዘመናዊ አስተዳደር ለመምራት የጋለ ሐሳብ ነበራቸው ። አንዳንድ አስቸኳይና ጠቃሚ ነገሮች እንደ መንገድ ቅየሳና የጦር መሣሪያ ማሠራት ተያይዘውት ስለነበር በመጀመሪያ ጊዜ ሰባስቶፖል በሚባል ስም የሚታወቀውን መድፍ አሠሩ ። ወታደሮቻቸውም በደመወዝ እንዲተዳደሩ የቤተ ክርስቲያን ማደሪያ እንዲቀነስ የማድረግ ሐሳብ አደረባቸው ። አጼ ቴዎድሮስ በ1854 ለእንግሊዝ ንግሥት ቪክቶሪያ ደብዳቤ ቢጽፉም በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር በተፈጠረው ስሕተት የተነሣ ከንግሥቱ መልስ ሳይደርሳቸው ቀረ ። በዚህም የተነሣ አጼ ቴዎድሮስ እንግሊዞች የጠላቶቻቸውን የቱርኮችንና የግብጾችን የመስፋፋት ዓላማ የሚደግፉ ስለመሰላቸው ተቆጥተው ለመበቀል በሀገሪቱ የሚገኘውን የእንግሊዝ ቆንሲልና ሌሎችም አውሮፓውያን



02 ቴዎድሮስ ያሠሩት ሰባስቶፖል የሚባለው መድፍ

ካሠሩ በኋላ ፡ ስድሳ ያህሉን ወደ መቅደላ አመጧቸው። በ1856 ቤተ መንግሥታቸውን መጀመሪያ ከጉንደር ወደ ደብረ ታቦር በመጨረሻም ወደ መቅደላ ምሽግ አዞሩ ። የእንግሊዝ መንግሥትም አውሮፓውያኑን እስረኞቹን ለማስፈታት ከሠላሳ ሺህ የሚበልጥ ጦር ከዘመናዊ ትጥቅና ዝግጅት ጋር በመላኩ የአጼ ቴዎድሮስ ኢትዮጵያን አንድ አድርጎ ፡ ሥልጣኔ የማስፋፋት የተቀደሰ ዓላማ ከንቱ ሊሆን ቻለ ። በሚያዝያ ወር መጀመሪያ ላይ በ1860 ዓ.ም ድል ከሆኑ በኋላ በጄኔራል ሮበርት ናፒየር አዝማችነት ለሚመራው የእንግሊዝ ጦር እጃቸውን ከመስጠት ይልቅ ሞትን ስለመረጡ በገዛ እጃቸው የሽጉጣቸውን ጥይት ጠጥተው መቅደላ



ላይ ዐረፉ ፡ እንግሊዞችም ሞተው አገኙቸው ።

ቀጥሎም ከ1860—1863 ዓ.ም የላስታው ዋግ ሹም ጉብዜ ፡ ጳላ አጼ ተክለጊዮርጊስ ተብለው ለሦስት ዓመት ነገሡ ። በንጉሥነታቸውም የሸዋ፡ የጉጃም ፡ የወሎና የቤጌምድር ገዢዎች አሜን ብለው ሲቀበሉ የትግራይ ገዥ የነበሩት ደጃዝማች ካሣ ምርጫ ግን ፡ ንግሥናቸውን ሳይቀበሉና ሳይበገሩላቸው ቀሩ ። አጼ ተክለ ጊዮርጊስ የደጃዝማች ካሣ እህት የእቴጌ ድንቅነሽ ምርጫ ባል በመሆናቸው ፡ በአማችነታቸው ተኩራርተውና ይገብርልኛል ፡ ንግሥናዬንም ይቀበልልኛል ብለው ነበር ያሰቡት ። ነገር ግን አለመሳካቱን ሲያውቁ አማቻቸው ከሆኑት የትግራይ ገዥ ደጃዝማች በዝብዝ ካሣ ጋር ዓድዋ ላይ ተዋግተው ሐምሌ-5 ቀን 1863 አጼ ተክለጊዮርጊስ ድል ሆነው ከተማረኩ በኋላ ፡ ብአምባ ሰላማ ዕድሜ ልካቸውን በግዞት መልክ በክብር እንዲቀመጡ ተደረጉ ። ደጃዝማች ካሣ ንጉሥ ተክለ ጊዮርጊስን ድል ካደረጉ በኋላ ፣ “አራተኛ ዮሐንስ” በሚል ስመ መንግሥት ሐምሌ 7 ቀን 1863 ዓድዋ ሥላሴ ላይ ዘውድ ጫኑ ። ከዚህ በኋላ በጥንቱ ሥርዓት መሠረት አክሱም ጽዮን ላይ ንጉሠ ጽዮን ተባሉ ። ቤተመንግሥታቸውም በትግራይ መቀሌ ከተማ ፡ በቤጌምድር ደብረታቦር ከተማ አሠርተው በመኖር መላ ኢትዮጵያን እየቸዘዋወሩ የአገራቸውን ጠረፍ ከውጭ ጠላት አስከብረው ከ1863—1881 ዓ.ም. ነገሡ ። አጼ ዮሐንስ እጅግ መንፈሳዊና እንዲሁም ጀግና ተዋጊ ስለነበሩ “ጦረኛው የቄስ ንጉሥ” ይባሉ ነበር ።

የቱርኮችንና የግብጾችን የተባበረውን ጥቃት በጉንደት ጎዳር 7ቀን 1867 እና በጉራዕ ጥር 30 ቀን 1868 ድል አድርገው ደምስሰውታል ። በተለይም ለሁለተኛው ጊዜ በግብጽ ንጉሥ ልጅ በልዑል ሐሰን የበላይ መሪነት ለወረራ መጥቶ የነበረውን ሐያ ሺህ የግብጽ ጦር ሠራዊት አብዛኛውን ደምስሰው ቀረውን ግን ከልዑሉ ጋር ማረኩት ። ምርኮኞቹን ምረው ከባሕር አሻግረው ሲያባርሩም “የግብጽ ሠራዊት በጫማውና በእግሩ የሀገሪን መሬት (አፈር) ይዞብኝ እንዳይሔድ ጫማውን አስወልቃችሁ እግሩንም እያጠባችሁ ባሕሩን አሻግራችሁ አባሩት” ብለው ለሠራዊታቸው ዓዋጅ በመናገር ዓዋጁ ተግባራዊ እንዲሆን አድርገዋል ።

ዝነኛው ቱርኩ ባሻ የጦር መሪያቸውና መረብ ምላሽ (አሁን ኤርትራ) ገዥ የነበሩት የጦር ስልት ዐዋቂና ጀግናው ራስ አሉላ አባ ነጋም መሐዲስቶችን በኩሬት ከሰላ መስከረም 1877 እና ጣሊያኖችን ከምፅዋ



የዐጼ ዮሐንስ 4ኛ ቤተ መንግሥት (መቀለ)

20 ኪ.ሜ በስተደቡብ በምትገኘው ዶጋሊ ላይ ፡ በ1879 ድል አድርገዋቸዋል ።

አጼ ዮሐንስ አራተኛ ፡ እንደ አያቶቻቸው እንደ ራስ ስሑል ሚካኤል ጀግና ተዋጊ ሲሆኑ በተለያዩ ወቅቶችም እንዲህ ብለው ነበር ። “ድንበራችን ከቀይ ባሕርና ከዚያም ባሻገር እንደሆነ በመላው ዓለም የታወቀ ነው ። እነሆም እነኝህ ግዛቶችም ሁሉ በኛ ሥር ናቸው ።” እንዲሁም መሬት ሰጥተው በሰላም እንዲኖሩ እንግሊዞችና ኢጣሊያኖች ቢጠይቋቸው “ወገኖቹ ካስረከቡኝ የሀገሪን ምድር ቆርሶ ለመስጠት ፍላጎቱም ሆነ መብት የለኝም” ብለው መለሱላቸው ። በሌላም ጊዜ “ጠላትን ከሩቅ የምንመለከተው መሬት ስለሚቀማ ብቻ አይደለም ። በሀገሪ እምነትና ባህልም ላይ ዲቃላ ባህል እንዳይፈጥር ጭምር ነው ። ሀገራችን የምንላት ከምጽዋ እስከ አትባራ ፡ ከበርበራ እስከ ገዳሪፍ ፡ ከጋምቤላ እስከ ከሰላ ያለችውን ኢትዮጵያን ነው ። እንደ ዳዊት በዓይነ ሕሊናዬ እያገለበጥሁ የምደግማት ኢትዮጵያን ሲነኩብኝ ደሜ ይፈላል ።

የሚገዙትን መሬት ብቻ ኢትዮጵያ ብለው የሚጠሩ የሀገሬ መኳንንት ከጠባብ ሐሳባቸው ወጥተው እንዲት ታላቅ ኢትዮጵያ መኖሯን ማወቅ አለባቸው” ብለዋል ። በዚህም መሠረት ለአጼ ምኒልክ ከጸፋላቸው ደብዳቤዎች ውስጥ አንዱ “ሐረርንና ሌሎችንም ክፍላተ ሀገሮች እንዲያ ሰባሰቡ” የሚል እንደነበር ሐቅ ነው ።

አጼ ዮሐንስ በነገሡበት ዘመን ፣ የሰዊዝ ካናል የተከፈተበትና አውሮፓውያንም አፍሪካን እንደ ቅርጫ ሥጋ የተካፈሉበት ዘመን ስለነበረ ፣ በኢትዮጵያ እንዳንድ የልማት ሥራዎች ከመሥራት ይልቅ ከወራሪዎች መከላከልና የሰላም አየር እንዲተነፍስ የሀገሩን ዳርጅምበር እንዲያስከብር ፣ ምን ጊዜም ቢሆን ከራሱ ማንነት ለሀገሩ ጽህገነት ቅድሚያን እንዲሰጥ ከማንኛውም የሀገር ጠላት እንዲከላከል በዓዋጅ ከማስነገር ባሻገር ለተግባራዊነቱ በግምባር ቀደምትነት በቦርካታ የጦር ግንባሮች ራሳቸው እየዘመቱ የጠላትን ቅስም በመስበር በመጣበት እግሩ እንዲመለስ አደረገ ። ከራሱንም ለኢትዮጵያ ሲላይ ዳረጉት ፣ ይኸውም ከግብጾች ፣ ከቱርኮች ፣ ከጣሊያኖች ከደርቡሽ ወራሪዎች ጋር ሲተናኩ ያለዕረፍት 18 ዓመት ሙሉ ሲዋጉ ለተወሰነ አጭር ጊዜ እንኳን እርይ ብለው ያረፉበት ጊዜ አልነበረም ። እንደ ጧፍ እየነደዱ የኢትዮጵያ ውስጣዊ ብርሃን እንዳይጨልም በቆራጥነት ተዋግተው ድንበሯን አስከብረዋል ። ቀደም ብለው ከተገለጹት የአጼ ዮሐንስ ምርጥ ንግግሮች በተጨማሪ በመጨረሻ የሚከተሉትን ወርቃማ ሐረጎች ተናግረዋል ።

“ኢትዮጵያ እናትህ ናት ውደዳት

ኢትዮጵያ አገርህ ናት ጠብቃት

ኢትዮጵያ ሁለመናህ ናት ሙትላት”

አጼ ዮሐንስና የጦር መሪዎቹ ጀግናው ራስ አሉላ ፣ “የኢትዮጵያ የተፈጥሮ ድንበር ቀይ ባሕር ነው” ሲሉ አረገግጠዋል ። የአላት ነበልባሉ አሉላ አባነጋ “ጣሊያን ሰሐጢን የሚገዛው እኔ የርም ገዥ ሆኜ ስሔድ ነው ፣ ከንደን አንድ አቅምሻቸዋለሁ ፣ ተመልሰው የመጡ እንደሆነም እደግማቸዋለሁ” ማለታቸው ይነገራል ።

በመጋቢት 1 ቀን 1881 አጼ ዮሐንስ መተማ ላይ ከደርቡሾች ጋር ጦርነት እንደገጠመ የጠላት ጦር ተሸንፎ መሸሽ ሲጀምር ድሉ የኢትዮጵያ ውያን መሆኑ በማያሻማ መልክ ሲለይ በአንድ ውስጠ ዐዋቂ ሰላይ

ጥይት ተመትተው ወደቁ ። በነጋታው መጋቢት 2 ዐረፉ ። ታላቁ መሪዎቹው ተመትተው መውደቃቸውን የተመለከተው የኢትዮጵያ ጀግና ሠራዊት ተደናገጠ ። ድርቡሾችም የአጼ ዮሐንስን መውደቅና መሞት ካረጋገጡ በኋላ ፣ በተደናገጠው ሠራዊት ላይ ጥቃት ለማድረስ የልብ ልብ ተሰማቸው ። ሲባንን የነበረው የደርቡሾ ማህዲስት ሞታቸውን ለማረጋገጥ እንዲችል የአጼ ዮሐንስን አንገት ቆርጠው ወሰዱለት ። አጼ ዮሐንስ ከአረፉ በኋላ ፣ ኢጣሊያኖች ወደ ሐማሴን ደጋማ ቦታ በድፍረት አምርተው አካባቢውንና ዋና ከተማዋን አሥመራንም ጨምሮ ያለተሞላላ ጦርነት ለመያዝ ችሉ ። ንጉሥ ምኒልክ ኢጣሊያ ኖች ከመረብ ምላሽ የያዙትንና ኤርትራ ብለው የሠየሙትን ዘፍል በማወቅ ሚያዝያ 25 ቀን 1881 ውጫሌ ላይ ስምምነት ቢፈራረሙም በዚህ ላይረኩ መላ ኢትዮጵያን ለመያዝ የነበራቸውን ሕልም ተጨባጭ ለማድረግ ሢራቸውን በስፋት ቆጠሉ ። ውሉን ውስጠ መርዝ አድርጎ ያዘጋጀው ለረጅም ዓመታት አዲስ አበባ የኖረው አንቶኔሊ ነበር ። ዳግማዊ ምኒልክ ፣ ከ1882—1906 የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ሆኑ ። በዚህም ጊዜ ኢጣሊያኖች ፣ ኢትዮጵያ የኢጣልያ ጥገኛ ሆናለች በማለት መላ አፍሪካን ለመከፋፈል ባደረጉት በበርሊን ጉባዔ መመሪያ መሠረት ለአውሮፓውያን ኃያላን መንግሥታት ማሳሰቢያ አሳለፉ ። ይህንንም ሁኔታ የሚገልጽ ግብጽ የነበረ አንድ የኤርትራ ተወላጅ የሆነው አቶ ገብረ እግዚአብሔር የሚባለው ሀገር ወዳድ ሰው ከጋዜጣ አይቶ ለአጼ ምኒልክ ገለጸላቸው ። የኢጣልያንኛው ቅጅ በተለይ አንቀጽ 17 ላይ ኢትዮጵያ በኢጣልያ የበላይነት የምትተዳደር የሚል እንደሆነ ስለተረጋገጠ አጼ ምኒልክ ስምምነቱን አፍርሰው እንዳልተቀበሉትም ለአውሮፓ መንግሥታት አስገንዘቡ ። በዚህም የተነሣ የካቲት 23 ቀን 1888 ዓ.ም. ከአክሱም 20 ኪ.ሜ. በስተምሥራቅ በሚገኘው ዓድዋ ላይ ዘመናዊ መሣሪያ የታጠቀውን የኢጣሊያን ወራሪ ጦር የኢትዮጵያ ሠራዊት ድል አድርጎ መልሶታል ።

ኢጣልያም መረብ ምላሽን (ኤርትራን) ብቻ ይዛ ለ40 ዓመታት ስትዘጋጅ ቆይታ በ1928 ዓ.ም. ኢትዮጵያን ወግታ ኤርትራንና የኢጣልያ ሰማሊያን እንደ መሸጋገሪያ ተጠቅማ እስከ 1933 ዓ.ም. ለአምስት ዓመታት የኢትዮጵያን ዋና ዋና ከተሞች ለመያዝ ችላ ነበር ።

በዓድዋ ጦርነት ባለቤታቸው እቲጊ ጣይቱ ጀግንነታቸውን ስላስመ

ሰከሩ ከጦርነቱ በኋላ ፡ “ጣይቱ የዓድዋ አርበኛ” የሚል መጠሪያ አግኝተው ነበር ። ዳግማዊ ምኒልክና እቴጌ ጣይቱ የኢትዮጵያ መናገሻ አዲስ አበባ እንድትሆን መርጠው በከተማነት ከቆረቆሯት በኋላ አዲስ አበባ የሚለውን ስም የሰጧት እቴጌ ጣይቱ እንደሆኑ የተረጋገጠ ነው ። ዳግማዊ ምኒልክ በዘመናዊ መሣሪያና በሠለጠነ ወታደር ተጠናክሮ የመጣውን የጣሊያን ጦር በአውሮፓውያን መንግሥታት ባልተጠበቀ መንገድ ድል አድርገውና አሳፍረው መልሰውታል ። ይሁን እንጂ ፡ ለዚህ ታላቅ ድል ታላቁ የጦር መሪ ራስ አሉላ አባነጋ የተጫወቱት ሚና ከፍተኛ ድርሻ አለው ።

በምኒልክ ዘመን መንግሥት የሥልጣኔ ጮራ የሚፈነጥቁ አዳዲስ የአሠራር ሥልጣኔና የልማት ሥራዎች በአዲስ አበባ የተጀመረበት ዘመን ነው ። ከነኝህም ውስጥ የፖሊታ ቴምብር ፡ ቴሌፎን ቴሌግራፍ አገልግሎት ፡ የባንክ አግልግሎት ፡ የገንዘብ ማውጣት ፡ ዘመናዊ ትምህርት ቤትና ሆስፒታል እንዲሁም ከአዲስ አበባ — ጅቡቲ የምድር ባቡር መስመር መከፈት ይገኙበታል ።

ከቀዳማዊ ምኒልክ እስከ ዳግማዊ ምኒልክ ያለው ጊዜ የሦስት ሺህ ዓመታት የዘመን ርቀት ሲኖረው ፡ በዚህም ጊዜ ውስጥ በተከታታይ ባይሆንም የተያያዘ የትውልድ ሐረግ ያላቸው ነገሥታት 233 በኢትዮጵያ ላይ ነግሠዋል ። ከነዚህም በቀር ልጅ አ.ያሱ በ(1906—1909) ንግሥት ዘውዲቱ (1909—1922) እንዲሁም አጼ ኃይለ ሥላሴን (1923—1966) ጨምሮ ቁጥራቸው 236 ይደርሳል ። ኢትዮጵያ ነፃ ከሆኑት ሀገሮች ቀደምት የመሆኗን ያህል ይህ ሥርወ መንግሥትም ከብዙ ዘመናት በፊት ሲወርድ ሲዋረድ በመምጣቱ ፡ በዓለም ውስጥ የሚወዳደሯት ሀገሮች በጣም ጥቂት ናቸው ። ታሪካችን በሦስት ሺህ ዓመታት የተወሰነ አይደለም ። ከአምስት ሺህ በላይ እንደሚሆን አንዳንድ የታሪክ መረጃዎች ይጠቁማሉ ። ኢትዮጵያ ከንግሥተ ሳባ ጀምሮ አንድነቷን ጠብቃ ነጻነቷን አስከብራ የቆየች ሲሆን ፡ ጥንታዊው የአክሱም መንግሥት ሥልጣኔ ለሃሪው እድገት መሠረት ሆኖ እያገለገለ ይገኛል ። ይህም በየጊዜው በኢትዮጵያ ዜና በተደጋጋሚ የሚነገርላት ከሦስት ሺህ ዓመታት በላይ በአንድ መንግሥት ጥላ ሥር የቆየችና ከፍተኛ ሥልጣኔ የነበራት ሀገር መሆኗን ነው ።

## ኢትዮጵያዊው ፈላስፋ ዘርዓ ያዕቆብ

የኢትዮጵያ ሥልጣኔ መሠረት የተጣለው በአክሱም ዘመን መንግሥት ነው ። ፊደላት ፡ ቅርጾችና ባርካታ የሥነ ጥበብ ሥራዎች ሁሉ የአክሱም ሥልጣኔ ውጤቶች ናቸው ። በቀዳማዊ ምኒልክ ዘመን የአሪት እምነት (የአይሁድ ሃይማኖት እምነት) ሰፍኖ የቆየ ሲሆን ፡ የክርስትና ሃይማኖት እምነት የተስፋፋው በአብርሃ ወለጽብሐ ዘመን መንግሥት በአራተኛው ክፍለ ዘመን ነው ። አክሱም የተለያዩ የኢትዮጵያ ነገሥታት ገንዘቦቻቸው ፡ እንዲሁም ሐውልቶችንና ታሪካዊ የሥነጥበብ ሥራዎቻቸውን የሚያካትቱ መለያ ምልክቶቻቸውን ትተው ያለፉባት ታሪካዊት የኢትዮጵያ መናገሻ ከተማ ናት ። አክሱም በብሉይ ኪዳንና በሐዲስ ኪዳን ተቀድሳ የኖረች የኢትዮጵያ ነገሥታት ታላላቅ የሥራ ውጤቶች የተከናወኑት ነዋሪ ታሪክ ያላት ከተማ ናት ።

የአክሱም መንግሥት ቋንቋ ፡ የንግግርና የሥነ ጽሑፍ ቋንቋ ስለነበረ በከፍተኛ የሥነ ጥበብ ውጤቱ በተራቀቀው ሥነ ጽሑፍ ፡ በሃይማኖቱ በሀብቱ ፡ በትምህርቱና በገናና ሥልጣኔው የተነሣ ዝነኛ ነበር ። አክሱም “ሕግ ይወጽዕ እም ጽዮን” “ሕግ ከጽዮን ይወጣል” እንደ ተባለው ሕግ አውጭዎች ፡ የሥነ ጽሑፍ ሰዎች ፡ ሠዓሊዎች ፡ የሥነ—ሕንፃ ጠቢባን ፡ ፈላስፋዎች ፡ እንዲሁም ጀግና መርከበኞችና ተዋጊዎች በብዛት የፈለቁባት ከተማ ነበረች ። በዘመኑ ገናና ከነበሩት አራት ኃያላን መንግሥታት መካከል ፡ ማለትም ከፍርስ ፡ ከሮምና ከቻይና እኩል ትቆጠር ነበር ። ነገር ግን ፡ የዚህን ሥልጣኔ ዝርዝር የጠቢባንና የፈላስፋዎችንም ሥራ የሚገልጽ የጽሑፍ ቅርስ በተለያዩ ወረራዎችና ጦርነቶች ስለወደመ የጽሑፍ ቅርስ ለማግኘት አልተቻለም ። በጽሑፍ የሠፈሩት ዝርዝር ሁኔታዎችና የሥነ ጽሑፍ ሥራዎች አብዛኛውን ጊዜ የሚቀመጡት በአድባራትና በገዳማት ውስጥ ነበር ። ስለሆነም ጦርነትና ሁከት በሚነሣበት ጊዜ አብዛኞቹ መጻሕፍት በክብር ከተቀመጡበት ሥፍራ ተመዝብረውና ተቃጥለው ጠፍተዋል ። ሀገሪቱን በየጊዜው ባናወጧት ጦርነቶችና ሁከቶች የተነሣ ከሺህ ዓመታት በፊት የተፈጸሙትን ዝርዝር ሁኔታዎች ማግኘት ቀርቶ ከቅርብ ዓመታት ወዲህ ያሉት

እንኳ በቅደም ተከተል ተመዝግበው ስላልተቀመጡ የተሟላ የታሪክ ማስታወሻ ለማግኘት ያዳግታል ።

ከፍ ብሎ እንደ ተጠቀሰው በኢትዮጵያ ውስጥ ጠቢባንና ፈላስፎች ቢኖሩም ፍልስፍናቸውን የሚገልጽ ጽሑፍ አልተገኘም ። ይሁን እንጂ ከብዙዎቹ ጠቢባንና ፈላስፎች መካከል ዘርዓ ያዕቆብ የተባለው አክሱ ማዊ ፈላስፋ ውጤት ፍልስፍናው በጽሑፍ ሠፍሮ በመገኘቱ ለተመራማሪዎች መልካም በር እንደ ከፈተ የተረጋገጠ ነው ። የዚህን ፈላስፋ የፍልስፍና ሥራ በመጠኑም ቢሆን ቀንጨብ አድርጌ አቅርቧል።

ይኸውም የፍልስፍና መጽሐፍ በራሱ በዘርዓ ያዕቆብ እጅ በግዕዝ ቋንቋ የተጻፈው ነው ። በዚህ ጽሑፍ መሠረት ኢትዮጵያዊው ፈላስፋ ነሐሴ 25 ቀን 1592 ዓ/ም በአክሱም ከተማ ተወለደ ። ዘርዓ ያዕቆብ የክርስትና ስሙ ሲሆን ፣ የዓለም መጠሪያ ስሙ ግን ወርቀ ነበር ። ወላጆቹ ከካህናት ወገን ቢሆኑም በግብርና የሚተዳደሩ ነበሩ ። ዕድሜው ለትምህርት እንደ ደረሰ ወርቀ በዘመኑ ልማድ መሠረት ወደ ቤተክህነት ትምህርት ቤት ተልኮ ከፈደል እስከ ዳዊት ያለውን ትምህርት አጠናቅቆ የዜማ ትምህርቱን ጀመረ ። ነገር ግን ድምፁ ለዜማ የሚሰማሚ ስላልነበር በዚሁ ቀበሳጭቶ የቅዱስ መጽሐፍ ትርጓሜን ለማጥናት ወደ ሌላ ትምህርት ቤት ሔደ ። በዚሁም ሥፍራ ሰዋሰው ፣ ቅኔና የቅዱሳት መጽሐፍትን ትርጓሜ በማጥናትና በመመራመር ዐሥር ዓመታት ቆየ ። ለማጥናት የተነሣበትን በቅደም ተከተል ተመራምሮ ካጠናቀቀ በኋላ የመመራመር ፍላጎቱ እየቀጠለ በመሔዱ ሌት ተቀን ከምርምር ጓዳ ሳይወጣ መፈላሰፉን ቀጠለ ።

ከትትሉና ምርምሩ አእምሮውን እየሳለ የጥበብንና የፍልስፍናን መንገድ እንዲከተል ገፋፋው ። ከዚያም ዘርዓ ያዕቆብ ትርጓሜ መጻሕፍትን ያስተምር ጀመር ። አራት ዓመታት ያህል ዕውቀቱን ሲያካፍል ቆየ። ይሁን እንጂ ዘመኑ በካቶሊኮችና በአርቶዶክሶች መካከል የሃይማኖት ክርክር የተነሣበት ወቅት ስለነበረ ፣ የአርቶዶክስ ሃይማኖት አማኞች በካቶሊክ ሃይማኖት ተከታዮች ይጨፈጨፉ ስለነበር የትውልድ ሀገራቸውን ጥለው ይሰደዱ ጀመር ። ይህም ሊሆን የቻለው የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት የነበሩት አጼ ሱስንዮስ ከአርቶዶክስ ሃይማኖት አማኝነት ወደ ካቶሊክ ሃይማኖት አማኝነት ስለተለወጡና ካቶሊኮችም ከንጉሡ ጋር ወግነው የአርቶዶክስ ሃይማኖት ተከታዮችን ያሳድዱ ስለነበር ነው ።

በዚህ ወቅት ዘርዓ ያዕቆብ ከሁለቱም ወገን ሳይሆን የክርስትናን ሃይማኖት ማስተማሩን ቀጠለ ። ድርጊቱ ግን ከድጋፍ ይልቅ የሌሎች መምህራን ተቃውሞን አስነሣበት ። ፈላስፋው ብልህና የጥበብ ሰው ከመሆኑም በላይ አስተሳሰቡ የላቀና የጠለቀ ስለነበር ወዳጆቹም ሳይቀሩ በቅናት ተነሡበት ። በንጉሥ ሱስንዮስ ዘንድ ተደማጭነት የነበረው ወልደ ዮሐንስ የተባለ ሰው ዘርዓ ያዕቆብን የካቶሊክ እምነት ጠላት ነው በማለት ከሰሰው ። በዚህም የተነሣ ዘርዓ ያዕቆብ ከተወለደበት ፣ ካደገበትና ካስተማረበት መንደርና አካባቢ ተሰዶ ከቦታ ቦታ እየተንከራተተ የሥቃይ ኑሮ ይኖር ጀመር ። ሊቃውንቱ በቅናትና በምቀኝነት ያሳድዱት ጀመር ። “ነቢይ በሀገሩ አይከበርም” እንደሚባለው ፣ ይህ ታላቅ ፈላስፋ ሥቃይና መክራ ሲበዛበት ተከዜ ወንዝ አጠገብ በሚገኝ ዋሻ ጥቂት ቀናት ከቆየ በኋላ ወደ ሸዋ ለመሔድ አቅዶ ሌት ተቀን ሲጓዝ ሰው የሌለበት ጭው ያለ በረሃ ደረሰ ። በዚህ ሥፍራ ከአንድ ገደል በታች ጥሩ ዋሻ ስለአገኘ ሁለት ዓመታት ሙሉ ተፈጥሮ የለገሰቸውን እየተመገበ ተገልሎ በጽዋና ፍልስፍናውን በጥልቀትና በስፋት ሲመራምር ቆየ ። ከዚያም በጊዜው በሥነ ጽሑፍ ቋንቋ ፍልስፍናውን በጽሑፍ አሠፈረ ። ፍልስፍናውም ከዚህ በታች በሠፈሩት ዋና ዋና ነጥቦች ላይ የተመሠረተ ነበር ።

1. አንድ አምላክ እንዳለና ይህም አምላክ ሁሉን ነገር እንደ ፈጠረ።
2. የአንድ ሀገር ልጆች የአንድ እናት ልጆች በሃይማኖት መከፋፈልና አንዱ ሌላውን ማውገዝ ፣ ማሳደድ ፣ ማጥላላት አስፈላጊ እንዳልሆነ ፣
3. ማንኛውም ሰው እኩል እንደ ተፈጠረ በእግዚአብሔር ፊትም እኩል እንደሆነ ፣
4. የሰው ዘር በዚህ ዓለም በሰላምና በአንድነት ለመኖር ደንቦችና ሥርዓቶች እንደሚያስፈልጉት ፣
5. የሰው ልጅ የሚያስብበት አዕምሮ ስላለው ፣ ሁሉንም ነገር እንደተገኘ መቀበል ሳይሆን በግሉ እውነቱን መርምሮ ማግኘት እንዳለበት።
6. ዘርዓ ያዕቆብ የሰው ልጅ ዘር እንዳይጠፋ ወንድና ሴት በጋብቻ ተጣምረው መኖራቸውን አጥብቆ የሚያምን በመሆኑ የድንግልናን ኑሮ ያወግዝ ነበር ። ሴቶች በወንዶች መጨቆናቸውንም እንዲሁ ይቃወም ነበር ።

በሃይማኖት የተነሣ ይፈጸም የነበረው ማሳደድ ቀንስ ሲል ዘርዓ ያዕቆብም ከተደበቀበት ዋሻ ወጥቶ ኑሮውን የሚመሠርትበት ቦታ ለመፈለግ አሰባና በመጀመሪያ ወደ አምሐራ ሀገር ሔዶ ቀጥሎም ወደ ቤጌምድር ጉንደር ውስጥ እንፍራዝ ወደ ተባለው ሥፍራ ሔዶ በዚያ አቶ ሀብቱ የተባለ ባለጸጋ ሰው ዘንድ ተቀጠረ ። አቶ ሀብቱ የዘርዓ ያዕቆብ ተሰጥዎና የጽሑፍ ችሎታ ሰፊና ጥልቅ ዕውቀት በመመልከት እየተደነቀ እንደ ማንኛውም ተራ ተቀጣሪ ሠራተኛ ሳያንገጥጠውና ሳያስቀይመው አስጠግቶ በእንክብካቤ ያኖረው ጀመር ። ዘርዓ ያዕቆብ መዝሙረ ዳዊትን ከጻፈለት አቶ ሀብቱ ተገቢውን ዋጋ ሊከፍል እንደሚችል ጠይቋው ። ዘርዓ ያዕቆብም በነገሩ ተስማማ ። በዚህ ዐይነተኛ ምክንያት በሁለቱ ሰዎች መካከል በሕይወት ዘመናቸው ሁሉ ጸንቶ የሚኖር ወዳጅነት ተመሠረተ ። ከዚህ በኋላ የአቶ ሀብቱን ልጆች ማስተማር ጀመረ ። የአቶ ሀብቱንም ልጆች በማስተማር ከሚያገኘው ገንዘብ ሌላ ለግለሰቦች መዝሙረ ዳዊትን በመጻፍ ገንዘብ ያጠራቅም ነበር ። በዚህ ዓይነት መንገድ መጠነኛ ሀብት ካከማቸ በኋላ ሚስት አግብቶ ቤተሰብ ለመመሥረት ቆረጠ ። ፈላጊው ሚስትን ፍለጋ ሩቅ ቦታ ሳይሔድ ምግቡን የምታቀርብለትን ሂሳብ የተባለች የአቶ ሀብቱን አገልጋይ ለማግባት ወሰነ ። ሂሳብ ቆንጆ ባትሆንም ብልህነትና ምግባረ ሠናይን የታደለች ልጅ ነበረች ። ዘርዓ ያዕቆብም ከዕለታት አንድ ቀን ወደ አቶ ሀብቱ ዘንድ ቀርቦ “እስከ ዛሬ ድረስ እንደ መነኩሴ ሆኜ ለመኖር ብገደድም አሁን የጭንቀቱ ጊዜ በማለፍ ትዳር ለመመሥረት አስቤአለሁና መልካም ፈቃድም ሆኖ አገልጋይዎን ሂሳብን ለሚስትነት ይስጡኝ” ብሎ ያለም ንም ፍርሃት ጠየቀው ። አቶ ሀብቱም በጥያቄው ምንም ቅር ሳይሰኝ ከአሁን ጀምሮ የኔ ሳትሆን ያንተ ባርያ ናት በማለት መስማማቱን ገለጸለት ። ዘርዓ ያዕቆብም እሷም ባርያ እሱም ጌታዋ እንደሆነ በመናገሩ ስላልተደሰተ “ወንድም ሆነ ቤት እኩል ስለተፈጠሩ ፣ በጋብቻም በሥጋም በመንፈስም በንብረትም በመተሳሰራቸው እንዲሁ በእኩልነት መኖር እንዳለባቸው አብራርቶ ጌታና ባርያ ልንላቸው አይገባንም” ብሎ ገለጸለት ። በአነጋገሩ የባርነትና የሴቶች ጭቆናን ተቃዋሚ መሆኑን በግልጽ አስመሰክረ ።

አገልጋይዎም አቶ ሀብቱና ዘርዓ ያዕቆብ ወዳሉበት ተጠርታ ከመጣች በኋላ ፣ ዘርዓ ያዕቆብን ልታገባው ፈቃደኛ እንደሆነች ተጠየ

ቀች። እሷም በበኩሏ ይህ የአሳዳሪዋ ፈቃድ እንደሆነ ገለጸች ። አቶ ሀብቱ በአዎንታ በመለሰላት ጊዜ “ከአንተ የተሻለ ሰው ከወዴት አገኛለሁ” በማለት መስማማቷን ገለጸች ። ከዚያም ዘርዓ ያዕቆብ ለአቶ ሀብቱ “አባታችን ሆይ ባርከን” አለው ። አቶ ሀብቱም “እግዚአብሔር ይባርካችሁ፣ እግዚአብሔር ይጠብቃችሁ፣ ረጅም ዕድሜና ጤና፣ ደስታና ብልጽግና ይስጣችሁ ። ከዚህ ዓለም ጥሪት ጋር ልጆች ይሰጣችሁ” ብሎ መርቆ እንዲጋቡ ፈቀደላቸው ።

ከተጋቡ በኋላ ሂሳብ ሂሳብ ደስታዋ እጅግ የበዛ ሆነ ። ዘርዓ ያዕቆብንም ከልቧ ታፈቅረው ጀመር ። በጌታዋ ቤት በንቀት የምትታይና ተራ አገልጋይ ነበረች ። ፍቅር ሰጥታ ፍቅር የምታገኝ አይመስላትም ነበር ። አሁን ግን ፣ ለባሏ ሙሉ ፍቅርን ሰጠችው ። እሱም ለፍቅር አጸፋውን በመስጠት በተቻለው ሁሉ ሊያስደስታት ይጥር ነበር ። በፍቅር ላይ ከተመሠረተ ትዳር የበለጠ ነገር እንደሌለ ሁልጊዜ በማሰብ ኑርአቸው ስላምና ደስታ የሰፈነበት ሆነ ።

ዘርዓ ያዕቆብ ትዳርን ከመሠረተ በኋላ ቀድሞ በተሰደደ ጊዜ ይዞት ከነበረው ሦስት ወቄት ወርቅ የተረፈውንና በማስተማርና መዝሙረ ዳዊትን በመጻፍ ባገኘው ገንዘብ የገዛቸውን ከብቶች ይዞ ከአቶ ሀብቱ ቤት አቅራቢያ የራሱን ጉጂ ሠራ ።

ከዚያም ከሚስቱ ጋር በፍቅር ይኖር ጀመር ። እሱ የተለመደውን የማስተማርና የጽሕፈት ሥራውን እየሠራ ሲኖር ፣ እሷም ትፈትል ነበር ። ሕይወታቸውን በሰላምና በደስታ ሲመሩ አራት ዓመት ሙሉ ከቆዩ በኋላ ፣ ጥቅምት 11 ቀን 1661 ዓ/ም ሂሳብ ወንድ ልጅ ወለደችለትና ደስታው ከመጠን ያለፈ ሆነ ። ልጇንም በአያቱ ስም በጸጋ ሲል ጠራው ። ከሦስት ዓመታት በኋላ ለሃይማኖቱ ጠብ መንሥኤና ቆስቋሽ የነበረው ሮማዊ ቄስ አባ አልፎንሱስ ማንዴዝ ከሀገር ሲባረር የሱ ወገንና ተከታዮች የነበሩትም በቀል እንዳይፈጸምባቸው ፈርተው ሽሽት ጀመሩ ። ቀደም ሲል በካቶሊክ እምነት ተከታዮች ይጨፈጨፉና አገር ጥለው ቁርባት ጠቅልለው ይሰደዱ የነበሩት ከየስፍራው ሲጠሩና ፣ የእርቶዶክስ እምነት ተከታዮች ከተወለዱበትና ካደጉበት ለቁም ነገር ከደረሱበት አካባቢ እየለቀቁ መምህራንም ከያሉበት በሻማ ይፈለጉ ጀመር ። የዘርዓ ያዕቆብ ዘመዶችም ተሰዶ ወደሚኖርበት ሥፍራ ወጥተው ያሳድዱት የነበሩት ጠላቶቹ እንደ ወደቁና ሥልጣንን የያዙት ወዳጆቹ መሆናቸውን

በመግለጽ ወደ አክሱም እንዲመለስና መጻሕፍት የማስተማር ሥራውን እንዲቀጥል ለመኑት ። ዘርዳ ያዕቆብ ግን ፡ አቶ ሀብቱን ፡ ሚስቱንና ልጆቹን ትቶ ለመሔድ እንደማይፈልግና ወዳጅም ሆነ ጠላት እንደሌለው ገለጸላቸው ። ዘመዶቹ ሰላምን እየተመኘላቸው በሐሳቡ የጸና መሆኑንና እንደማይመለስም ገለጸላቸው።

ብዙም ሳይቆይ ፡ ድሮ የካቶሊክ እምነት ተከታይና የካቶሊኮች ወገን ሆኖ ዘርዳ ያዕቆብን ለስደት ያበቃው ወልደ ዮሐንስ የተባለ ሰው እንደነበር ቀደም ሲል ተገልጿል ። ሥልጣኑ በአርቶዶክስ ሃይማኖት ተከታዮች ላይ መሆኑን ሲያውቅ ደግሞ ወዲያውኑ ሐሳቡን በመቀየር “የአርቶዶክስ ሃይማኖት ተከታይ ሆኛለሁ ፡ ለአርቶዶክስ ሃይማኖት መስፋፋት ቆሚያለሁ” በማለት መሥመሩን አስተካከለ ። ይህ ወላዎይና ለጥቅም ራሱን የሸጠ ግለሰብ ዘርዳ ያዕቆብ በሰላም እንደሚኖር ሰምቶ መጀመሪያ ለእንፍራዙ ገዥ ዘርዳ ያዕቆብ የካቶሊኮችን እምነት ያስተምራል በማለት ነገረው ። ቀጥሎም ለንጉሡ ለአጼ ፋሲል አመለከተ። ዘርዳ ያዕቆብም ይህ ስብቀት በሱ ላይ እንደ ተነገረ ሰምቶ በጣም አዝኖ ወደ እግዚአብሔር ይጸልይ ጀመር ። አሳባቂው ወልደ ዮሐንስ ባስመሳይ ባሕርይው እንደምንም ተሸሎክልኮ ወደ አጼ ፋሲል ለመቅረብ በመቻሉ የተነሣ በጉንደር ውስጥ ደምቢያ ለሚገኙ አብያተ ክርስቲያናት ሹምና አለቃ ለመሆን በቅቶ ነበር ። ነገር ግን ፡ ሕዝቡ የተንኮል ሥራውን ያውቅ ስለነበር በአጭር ጊዜ ውስጥ ገዳዮቹ ሳይታወቁ እቤቱ ውስጥ ተገድሎ ተገኘ ። በዚህ በረከሰ ሕይወቱ ሌሎችን ለመጣል ያጠመደው ወጥመድ ሳይዝለት ተዋርዶና ገዳዩ ሳይታወቅ ደሙ ደመ ክልብ ሆኖ ቀረ ።

ዘርዳ ያዕቆብ ፍልስፍናውን በደቀመዝሙሩ በወልደ ሕይወት ልብ ካሳደረ በኋላ በዘጠና ሦስት ዓመቱ በ1685 ዓ/ም ከዚህ ዓለም ብሞት ተለየ።

ወልደ ሕይወት ከአቶ ሀብቱ ልጆች መካከል አንዱ ነበር ። የመጠሪያ ስሙ (ዓለማዊ ስሙ) ምትኩ ሲሆን ፡ ወልደ ሕይወት የክርስትና ስሙ ነበር። ከሕፃንነቱ ጀምሮ ሰዋሰው ፡ ቅኔና የመጻሕፍትን ትርጓሜ ከዘርዳ ያዕቆብ ያጠና ሲሆን ፡ የፈላስፋውን ሙሉ ዕውቀት ለአምሳ ዘጠኝ ዓመታት ሲከታተል የኖረ ነበር ። ወልደ ሕይወት ትምህርትን የመቀበል አእምሮና ብሩህ ልቦና ስለነበረው የመምህሩን ፈለግ በመከተል ብልህ ተማራማሪ ሆነ ።

ወልደ ሕይወት ያደገበትን አካባቢና ቀዬ ለመልቀቅ እንደ ተገደ ደው እንደ ዘርዳ ያዕቆብ ሳይሆን ፡ በትውልድ ሥፍራው በእንፍራዝ በሰላምና በተረጋጋ መንፈስ ፍልስፍናውን ሊያዳብር ቻለ ። የወልደ ሕይወት ምርምር ያተኮረው በሥነ ምግባርና በሃይማኖት ጉዳዮች ሲሆን ፡ ሕግና ፍርድ የተፈጥሮ ምንነትን መመራመር ፡ ወላጆችን ማክበርና የዘርዳ ያዕቆብን ፍልስፍና ማስተማርን ያካተተ ነበር ። ይህ የዘርዳ ያዕቆብ ደቀመዝሙር የብዙ ዘመን ተግባሩን አጠናቆ በሽምግልና ሞተ ።

የዘርዳ ያዕቆብ ፍልስፍናና የወልደ ሕይወት ጥልቅ ምርምር በዓለም ደምቀው ከሚታዩትና በየጊዜውም ከተነሡት ታላላቅ ፈላስፋዎች ዓምድ ውስጥ መግባት የሚገባቸው ናቸው ። የእነዚህ ሊቃውንት የሥራ ውጤት በዚህ በተቀነሰበ አገላለጽ የሚካተት አይደለም ። ለተማራማሪዎች ፍንጭ ለመስጠትና ጥልቅ ምርምርና ጥናት በማድረግ ሥራዎቻቸው በጽሑፍ እንዲሰፍሩ ለማነሣሣት ይረዳ ይሆናል በሚል ክቅን ልቦና የመነጨ አስተሳሰብ ነበር ። የተዳፈነ እሳት ገለጥ ፡ ገለጥ ተደርጎ ማቀጣጠያ ከተጨመረበት መያያዙ ግልጽ ስለሆነ ከፍተኛ ችሎታና በቂ ዕውቀት ያላቸው ምሁራንም በአእምሮአቸው የታመቀውን ዕውቀት አውጥተው በጽሑፍ ለዘመኑና ለተከታዩ ትውልድ እንዲያስተላልፉ ለመጋበዝ ያህል የቀረበ አጭር ጥናት መሆኑን ለመገለጽ እወዳለሁ ። ከዚች አጭር ጽሑፍ በተለይም ከፈላስፋው ዘርዳ ያዕቆብ የምናገኘው ትምህርት እኛ ኢትዮጵያውያን ለግል ጥቅም ስንል ሰብቅንና ተንኮልን ፡ ምቀኝነትንና ራስ መውደድን ፡ በሃይማኖት ተለያይቶ መራኮትን ትተን ለጋራ ጥቅም በአንድነት መሥራት እንዳለብን ነው ።

# ከአክሱማውያን የተወረሰ ሥልጣኔ

የአክሱም መንግሥት እየተዳከመ ሔዶ በመጨረሻም አከተመ = ቢሆንም ቅሉ የዚህ ሥልጣኔ ቅርሶች በዛሬይቷ ኢትዮጵያ ከትውልድ ወደ ትውልድ እየተላለፉ ናቸው = አብዛኛዎቹ የኢትዮጵያውያን የዕለት ተዕለት ተግባሮች መሠረታቸው የተገኘው ከአክሱማውያን ሥልጣኔ ነው = ከአክሱም ሥልጣኔ ከተወረሱት መካከል ጥቂቶቹን ለመጥቀስ እወዳለሁ = እነሱም ብረት መቀጥቀጥ : ድንጋይ ማለዝብ : ወርቅና ብርን ማቅለጥ ሌሎች ማዕድኖችን ማንጠር : ሽመና : የእርሻ ሥራ : የሸክላ ሥራ : የሰፊት ሥራ የመሳሰሉትን ሁሉ : በቤተክህነት ትምህርትም : ዜማና ጽሕፈት በጠቅላላው : የቤተክህነትና የቤተ መንግሥት ሥርዓት ጉልተው የሚታዩ ናቸው =

አክሱማውያን በየጊዜው ከአካባቢው እየተነሡ በመካከለኛው ደቡብና ምዕራብ ደጋማ የኢትዮጵያ ክፍሎች ይበልጥ እየዘለቁ ሠፈሩ = በዚያን ጊዜ በአካባቢው ይኖሩ ለነበሩት ሕዝቦች ማገበራዊ መዋቅራቸውን : ሃይማኖታቸውን : ልምዶቻቸውንና የግዕዝ ቋንቋን አስተዋወቁ = የግዕዝ ፊደል ከሳባውያን የተገኘ ሲሆን : በዘመናት ሒደት ያለማቋረጥ እየተሻሻለ በመጨረሻ ይህን የአሁኑን ፊደል አስገኘ = ግዕዝ አስከ 19ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ ሕዝባዊ ቋንቋና የሥነ ጽሑፍ ቋንቋ በመሆን አገልግሏል = ግዕዝ ከሴማውያን ቋንቋዎች መካከል አንዱ ሲሆን ሴማውያን ቋንቋዎች በመባል የሚታወቁትም ግዕዝ : ትግረ : ትግራይኛ : አማርኛ : ጉራጊኛ : አደርኛ : ጋፋትኛና አርጐብኛ ናቸው = የኢትዮጵያ ጥንታዊ ሥነ ጽሑፍ ባጠቃላይ የተጻፈው በግዕዝ ሲሆን : በአሁኑም ወቅት የኢትዮጵያ አርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያንና የኢትዮጵያውያን ካቶሊካውያን መንፈሳዊ መገልገያ ቋንቋ በመሆኑ ጨርሰው እንደጠፉት እንደ ጋፋትኛና እንደ አርጐብኛ ደብዛው አልጠፋም = ምክንያቱም ኢትዮጵያ በመጀመሪያ ብሉይ ኪዳንን በኋላም አዲስ ኪዳንን ተቀብላለች = ብሉይ ኪዳንን ከአብራህም : ሐዲስ ኪዳንን ከግሪክ ቋንቋዎች ወደ ግዕዝ እየተረጎመች ስለ ተጠቀመችባቸው : ግዕዝ ሕዝባዊ ቋንቋ ብቻ

ሳይሆን የሥነ ጽሑፍ ቋንቋነቱም ለብዙ ጊዜ በውል የተረጋገጠበት ወቅት ነበር = ይህም ኢትዮጵያን በራሷ ቋንቋ ቅዱስ መጽሐፍን ከጻፉት የመጀመሪያዎቹ የዓለም ሀገሮች መካከል አንደኛዋ : ከአፍሪካም የመጀመሪያዋ አድርጓታል = በተጨማሪም ይህን የቅዱስ መጽሐፍ ትርጓሜ በምታስፋፋበት ጊዜ ከብዙ አህጉሮች ላይ የጠፋውን መጽሐፈ ሄኖክን ጽፋ ያስቀመጠች በመሆኗና ለዓለም ሕዝብ የተሟላውን ቅዱስ መጽሐፍ ልታበረክት ችላለች =

እጅግ በጣም በርካታ ከሆኑት የአክሱማውያን የሥልጣኔ ዘርፍ አንዱና ዋናው የጽሑፍ ቋንቋ ሲሆን : ይህም ከሰሐራ በታች ካሉት ሀገሮች ውስጥ ኢትዮጵያ የራሷ የሆነ ጽሑፍ ያላትና በራሷ ጽሑፍ ተጠቃሚ እንድትሆን አድርጓታል = ይህ የጽሑፍ ቋንቋ በአክሱም ሕዝቦች ተቀናባብሮ በተግባር ላይ ከዋለ በኋላ ቀስ በቀስ ወደ ላስታ : ጐንደር : ጐጃምና ሸዋ በመዳረሱ በመጨረሻም የተማረው የኢትዮጵያ ሕዝብ ሲጠቀምበት ቆይቷል = በአሁኑ ጊዜ የሥነ ጽሑፍ ቋንቋዎች ናቸው ለሚባሉት ለትግርኛውና ለአማርኛው ቋንቋ ፊደላት ዋናው መሠረቱ የግዕዝ ፊደላት ናቸው = ለማንኛውም ቋንቋ መሠረቱ ፊደል ስለሆነ : ፊደል ያልተቀረጸለት ቋንቋ የንግግር ብቻ እንጂ የሥነ ጽሑፍ ቋንቋ ሊሆን አይችልም = ስለዚህ አንድ ቋንቋ ታሪኩን በትክክል ለተከታዩ ትውልድ ለማስተላለፍ የሚችለው ፊደል ተቀርጾለት የጽሑፍ መሠረት ሲኖረው ነው = አክሱማውያን ለኢትዮጵያ የታሪክ ምንጭ ከመሆናቸውም በላይ ፊደል ቀርጸውና መልክ ሰጥተው የኢትዮጵያ ሕዝብ እንዲጠቀምበት አድርገዋል = የመጀመሪያዎቹ የግዕዝ ፊደላት ከሀ እስከ ጥ 26 ብቻ ሲሆኑ : አናባቢዎች ሲጨመሩ ግን : እያንዳንዱ ፊደል 7 ይሆናል = አሁንም የፊደላቱ ጠቅላላ ቁጥር እንደ መጀመሪያው ክፍል 26 ሲሆን : 7 ድምፅ ሰጪ ነጥቦች እየተቀጸሉላቸው የተፈለገውን ዓይነት ድምፅና ንባብ በመስጠት ያገለግላል = በተጨማሪም ሌሎች ለአማርኛ ቋንቋ አገልግሎትን የሚሰጡ ዲቃላዎች እየተባሉ የሚጠሩት 7 ፊደላት አሉ = እነሱም : ሸ : ቸ : ኘ : ሽ : ዠ : ጀ : ጩ : ሲሆኑ እንደ መጀመሪያው ክፍል በድምፅ ሰጪ ነጥቦች አማካይነት 7 የተለያዩ ድምፅ በመስጠት ይሠራባቸዋል =

የግዕዝ ፊደል ከተቀረጸበትና በተግባር መዋል ከጀመረበት ጊዜ

እስከ አሁን ድረስ በቤተክህነት ፡ በልዩ ልዩ መካነ ጥናቶችና ቤተ መዘክሮች ዛሬም በጋዜጦች ፡ በመጻሕፍት የሚሠራባቸው የግዕዝ አጋዞች አብረው ተቀርቦዋል ።

እነሱም ፡— ፩ ፪ ፫ ፬ ፭ ፮ ፯ ፰ ፱ ፲

፳ ፴ ፵ ፶ ፷ ፸ ፹ ፺ ፻ ፲፱ ፡ አልፍ ፡ አእላፍ ፡ ምእላፍ ፡ ምእልፊት ወዘተ ...

ኢትዮጵያ የራሷ የሆነና ከአውሮፓውያን ለየት ያለ የዓመታት ፡ የወራት የቀናትና የሰዓታት አቆጣጠር አላት ። ይኸውም በዘመነ ዮሐንስ 366 ቀናት ፡ በዘመነ ማቴዎስ ፡ ማርቆስና ሉቃስ 365 ቀናት ። ሲኖሩ በአንድ ዓመት 12 ወራትና እያንዳንዱ ወር 30 ቀን አለው ። በየዓመቱ አምስት ወይም ስድስት ቀናት ትርፍ ይኖራሉ ። እነዚህ 5 ወይም 6 ቀናት ጳጉሜን በመባል ይታወቃሉ ። ስለዚህም ነው “ኢትዮጵያ 13 ወራት ፀሐይ የሚወጣባት ሀገር ናት” ተብሎ የሚነገርላት ።

በሰዓት አቆጣጠርም ልዩነት አለው ። በኢትዮጵያ ከጥዋቱ 1:00 ሰዓት ሲባል ፡ በአውሮፓውያን የሰዓት አቆጣጠር ከጥዋቱ 7:00 ሰዓት ነው ። በአውሮፓውያን ከቀኑ 12:00 ሰዓት በኢትዮጵያውያን የሰዓት አቆጣጠር ከቀኑ 6:00 ሰዓት ነው ።

ምንም እንኳን የጽሑፍ ቅርሳችን በየምክንያቱ ቢጠፋና ቢወድ ምም ፡ ኢትዮጵያውያን የጽሑፍ ቋንቋ በነበረው በግዕዝ በመጠቀም እጅግ ጥንታውያን የሆኑትን የታሪክ መሠረቶች ፡ ቅርሶችንና ታላላቅ መጻሕፍትን በሚገባ ጠብቀው ከትውልድ እስከ ትውልድ ለማስተላለፍ ችለዋል ።

በተጨማሪም በዚህኛው የአፍሪካ ክፍል ከጥንት ጊዜ ጀምሮ በበሪ ማረሰን የጀመሩት ኢትዮጵያውያን ሲሆኑ ፡ ይህ የአስተራረስ ዘዴ በዛሬው ጊዜ በኢትዮጵያና በሌላውም የአፍሪካ ክፍል ይሠራበታል ። ቀይ ሽንኩርት ፡ ነጭ ሽንኩርት ፡ ባቂላ ፡ አተር ፡ ጥጥ ፡ ስንዴ ፡ ገብስ ፡ ማሽላ ፡ ዳጉሳና ጤፍን ለመጀመሪያ ጊዜ ሥርዓት ባለው መንገድ የዘሩት ፡ የተከሉትና ማምረት የጀመሩት ኢትዮጵያውያን እንደሆኑ ይነገራል ። ጤፍን ዘርቶ ማብቀልና ማምረት የተጀመረው ፡ በአክሱምና በአካባቢዋ ሲሆን ፡ ቀጥሎም በመላዋ ኢትዮጵያ ተስፋፍቶ እነሆ እስከ ዛሬ ድረስ የኢትዮጵያውያን ዋና ምግብ ሆኖ ይገኛል ። በዚህ ዐይነተኛ ምክንያት

ኢትዮጵያ ለአያሌ ዘመናት ብቸኛ የጤፍ አምራችና ተመጋቢ ሆኖ ቆይታለች ። ከቅርብ ጊዜ ወዲህ ግን እንዳንድ ኢትዮጵያውያን በአንዳንድ የአሜሪካ ክፍለ ግዛቶች ለሙከራ ያህል ጤፍ እንዲዘራና እንዲመረት በማድረግ ላይ ስለሆኑ ፡ ወደ ሌሎች አገሮችም ሊስፋፋ ይችላል የሚል ግምት አለ።

አክሱማውያን የፈጠራ ችሎታቸውን በመጠቀም ስንዴን በአምባሻ ምግብነት ተጠቅመው ለሌሎች ክፍለ ሀገራትም አርአያ ሆነዋል ። አክሱማውያን ከእህል ጠላን ፡ ከማር ጠጅን ፈልሰፈው የመጀመሪያ ተጠቃሚዎች የነበሩ እነርሱ ናቸው ። ጠጅ መጣል የተጀመረው ከምስት ሺህ ዓመታት በፊት በንግሥተ ሰባ ዘመነ መንግሥት እንደሆነ ይታመናል ። ማር ፡ የአንዳንድ ዕዕዋት ቅጠላቅጠልና ስራስር እየቀመሙ በመድኃኒትነት ይጠቀሙበት እንደነበረም ተጽፎ ይገኛል ። ይህ ጥበብ ከትውልድ ወደ ትውልድ እየተላለፈ ስለመጣ ክትትል ያደረጉና ከወላጆቻቸው ትምህርቱን ያገኙ የዘመኑ መድኃኒት ዐዋቂዎች ሥር ምሰው ቅጠል በጥሰው ከአንዳንድ ነገር ጋር ቀምመው ለተለያዩ በሽታዎች መፈወሻ የሚሆን መድኃኒት ቀምመው ለታማሚው ግለሰብ ይሰጣሉ ።

ከፍተኛ የእድገት ደረጃ ደርሶ እንደነበር ቆመው የሚገኙት ሐውልቶችና በአክሱም ጽዮን ማርያም ግምጃ ቤት የሚገኙት ቅርሶች ዐይነተኛ ምስክሮች ናቸው ። ከእጅ ሥራ ውጤቶቻቸው መካከል እጅግ አስገራሚዎችና ምሥጢራዊ የሆኑት ግዙፍ ከሆነው ከአንድ ወጥ አለት በውቅር ተፈልፍለው የተሠሩ ሕንፃዎች ሲሆኑ ፡ እነኝህም ከዓለም አስደናቂ ሰው ሠራሽ ነገሮች አንዱ ናቸው ። ታላላቅ ቤተመንግሥቶችን አንፀዋል ፡ የግድብና የመስኖ ሥራዎችን አስፋፍተዋል ። የእነኝህ ጠቢባንና የእጅ ሥራ ዐዋቂዎች ልጆችና የልጅ ልጆች በኋለኛው ጊዜ በሥነ ሕንፃ አሠራር ላይ ትልቅ አርአያነት ነበራቸው ። ለዚህም የላሊበላዎቹ የውቅርና የፍልፍል አብያተ ክርስቲያናት በቂ ምስክር ናቸው ። አሠራራቸውም ከአክሱሞች ሥነ ሕንፃና ንድፍ ጋር ይመሳሰላል ። በትግራይ ከሚገኙት 200 ክድንጋይ የውቅርና የፍልፍል አብያተ ክርስቲያናት ጋርም ተመሳሳይነት አላቸው ። የአክሱም ሐውልት፡ የላሊበላ ሕንፃ ቤተክርስቲያን ፡ የፋሲል ግምብና ሌሎችም የዓለም ቅርስ በመሆን በየኔስኮ ተመዝግበዋል ። የዓለም ኅብረተሰብ ንብረት ሊሆኑ የበቁትም አስደናቂ አሠራራቸው ከፍተኛ ጥበብ የሚንጸባረቅበት ከመሆ



ነም በላይ ለዓለም ታሪክ ለሰው ልጅ የሥልጣን እድገት የሚያበረክቱት የጥበብ አስተዋጽኦ ከፍተኛ ጠቃሚነት ያለው መሆኑ ስለተረጋገጠ ነው ።

ንግድን ለማመቻቸት የመገበያያያድ የመናኸሪያ ማዕከሎች በማዘጋጀት በኩል አክሱምች የተካኑበት ጉዳይ ነበር ። ለዚህም የወርቅ ፣ የብር ፣ የነሐስና የመዳብ ገንዘቦች ሠርተው አውጥተው ተገበያይተው ባቸዋል ። መርከቦቻቸውም እስከ ሩቅ ምሥራቅ ድረስ እየተጓዙ የሀገር ውስጥና የውጭ ሀገር ዕቃዎችን ያመላልሱ ነበር ። አስፈላጊም ሲሆን ለጦርነት ይሠለፉ ነበር ።

ከነኝህ ጠቢባን መካከል ሸማኔዎች ፣ አናጢዎች ፣ ሸክላ ሠሪዎች ፣ ወርቅና ብር ሠሪዎች ፣ ብረት ቀጥቃጮች ፣ ቀንድና ቆዳ ሠሪዎች እና ሌሎችም የእጅ ሥራ ዐዋቂዎች ነበሩ ። የነኝህ ሊቃውንትና ጠቢባን አባቶች ጥበብ ከትውልድ ወደ ትውልድ ሲተላለፍ ቆይቷል ። ምንም እንኳን በተለያዩ አያሌ ምክንያቶች እድገት ሳያሳይ ቢቆይም ፣ ጨርሶ ደብዛው ስላልጠፋ ወደ ዛሬው የኢትዮጵያ የእደ ጥበብ ተሸጋግሯል ። በዛሬው ጊዜም ቢሆን በሀገራችን የሥነ ጥበብ ሥራዎችን በማፍለቅና የተዋቡ የወርቅና የብር ጌጣጌጦችን በመሥራት የአክሱም ጥበቦችን የሚወዳደር የለም ። በአዲስ አበባ ፣ በአሥመራ ፣ በጉንደርና በሌሎችም የኢትዮጵያ ከተሞች የመጀመሪያዎቹ የብርና የወርቅ ሥራን ያስተማሩት የአክሱም ጥበቦች ናቸው ።

የክርስትና ሃይማኖት በኢትዮጵያ ሊስፋፋ የቻለው ፣ የአክሱም ካህናትና ሊቃውንት መምህራን በየክፍላተ ሀገሩ እየዘሩ በማስተማራቸው ነው ። አክሱም ላይ የሚገኘው የአክሱም ጽዮን ቤተ ክርስቲያን የቀድሞው ሕንፃ ባይሆንም በቅዱስ ሥፍራነቱ ትልቅ ክብር የሚሰጠው ነው ። ይህ ጥንታዊ ቤተክርስቲያን በኢትዮጵያ ለሚገኙት አብያተ ክርስቲያናት ሁሉ መንፈሳዊ ቁንጮ ነው ። በተጨማሪም ያሬድን ያህል ከፍተኛ ሊቅ ለማፍራት የቻለች ቅድስት ሥፍራ በመሆኗ በመንፈሳዊ ቁንጮነት ልትታይ ከሚያበቃት አያሌ የታሪክ ምንጮች ውስጥ ሊካተት የሚገባው ነው ። ይህ ሊቅ ብቅ ሊል የቻለው አክሱማውያን አባቶች ከነበራቸው ብቃትና ባህላዊ እድገት ተኩትኩቶና ተምሮ በማደጉ አንደሆነ የተረጋገጠ ነው ።

ኢትዮጵያ ነፃነቷን ጠብቃ ለብዙ ሺህ ዓመታት መኖሯ በዓለም

የታወቀ ቢሆንም አልፎ አልፎ ሁከትና እልመረጋጋት እንደነበረ አሌ ሊባል አይቻልም ። ምክንያቱም ከአውሮፓውያን እንደ ፖርቱጋል ፣ ፈረንሳይ ፣ አንግሊካና ጣሊያን ፣ ከእስልምና ሃይማኖት ተከታይ እገሮች እንደ ኦቶማን ቱርኮች ፣ ግብጾች ዐረቦችና ደርሱቾች ከላሳሳው የውጭ ወራሪዎች ራሷን መከላከል ስለነበረባት ነው ። ይሁን እንጂ ገፍተው የመጡባትን ጠላቶች በጦርነት ድል እያደረገች ወደ መጡበት ትመልሳቸው ነበር ። ሀገሪቱ ለአያሌ ዘመናት በጦርነት ላይ ስለነበረች ብዙ ንብረት ወድሞባታል ። የነበራትን ሥልጣን አጥታ ወደ ጌላ ተርታለች ። በዚህ ዐይነተኛ ምክንያት በአፍሪካ ውስጥ ነፃነቷን አስከብራ የናረች ብቸኛ ሀገር ኢትዮጵያ ናት ። ይህም ሊሆን የቻለው በዕድልና በአጋጣሚ ሳይሆን በእግዚአብሔር ኃይል ፣ በልጆቿ ጀግንነትና መሥዋዕትነት ነው ። በዚህም ለአፍሪካ ሀገሮችና ለሌሎችም በቅኝ ገዢዎች ሥር ወድተው ለነበሩት ሀገሮች የነፃነት ፋና ሆና ቆይታለች ።

ከልጆቿ ጀግንነትና መሥዋዕትነት ባሻገር የኢትዮጵያ የተፈጥሮ ተራራዎች ፣ ሸንተረሮች ፣ ኮረብታዎችና ጥልቅ ሸለቆዎች ሀገሪቷን ከጥቃት ለመከላከል ትልቅ ሚና እንደ ተጫወቱ እዚህ ላይ ሊጠቀስ ይገባል ። በእርግጥም በሀገሪቱ ነፃነት ታሪክ ውስጥ ከቶ ሊዘነጋ የግድገባ ድርሻ እንዳላቸው እሙን ነው ። ይኸውም አንድ የእንገሊዝ ወታደር በ1860 ዓ.ም. በጄኔራል ናፒየር ዘማች ጦር ውስጥ የነበረ የሀገሪቱን አቀማመጥ ከተመለከተ በኋላ ፣ “የኢትዮጵያ መልካም ምድር ተፈጥሮ እንደ ጠረጴዛ የመሰለ ምድር ነው ብለው ነገረውን ነበር ። ነገር ግን ይህ አነጋገር ትክክል ሆኖ አላገኘነውም ። ይልቁንም በተዘግጧል መንገድ ጠረጴዛው ሲገለበጥ ያለው ሥርጉጥጥም ቅርጽ ለመገለጽ የተፈለገ ይመስላል” በማለት አስቸጋሪነቱንና ፈታኝነቱን በመገለጽ የተዳሚ ምስክርነት ቃሉን አረጋግጧል ። አቀባቤቱንና ቁልቁለቱን ፣ ሸንተረሩን ሸለቆውን ፣ ተረተሩንና ዳገቱን መውጣት መውረድ ምን ያህል አስቸጋሪ እንደነበር በምሬት ቃል ተናግሯል ። ከዚህ መሠረታዊ ሐቅ ስንነግ ኢትዮጵያ ሕዝቧ ብቻ ሳይሆን መሬቷም ራሷ ለጠላት ምቹ አለመሆኗን እንገነዘባለን ። ለዚህም ነው የኢትዮጵያ ተራሮች ሸለቆዎችና ሸንተረሮች ከወራሪ ጠላት ጋር በሚደረገው ትንቅንቅ ከፍተኛ አስተዋጽኦ አላቸው የሚባሉት።

ቅርቦቻችን



የኢትዮጵያ የሸክላ ሥራዎች

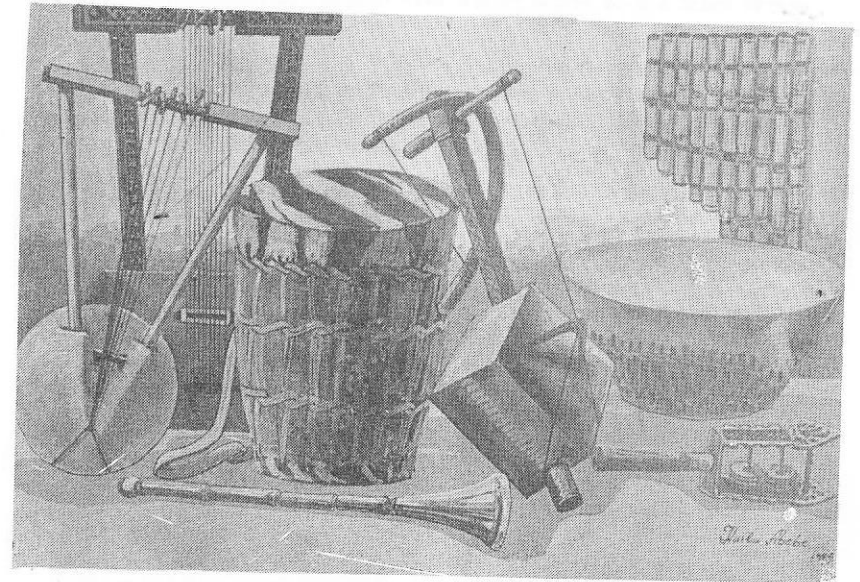


የኢትዮጵያ በፈት ሥራዎች

ቅርቦቻችን



የኢትዮጵያ የእንጨት ሥራዎች



የኢትዮጵያ የሙዚቃ መኅሪያዎች

**ዋቢ መጻሕፍት**

ዶቶ አክሱም አክሱርጂ፣ ጸሊና ሌትግን በርሊን 1914  
 ኢገዳድ ጸጫ ገደን ጋንብር ጊዩ ዮርክ ልርገር ሌንድ ብራዘርስ 1953  
 አገደር ሌትግን ጸጫ ገደን ልገደን ሌይቶ ሌንድ ኤል  
 ኮግኒዲ፣ 1983 ።  
 ቸርቸ ሌንድ ልት ሌን ሌትግን ጸጫ ገደን ልገደን ሌይቶ ሌንድ ኤል  
 ኮግኒዲ፣ 1983 ።  
 ሌንግን ሌንድ ልገደን ጸጫ ገደን ልገደን ሌይቶ ሌንድ ኤል  
 ኮግኒዲ፣ 1983 ።  
 ገገር ሌንድ ልገደን ጸጫ ገደን ልገደን ሌይቶ ሌንድ ኤል  
 ኮግኒዲ፣ 1983 ።  
 ሌትግን ሌንድ ልገደን ጸጫ ገደን ልገደን ሌይቶ ሌንድ ኤል  
 ኮግኒዲ፣ 1983 ።  
 ገገር ሌንድ ልገደን ጸጫ ገደን ልገደን ሌይቶ ሌንድ ኤል  
 ኮግኒዲ፣ 1983 ።  
 ሌትግን ሌንድ ልገደን ጸጫ ገደን ልገደን ሌይቶ ሌንድ ኤል  
 ኮግኒዲ፣ 1983 ።  
 ገገር ሌንድ ልገደን ጸጫ ገደን ልገደን ሌይቶ ሌንድ ኤል  
 ኮግኒዲ፣ 1983 ።  
 ሌትግን ሌንድ ልገደን ጸጫ ገደን ልገደን ሌይቶ ሌንድ ኤል  
 ኮግኒዲ፣ 1983 ።  
 ገገር ሌንድ ልገደን ጸጫ ገደን ልገደን ሌይቶ ሌንድ ኤል  
 ኮግኒዲ፣ 1983 ።

**የኢትዮጵያ ቤቶች**



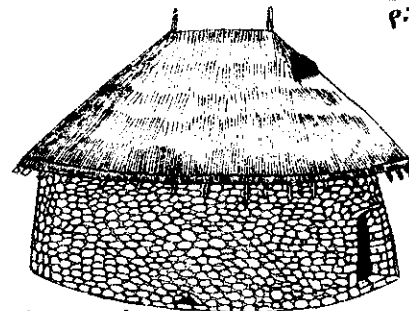
የትግራይ ሸጭ ቤት



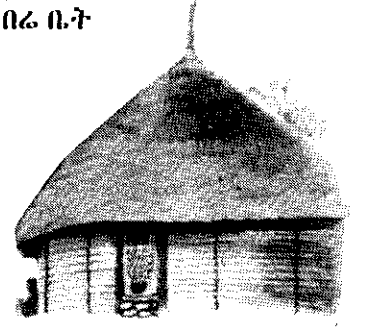
የአርጋ ቤት



የትግራይ ገበሬ ቤት



የአማራ ቤት



የጉራጌ ቤት

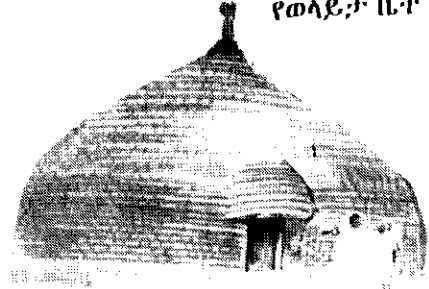


የአፋር ቤት

የወላይታ ቤት



የትግራይ ተራ ቤት



የሲዳማ ቤት